

Sosyal Bilimler
Enstitüsü

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ALİ B. HİCÂZÎ EL-BEYYÛMÎ: BİYOGRAFİ, TARİKAT, LİTERATÜR

Yüksek Lisans Tezi

MUSA KAHRAMAN

İstanbul, 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ALİ B. HİCÂZÎ EL-BEYYÛMÎ: BİYOGRAFİ, TARİKAT, LİTERATÜR

Yüksek Lisans Tezi

MUSA KAHRAMAN

Tez Savunma Jürisi

- Tez Danışmanı: Prof. Dr. Semih Ceyhan
- Üye: Doç. Dr. Ercan Alkan
- Üye: Doç. Dr. Nurullah Koltaş

İstanbul, 2024

ÖZET

ALİ B. HİCÂZÎ EL-BEYYÛMÎ: BİYOGRAFİ, TARİKAT, LİTERATÜR

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî 1696-1769 yılları arasında Mısır'da yaşamış bir sûfidir. Başta tasavvuf olmak üzere fıkıh, hadis ve ilm-i havas alanında günümüze ulaşan bir kısmı matbu bir kısmı yazma 20'den fazla eseri mevcuttur. Eserleri, daha çok vahdet-i vücud merkezli Ekberî-Şazelî geleneğin metinleri üzerine yapılmış şerhlerin derlemesi mahiyetindedir. Seyrüsülûkuna Halvetî-Demirtâşî şeyhi Hüseyin el-Âdilî ed-Demirtâşî'nin (ö. 1178/1766) yanında başlamış daha sonra Bedevî-Halebî şeyhi Abdurrahman el-Halebî'ye (ö. ?) intisap ederek sülûkunu tamamlamıştır. Abdurrahman el-Halebî'nin halifesi olarak irşad faaliyetlerine başlayan Beyyûmî, mensubu olduğu Bedevî tarikatının adâp ve erkânında yaptığı birtakım değişiklikler neticesinde kendi ismiyle anılan Beyyûmiyye'nin pîri olarak kabul edilmiştir. Beyyûmî, irşad faaliyetleri esnasında Mısır'ın yanı sıra Hicaz bölgesine yapmış olduğu seyahatlerle tarikatın etki alanını genişletmiş, Ezher uleması ve Osmanlı Devleti tarafından atanan yerel yöneticilerle sıkı ilişkiler tesis etmiştir. Süreç içerisinde tarikatın şöhreti İstanbul'a kadar ulaşmış, İstanbul'daki birçok tekkede Bedevî tarikatındaki hafif tempolu zikrin çok daha tempolu hâle getirilmesiyle ortaya çıkan Beyyûmî zikri icra edilmiştir. Bununla birlikte pir figürünün ön planda olduğu Beyyûmiyye'deki şeyhlik müessesesi pir Ali el-Beyyûmî'nin vefatının ardından istikrarsız bir şekilde devam etmiştir. Öyle ki XX. Yüzyılın sonlarında, Beyyûmî şeyhlerinden Muhammed Ebû Halîl'in (ö. 1920) torunları tarafından Beyyûmiyye'den bağımsız olarak dedelerine nispet edilen Haliliyye isimli müstakil bir tarikat tesis edilmiştir. Bu çalışma Türkçe literatürde hakkında kapsamlı bilgiler bulunmayan Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin; biyografisini, tesis ettiği tarikatı, telif ettiği eserleri ve tasavvufî düşüncesini ele alarak ilgili literatürde var olan boşluğu doldurmaya katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Giriş ve üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin hayatını birincil ve ikincil kaynakların verdiği bilgiler ışığında; kimliği ve tahsili, sûfî çevre, ilmî ve siyasi muhit, vefatı ve türbesi, mevlid merasimi, kerametleri başlıkları altında, tesis ettiği tarikatı; tarikatın kökeni, âdâb ve erkânı, pirin vefatının ardından tarikatın durumu, Beyyûmiyye'den neş'et eden müstakil bir tarikat olan Halîliyye, Hicaz'da Beyyûmîlik, Sivil sağlık kuruluşları olarak Hicaz'daki Beyyûmî tekkeleri, İstanbul'da Beyyûmîlik başlıkları altında, eserlerini ise Beyyûmî'nin eserlerinin tanıtımı ve Beyyûmî'ye atfedilen eserler başlıkları altında ele alınmıştır. İkinci bölümde, telif ettiği eserler merkeze alınarak tasavvufî düşüncesi ortaya konmuştur. Üçüncü bölümde ise Beyyûmî'ye ait *Risâle fî ma'rifeti ale't-Tarîkatî'd-Demirtâşîyye* isimli eserin tenkitli neşri yapılmıştır. Hazırladığımız tezin sonucunda Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin biyografisi, tasavvufî düşüncesi, tarikatı ve eserlerinin detaylı bir portresi tasvir edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beyyûmî, Beyyûmiyye, Halvetiyye, Demirtâşîyye, Bedeviyye, .

ABSTRACT

ALĪ B. HĪJĀZĪ AL-BAYYŪMĪ: BIOGRAPHY, SUFĪ ORDER, LITERATURE

Ali b. Hījāzī al-Bayyūmī was a Sufī who lived in Egypt between 1696-1769. He is the author of more than 20 works, some printed and some manuscripts, mainly in the fields of Sufism, fiqh, hadith and ilm al-hawas. His works are mostly compilations of commentaries on the texts of the Akbarī-Shazalī tradition centered on wahdat al-wujūd. He started his Sufism under the Khalwatī sheikh Hussein al-Adilī al-Damirtāshī and then completed his Sufism under the Bedoui sheikh Abdurrahman al-Khalabī. Bayyūmī, who started his activities as the caliph of 'Abd al-Rahman al-Khalabī, was accepted as the pīr of the Bayyūmiyya, which is known by his own name, as a result of some changes he made in the etiquette and manners of the Bedouin order. Bayyūmī expanded the sect's sphere of influence with his travels to the Hijaz region as well as Egypt, and established close relations with the scholars of al-Azhar and local administrators appointed by the Ottoman Empire. In the process, the fame of the order reached Istanbul, and in many tekkes in Istanbul, the Bayyūmī dhikr, which emerged by making the light-paced dhikr of the Bedouin order more brisk, was practiced. However, the institution of sheikhship in the Bayyūmiyya, in which the figure of the pīr was at the center, continued in an unstable manner after the death of the pīr. As a matter of fact, at the end of the twentieth century, the descendants of Muhammad Abū Khalīl (d. 1920), one of the Bayyūmī sheikhs, established a sect independent of the Bayyūmiyya and named Khalīliyya after their grandfather. In the first part of our thesis, which consists of an introduction and three chapters, al-Bayyūmī's life, his works and the sect he founded are analyzed. In the second chapter, his Sufī thought is presented by focusing on his works. In the third part, two of his works, *Risāla fī ma'rifat al-Tarīqat al-Damirtāshiyya* have been edited according to the principles of ISAM Guidelines for Edited Editions.

Keywords: Bayyūmī, Bayyūmiyya, Khalwatiyya, Demirtāshiyya, Bedawiyya.

ÖNSÖZ

Bu çalışma yerli ve yabancı tasavvuf tarihi araştırmalarında hakkında kapsamlı bilgiler bulunmayan 18. Yüzyıl Mısır'ında yaşamış, tasavvuf başta olmak üzere hadis, fıkıh ve ilm-i havas alanında yirmi civarında eser telif etmiş velûd bir sûfî müellif olan Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin biyografisini, telif ettiği eserleri, tesis ettiği tarikatı incelemeye almakta; tasavvuf ve tarikat anlayışını seçili kavram tahlili yöntemine tâbi olarak tespit etmeye çalışmaktadır.

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî ismi Türk tasavvuf kültürüne kendi yoluna nispetle anılan ve İstanbul tekke hayatında icra edilen Beyyûmî zikri aracılığıyla intikal etmektedir. Bedevî, Cerrâhî ve bazı Halvetî şubelerine ait tekkelerde bir tarikat ritüeli olarak uygulanan Beyyûmî zikrinin Ali el-Beyyûmî ile organik ilişkisi ve kökeni kaynaklarda kaydedilmemişse de; genelde Arap özelde Mısır tarikatlarında bu zikir türünün farklı formlarına da rastlanmaktadır.

Bu çerçevede tez konusu tespit sürecinde zikrin kendisine nispet edildiği Ali el-Beyyûmî'nin tarihsel ve sufi kimliği üzerine araştırma sürecine başladık. İlgi konusu tematik figüre yoğunlaştıkça hayatı, eserleri ve yolunun esasları hakkında bakışı genişleten ve derinleştiren malumat yığınıyla yüzleştik. Böylelikle süreç içerisinde Beyyûmî ve Beyyûmilik üzerine bağımsız bir çalışma yapmanın alana katkı sunmaktan uzak olamayacağı kanaatine ulaştık.

Tez çalışmasının ana omurgası ve bileşenleri tarihsel-sosyolojik bağlamın belirleyiciliğini dikkate almaktan uzak bir anlatıda şekillendi. Birincil ve ikincil kaynaklarda sistematik ve objektif bilgilerin kısıtlılığına ve sınırlılığına rağmen ansiklopedik üsluba riayet ederek kendisini açığa çıkarmayı amaçladı. Tez incelemesi, bir yandan Arap diğer yandan Türk tasavvuf kültüründe yer edinen bu tarikat pirini ortaya çıkarmayı kendisine başat hedef olarak tayin etti.

Halvetî-Demirtâşî ve Bedeviyye silsilelerine eklemlenen Ali el-Beyyûmî, 18. Asrın sonundan günümüze değin etki alanını muhafaza etmiş bir şahsiyettir ve ömrünün büyük bir kısmını Ezher ve Hüseyiniyye gibi dönemin ilim merkezlerine ev sahipliği yapan Kâhire'de geçirmiştir.

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin Ekberî-Şâzelî metinlere yer yer referanslarla akışkanlık kazanan yaklaşık on adet civarındaki tasavvuf külliyatı sûfî terminolojinin öne çıkan kavramlarına dair orijinal yaklaşımlar sunar. Ürettiği metinlerin sûfî tefekkürün pek çok mesele ve temasına yönelik mutlak vahdet perspektifinden açılımlar sergilemesi, rıza ve fenâ fillah halini yolun anlaşılmasında esas ittihaz etmesi onun risâlelerinde bakışımızı yoğunlaştırmamızı icap ettiren hususlardır.

Mısır tasavvuf geleneğinde Arap Halvetiyyesi ile Bedeviyye tarikatlarının bir sentezi olarak tarih sahnesinde yerini alan Beyyûmiyye, tesis edildiği coğrafyanın sınırlarını aşarak Hicâz ve İstanbul

gibi İslâm dünyasının ana merkezlerinde bilinirlik ve görünürlük kazanmış bir tarikattır. Beyyûmiyye tesis edildiği vasatta her ne kadar toplumun alt tabakası tarafından rağbet gören bir yol olsa da zaman içerisinde Hicâz gibi kozmopolit bir bölgede -ana tarikat olan- Bedeviyye mensuplarını kendine bağlayacak kadar iktidar alanını genişletmiş, İstanbul gibi entelektüel tasavvuf anlayışının yoğun olarak yaşandığı bir muhîtte zikir usulü vâsıtasıyla birçok tekkeyi zımnen etkilemiştir.

Bu çerçevede ilk olarak; tez konusu seçiminden tezin hazırlanma ve yazım sürecinde bilgi ve tecrübesiyle değerli katkılarda bulunan danışmanım Prof. Dr. Semih CEYHAN'a teşekkürlerimi arz ederim. Savunma jürisine katılarak çeşitli tavsiye, eleştiri ve değerlendirmelerde bulunan kıymetli hocalarım Doç. Dr. Ercan ALKAN'a ve Doç. Dr. Nurullah KOLTAŞ'a, tenkitli neşir konusunda bilgi ve emeğiyle yardımcı olan Arş. Gör. Veysel Cuşgun'a müteşekkirim.

Tez çalışması sürecinde her türlü maddi ve manevi destekte bulunan değerli eşim Beyza Nur KAHRAMAN'a, kardeşim Zeynep Naz KAHRAMAN'a ve babam İsmail Hakkı KAHRAMAN'a teşekkür ediyorum.

Bu tez araştırması vesilesiyle yüksek lisans ders dönemine başladığım esnada hayatını kaybeden anneciğim Keriman KAHRAMAN'ı rahmetle yâd ederim.

Musa KAHRAMAN

Eyüp Sultan-2024

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR.....	vii
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu, Yöntem ve Kapsam	1
1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi.....	2
2. ALİ b. HİCÂZÎ el-BEYYÛMÎ: BİYOGRAFİ, TARİKAT, ESERLER.....	8
2.1. Biyografi	8
2.1.1. Kimliği ve Tahsili.....	8
2.1.2. Sufi Çevre	9
2.1.3. İlmî ve Siyasî İlişkiler	10
2.1.4. Vefatı ve Türbesi.....	11
2.1.5. Mevlid Merasimi	14
2.1.6. Kerametleri.....	14
2.2. Tarikatı	16
2.2.1. Köken, Kurumsallaşma ve Silsile.....	16
2.2.2. Âdâb ve Erkân.....	20
2.2.3. Halîliyye: Bir Beyyûmiyye Kolu.....	27
2.2.4. Tarikat Coğrafyası: Hicaz’da Beyyûmilik	29
2.2.5. İstanbul’da Beyyûmilik	30
2.3. Eserleri	32
2.3.1. <i>Risâletü ’l-fazl ve ’l-minne</i>	33
2.3.2. <i>Risâle fî ma ’rifeti ale ’t-tarîkati ’d-Demirtâşîyye</i>	38
2.3.3. <i>Havâssu ’l-esmâi ’l-erbaîne ’l-İdrîsiyye</i>	38
2.3.4. <i>el-Esrârü ’l-haîyye el-mûsıl ile ’l-hadrati ’l-aliyye</i>	42
2.3.5. <i>el-Fevz ve ’l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu teâlâ</i>	51
2.3.6. <i>Risâletü ’l-beyân fî ma ’rifeti ma ’deni ’l-İnsân</i>	52
2.3.7. <i>en-Nûru ’s-sâti ’ fî ’l-ismi ’l-Câmi ‘</i>	53
2.3.8. <i>Şerhu ’l-Hikemi ’l-Atâiyye el-müsemmâ el-Hüde ’l-insân ile ’l-Kerîmi ’l-Mennân</i>	54
2.3.9. <i>Risâletü ’l-Edeb mea ehli ’t-tarîka</i>	55
2.3.10. <i>Hizbu ’l-Beyyûmî</i>	56
2.3.11. <i>Manzûmetu Esmâi ’l-Hüsnâ</i>	57
2.3.12. <i>Hidâyâtü ’l-Bâri ’ alâ sülâsiyyâti ’l-Buhârî</i>	57

2.3.13. <i>en-Nûru 'l-mübîn alâ metni 'l-erbain</i>	58
2.3.14. <i>el-Müntehab ale 'l-mezâhibi 'l-erbaa</i>	59
2.4. Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'ye Nispet Edilen Eserler	60
3. TARİKAT ANLAYIŞI: KAVRAMSAL SEÇKİ	62
3.1. Âdâbu's-sûfîyye: Şeyh, Mürid, İhvân.....	62
3.2. Zikir ve Salât-ı Hakîkî	71
3.3. Velâyet	75
3.4. Rıza, Fakr, Murâkabe, Havf	77
3.5. Cem, Fark, Fenâ-Bekâ	85
3.6. Tevhid, Vahdet-i Vücûd, Yakîn	87
4. RİSÂLE fî MA'RİFETİ ale't-TARİKATI'd-DEMİRTÂŞIYYE'NİN TANITIMI ve TENKİTLİ NEŞRİ	95
4.1. Eser Tanıtımı	95
4.2. Nüshaların Tanıtımı	101
4.3. Tenkitli Neşirde Takip Edilen Metod	106
4.4. Tenkitli Neşir Metni	108
SONUÇ	136
KAYNAKÇA	140

KISALTMALAR

bk.	Bakınız
b.y.	Baskı yeri yok
çev.	Çeviren
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
s.	Sayfa
thk.	Tahkik eden
t.s.	Tarihsiz
ö.	Ölüm tarihi
y.y.	Yayıncı yok
zrf no.	Zarf Numarası
ت.	Harîrîzâde, <i>Tibyânü vesâili 'l-hakâik fî beyâni selâsili 't-tarâik</i> , Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, c.2, v. 28 ^b - 36 ^a .
س.	Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Demirbaş No: 02386-001, 1b-14a.
ق.	Darü'l-Kütübi'l-Katariyye 1130. 1 ^b -25b.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Beyyûmî'nin, külliye içerisinde bulunan türbesindeki sandukası. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş- Ağustos 2024)	12
Şekil 2. Osman Ağa el-Vekîl nezâretinde Sadrazam Mustafa Paşa tarafından inşâ ettirilen Beyyûmî Külliyesi'nin dıştan görünümü. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş- Ağustos 2024)	13
Şekil 3. Beyyûmî Külliyesi'nin içinde yer alan Hasan el-Kuveysinî'nin türbesi. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş-Ağustos 2024)	13
Şekil 4. Beyyûmiyye'de icrâ edilen etvâr-ı seb'a yönteminin çember diyagramı ile gösterimi.	22
Şekil 5. On iki esmâdan oluşan Beyyûmî sülûk sistemini ayrıntılı bir şekilde gösteren çember diyagramı	24
Şekil 6. Tibyân nüshasının başlangıcı: v. 28 ^b	102
Şekil 7. Seyr-i sülûka dâir meselelerin yer aldığı kısımlardan biri: v. 34 ^b	102
Şekil 8. Nüshanın başlangıcı: v. 1 ^b	103
Şekil 9. Nüshanın sonu: v. 14 ^a	104
Şekil 10. Nüshanın zahriye kısmında, eser adının ve Beyyûmî'yi öven bir şiirin yer aldığı kısım	105
Şekil 11. Muhammed Yûsuf el-Kürdî eş-Şeyhânî'nin silsile kısmına kendi adını dâhil ettiği kısım	106
Şekil 12. Müellifin ferağ kaydının ve tanıtımda değindiğimiz eserin aslında yer almayan, Büceyrimî'ye ait pasajın bulunduğu kısım: v. 25 ^a	106

1. GİRİŞ

1.1. Konu, Yöntem ve Kapsam

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin sûfî kimliğini, yazdığı risâleler setini, açtığı yolun tarihsel gelişim ve niteliğini, ürettiği metinler evrenindeki kavramsal vurguyu ve kaynaklarını inceleme kapsamına alan bu çalışma bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Girişin ikinci kısmında çalışmada faydalanılan kaynaklar tanıtılıp çalışmamızda ne şekilde kullanılacağı zikredilecektir. Bu kaynakların en önemlileri, Beyyûmî'nin kendi telifâtı ile birlikte; Cebertî'nin *Acâibu'l-âsâr*'ı, Derya Baş'ın *Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*'i, Mücâhid Zekî'nin *Menâkıbu'l-Beyyûmî: Müessisu't-Tarîkatı'l-Beyyûmiyye*'sidir.

Çalışmanın birinci bölümünde Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin hayatını birincil ve ikincil kaynakların verdiği bilgiler ışığında; kimliği ve tahsili, sûfî çevre, ilmî ve siyasi ilişkiler, vefâtı ve türbesi, mevlid merasimi, kerametleri başlıkları altında inceleyecek, pîri olduğu Beyyûmiyye'yi; Köken, Kurumsallaşma ve Silsile, Âdâb ve Erkân, Halîliyye: Bir Beyyûmiyye Kolu, Tarikat Coğrafyası: Hicaz'da Beyyûmilik ve İstanbul'da Beyyûmilik başlıkları altında ele alacağız. Te'lifâtına ise eserlerinin tanıtımı ve Beyyûmî'ye nispet edilen eserler başlıkları bağlamında değinilmiştir.

Birinci bölümün odaklandığı hususları daha belirgin hâle getirmek için başlıklarda işlenecek temalar hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Buna göre; ilk olarak Beyyûmî'nin doğum tarihi, nesebi, eğitimi ve tasavvufa intisabı gibi hususları gündeme getirecek daha sonra da onun Kahire'deki irşad faaliyetleri sırasında dönemin tanınmış figürleri ile olan ilişkisi sorgulanmıştır.

Ardından vefâtı ve türbesi başlığı altında Beyyûmî Külliyesi'nin güncel fotoğraflarını okuyucuyla paylaşılmıştır. Bununla birlikte adına düzenlenen mevlid merasimi hakkında bilgi verilmiştir. Bu kısımda *Menâkıbu'l-Beyyûmî*'den iktibasta bulunarak 20. Yüzyıl Kahiresi'nde tertiplenen Beyyûmî mevlidini dönemin şahidi Mücâhid Zekî'nin kaleminden aktarılmıştır.

Birinci bölümün ikinci kısmında ise Beyyûmiyye'nin kökeni, kurumsallaşma süreci ve bize intikal eden silsilelerini kritik ederek tarikatın detaylı bir portresini tasvir etmeye çalışılmıştır. Daha sonra tarikatın âdâb-erkânı hakkında *Menâkıbu'l-Beyyûmî*'de verilen bilgileri merkeze alarak tarikatın sülûk sistemini tespit etmeye çalışılmıştır. Daha sonra odağımız Beyyûmiyye'den neş'et eden müstakil bir tarikat olarak kabul eden Halîliyye'ye çevrilmiş, tarikat hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ardından odak noktamız olan Beyyûmiyye'nin, intişâr ettiği Hicâz ve İstanbul'daki faaliyetleri tartışılmıştır.

Bu bölümdeki son kısımda ise Beyyûmî'nin telif ettiği eserlerin künye bilgileri tespit edilip, tasavvufla ilgili olan teliflerinin muhtevâsını tanıtılmıştır. Bu kısım ikinci bölümde tartışacağımız, Beyyûmî'nin tarikat anlayışının kaynaklarını barındırmasından dolayı ayrıntılı bir şekilde incelenecektir.

İkinci Bölümde ise eserlerini merkeze alarak tarikat anlayışı kavramsal seçkilerle -ki bu seçkiler onun eserlerindeki kavramsal ve tematik odaklanmayla biçimlenmiştir- analiz edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Beyyûmî'nin tarikat anlayışının daha iyi ortaya çıkarılması ve beslendiği kaynakların saptanması amacıyla Ekberî ve Şazelî literatürel geleneğin temel eserlerinden -alıntı yapmak suretiyle- faydalanılmıştır.

Üçüncü bölümde ise telif ettiği *Risâle fî Ma'rifeti't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye* isimli eseri muhtevâ ve nüsha bakımından değerlendirilmiş, ilgili eserin Beyyûmiyye'deki konumu belirlenmiştir. Ardından ilgili metin, elimizdeki üç nüshanın karşılaştırılması sûretiyle *İSAM TAHKİKİ NEŞİR KLAUZU* esaslarına uygun olarak neşredilmiştir. Bu risâlenin neşrini tercih sebebimiz, diğer eserlerin yayınlanmış olmasının yanı sıra, içeriğinin tasavvuf ve tarikat mesâîliyle biçimlenmesi ve Demirtâşîyye-i Beyyûmiyye olarak nitelendirebileceğimiz bu tarikatın adâb ve erkânı hakkında bilgi veren yegâne kaynak hüviyetinde olmasıdır.

1.2. Kaynakların Değerlendirilmesi

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî ve tarikatı hakkında özgün bilgiler içeren ulaşabildiğimiz en erken birincil kaynak Abdurrahmân el-Cebertî'nin (ö. 1240/1825) telif ettiği *Acâibu'l-âsâr fî't-terâcim ve'l-ahbâr*¹ isimli ansiklopedik eserdir. Eserde 1688'den 1821 yılına kadar Mısır'da meydana gelen önemli hadiseler sosyal tarihçilik bakış açısıyla kronolojik bir şekilde ele alınmıştır. *Acâibu'l-âsâr*'daki Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî ile ilgili bölüm, 1776 yılına kadar meydana gelen olayları kapsayan ve yazımı 1805 yılında tamamlanan I. ciltte yer almaktadır. Cebertî -Beyyûmî ile ilgili bölümün de yer aldığı- I. cildin sonunda, 1757-1776 arasında yaşanan olaylara bizzat şahit olduğunu ancak aradan uzun zaman geçmesi sebebiyle bazı hadiseleri tam olarak hatırlayamadığını ve bu kısımları hafızasını zorlayarak yazdığını belirtir.² Müellif, Beyyûmî'nin biyografisine "1769 yılında vefat eden âlim ve yöneticiler" başlığı altında yer vermiştir. Bu kısımda Beyyûmî'nin; doğum tarihi, tahsili, intisap ettiği şeyhler, eserleri, menkıbeleri ve kerametleri ele alınmış ve kendisinden övgüyle bahsedilmiştir.³ Beyyûmî'nin biyografisinden kesitler sunan Cebertî dışındaki müelliflerin büyük bir kısmı anlatılarını *Acâibu'l-*

¹ Abdurrahman el-Cebertî, *Tarîhu'l-Cebertî el-müsemma Acâibu'l-âsâr fî't-terâcim ve'l-ahbâr*, thk. İbrahim Şemseddin, (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010).

² Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1.

³ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 293-294.

âsâr'daki bilgileri merkeze alarak kurgulamış, yer yer ilave bilgiler vererek *Acâibu'l-âsâr*'daki muhtevayı zenginleştirmişlerdir.

Tezimiz hakkında özgün bilgiler ihtiva eden bir diğer kaynak Ali Paşa Mübârek'in (ö. 1311/1893) telif ettiği yirmi ciltlik *el-Hitatü't-Tevfikıyyetü'l-cedîde*⁴ isimli hacimli ansiklopedik coğrafi kültür eseridir. Ali Paşa Mübarek eserinin ilk altı cildinde Kahire'yi, 7. cildinde İskenderiye'yi, 8-17. ciltlerinde Mısır'daki diğer şehirleri, 18. cildinde Nil ölçeklerini (mekâyis), 19. cildinde Mısır'daki barajları, 20. cildinde de ölçü-tartı ve paraları ele almış, şehirlerle ilgili bilgi verirken o şehirde yetişmiş veya vefat etmiş önemli şahsiyetlerin biyografilerini de eserine dâhil etmiştir. Eserdeki biyografik bilgiler Ceberî, Suyûtî (ö. 911/1505), Şa'rânî (ö. 973/1565), Abdurrahman es- Sehâvî (ö. 902/1497) gibi müelliflerin eserlerinden alıntılanmıştır.⁵ Ali Paşa Mübarek Beyyûmî ile ilgili bilgileri, Kahire'deki caddeleri ele aldığı "Beyyûmî Caddesi" başlığı altında zikreder.⁶ Müellif bu kısımda ilk olarak Beyyûmî Caddesi'ne neden bu ismin verildiğini açıklar. Ardından Sadrazam Köse Mustafa Paşa (ö. 1178/1765) tarafından inşa edilen Beyyûmî Mescidi hakkında bilgi verir. Son olarak Beyyûmî'nin biyografisi Ceberî'den alıntı yapılarak okuyucuyla paylaşılır.

Beyyûmî ve yolu hakkında bilgiler içeren ansiklopedik tarzda telif edilen eserlerin sonuncusu Harîrîzâde Mehmet Kemaleddîn Efendi'nin (ö. 1299/1882) *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyânî selâsili't-tarâik*⁷ isimli eseridir. Harîrîzâde tasavvuf ve İslami ilimlere dair 240 adet eseri inceleyerek birçok tarikatın; piri, adab-erkânı, virdi, silsilesi, şubeleri vb. hakkında bilgiler verdiği *Tibyân*'ı vücuda getirmiştir. Eserde ele alınan tarikatlardan biri de Beyyûmiyye'dir. *Tibyân*'da Beyyûmî ve tarikatından iki farklı yerde bahsedilmiştir. Bunlardan ilki, birinci ciltte yer alan "Beyyûmiyye" başlığıdır. Harîrîzâde bu başlık altında Beyyûmiyye'yi Bedeviyye'nin şubesi olarak kategorize ettikten sonra Ali el-Beyyûmî'nin şeyhleri, eserleri, kerametleri hakkında malumat vererek tertip ettiği hizbin metnini verir. Ardından Beyyûmiyye'den icazetli olduğunu söyleyerek kendisinden Beyyûmî'ye kadar ulaşan tarikat senedini zikreder.⁸ İkincisi ise "Demirtaşıyye" başlığıdır. Harîrîzâde bu başlıkta ilk olarak Demirtaşıyye piri Seyyid Muhammed Demirtaş ve tarikatı hakkında bilgi verir ve kendisinin Beyyûmiyye'den dolayısıyla da Demirtaşıyye'den icazetli olduğunu vurgular. Daha sonra Beyyûmî tarafından telif edilen ve *Risâle fî ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtaşıyye* olarak bilinen eserin metnini okuyucuyla paylaşır.⁹ *Tibyân*, Beyyûmî'nin şeyhlerinin isimlerini ayrıntılı bir şekilde vermesi

⁴ Ali Paşa Mübarek, *el-Hitatü't-Tevfikıyyetü'l-cedîde*, (Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1888).

⁵ Kâzım Yaşar Koparman, "Ali Paşa Mübarek", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/ 433-434.

⁶ Mübarek, *el-Hitatü't-Tevfikıyye*, 2/6.

⁷ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyânî selâsili't-tarâik*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430).

⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 195^a.

⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, nr.430, vr. 28^b-36^a.

ve vefatından sonra devam eden silsileyi ihtiva etmesi bakımından tezimiz açısından önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Acâibu'l-âsâr, et-Tibyân ve el-Hitatü't-Tevfikıyyetü'l-cedîde tezimizin konusu hakkında özgün bilgi veren eserlerin başında gelir. Bunlar dışında konumuzla ilgili telif edilen *terâcim* türündeki kitapların ana kaynağı da bu iki eserdir. Bağdatlı İsmail Paşa'nın (ö. 1338/1920) iki ciltten oluşup 9000 civarında kişinin hal tercümelerini ve teliflerini derlediği *Hedıyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-muşannifîn*¹⁰ isimli biyo-bibliyografik eseri, Yusuf İlyân Serkîs'in (ö. 1932) Arap coğrafyasına matbaanın gelmesinden 1920'ye kadar geçen sürede telif edilen eserleri topladığı *Mu'cemü'l-matbû'âtı'l-'Arabıyye ve'l-mu'arreb*¹¹ isimli eseri, Hayreddin Ziriklî'nin (ö. 1976) İslam dünyasında tanınmış birçok şahsiyetin biyografilerine yer verdiği *el-A'lâm: Kāmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin*¹² isimli hacimli ansiklopedisi, Beyyûmî ve tarikatı hakkında *Acâibu'l-âsâr ve el-Hitatü't-Tevfikıyyetü'l-cedîde*'deki bilgileri derleyen ansiklopedik tarzda telif edilen eserlerdir.

21. yüzyılın başından günümüze kadar devam eden zaman zarfında ilmî ve akademik çevrelerde Beyyûmî'nin eserlerine dair meydana gelen bir ilginin varlığından söz edilebilir. Nitekim Beyyûmî'ye ait *el-Esrâru'l-hafıyye el-mûsile ile'l-hadrati'l-aliyye*¹³ isimli eser Muhammed İbrahim Muhammed Sâlim tarafından 2004 yılında neşredilmiş, 2005'te aynı kitap içinde *el-Müntehab fî'l-fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbaa*¹⁴ ve *Risâletü'l-fazl ve'l-minne*,¹⁵ 2019'da *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye*¹⁶ ve *el-Fevz ve'l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefitü ilâ mâ sivâhu*¹⁷ Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkik edilmiştir. Bununla birlikte 2021 yılında Beyyûmî'nin *Hidâyâtü'l-Bârî alâ sülâsiyyâti'l-Buhârî*¹⁸ isimli eseri ve 2022 yılında da *en-Nûru'l-mübîn alâ metni'l-erbaîn*¹⁹ isimli eseri Muhammed Sa'd Abdulma'bûd tarafından tahkik edilmiştir. Tahkik edilen her eserin girişinde Beyyûmî'nin

¹⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedıyyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-muşannifîn*, (Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1993).

¹¹ Yusuf İlyân Serkîs, *Mu'cemü'l-matbû'âtı'l-'Arabıyye ve'l-mu'arreb*, (Kahire, Matbûat-ı Serkîs, 1928).

¹² Hayreddin Ziriklî, *el-A'lâm: Kāmûsü terâcim li-eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebîn ve'l-müsteşrikin*, (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1997)

¹³ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu Hikemi Seyyidî Ebî Medyen el-müsemma el-Esrâru'l-hafıyye el-mûsile ile'l-hadrati'l-aliyye*, thk. Muhammed İbrahim Muhammed Sâlim (Silsiletü tecdîdî't-türâs, 2004).

¹⁴ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *el-Müntehab ale'l-mezâhibi'l-erbaa ve yelîhi Risâletü'l-fazl ve'l-minne limen veffakahumullâhu ve hedâhu*, thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrût, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2005), 10-202.

¹⁵ Beyyûmî, *el-Müntehab*, 203-253.

¹⁶ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l-hikemi'l-Atâiyye el-müsemma el-Hüde'l-insân ile'l-Kerîmi'l-Mennân ve fî mukaddimetihî el-Fevz ve'l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu teâlâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrût, Kitâb Nâşirûn, 2019). 35-245.

¹⁷ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *el-Fevz ve'l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu teâlâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, *Şerhu'l-hikemi'l-Atâiyye el-müsemma el-Hüde'l-insân ile'l-Kerîmi'l-Mennân* (içinde) (Beyrût, Kitâb Nâşirûn, 2019), 21-34.

¹⁸ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hidâyâtü'l-Bârî alâ sülâsiyyâti'l-Buhârî*, thk. Muhammed Sa'd Abdulma'bûd, (Kahire: Daru'l-İhsân, 2021). 133.

¹⁹ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *en-Nûru'l-mübîn alâ metni'l-Erbaîn*, thk. Muhammed Sa'd Abdulma'bûd, (Kahire: Daru'l-İhsân, 2021). 174.

biyografisine yer verilmiştir. Verilen biyografiler yukarıda zikrettiğimiz ansiklopedik eserlerin kaynaklığında hazırlanmıştır. Tezimizde de bu biyografilerden sıkça faydalanılmıştır.

Beyyûmî hakkında bilgi veren *terâcim* türündeki ansiklopedik eserlerin dışında Nisan 2020’de *al-Qanâtir International Journal Of Islamic Studies*’in 18. sayısında Ahmed Mohammed Abdo, Abdul Karim Ali ve Luqman Abdullah tarafından “*al-Bayumi: His Academic Endeavours and Authorship Method*”²⁰ isimli müstakil bir makale yayınlanmıştır. Üç bölümden oluşan makalenin birinci bölümünde Beyyûmî’nin; nesebi, gençliği, şeyhleri ve vefatı *Acâibu’l-âsâr*’daki bilgiler merkeze alınarak zikredilmiş ardından ikinci bölüme geçilmiştir. İkinci bölümde eserlerinin muhtevası ve yayın bilgisi *el-Hitatu’t-Tevfikiyyetu’l-cedide*, *Hediyyetu’l-ârifîn*, *el-A’lâm*, *Mu’cemu’l-müellifîn* gibi kaynaklar ışığında okuyucuyla paylaşılmıştır. Üçüncü bölümde ise Beyyûmî’nin telif metodu; te’lif ettiği eserlerin esasında öğrencileri tarafından yazıldığı ve yeni teoriler içermediği gibi birkaç argüman öne sürülerek yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır. Bu makale Beyyûmî ve eserleri hakkında yapılan ilk müstakil akademik çalışma olması bakımından dikkate değer bir konuma sahip olmakla birlikte başlıkta zikredilen Beyyûmî’nin te’lif metodu hakkında kayda değer analizler içermemesi sebebiyle eleştirilebilir.²¹

Tezimizde kullandığımız kaynak türlerinden biri de ansiklopedi maddeleridir. Beyyûmî ve tarikatı hakkında başta *TDV İslam Ansiklopedisi* olmak üzere *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*,²² *Encyclopedia of Islam*²³, *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization*²⁴ gibi ansiklopedilerde bilgilere rastlamak mümkündür. Bu kaynaklardan en ayrıntılısı Hasan Kâmil Yılmaz tarafından kaleme alınan *TDV İslam Ansiklopedisi*’ndeki “Beyyûmî” maddesidir.²⁵ Bu maddede Beyyûmî’nin biyografisi, birincil ve ikincil kaynaklardan faydalanılarak oluşturulmuş, Beyyûmiyye’nin Hicaz’daki yayılışı hakkında bilgiler verilmiş ve tarikatın İstanbul’daki etkileri incelenmiştir. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*’nde²⁶ ise Osmanlı İstanbul’unda icra edilen Beyyûmî zikri ele alınmıştır. *Encyclopedia of Islam*’ın ikinci edisyonunda W. Khalidi tarafından “al-Bayyumi” maddesi²⁷ yazılmış, üçüncü edisyonda ise Eric Geoffroy tarafından “*al-Bayyumi*” ve “*Bayyumiyyah*” maddesi yer almıştır. *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization*’da “*Baiyûmîyah*” maddesinde ise Beyyûmî zikri tanıtılmıştır.

²⁰ Ahmed Mohammed Abdo vd., “*al-Bayumi: His Academic Endeavours and Authorship Method*”, *al-Qanâtir International Journal of Islamic Studies*, 18/1 (Nisan 2020), 29-40.

²¹ Ahmed Mohammed Abdo vd., *al-Bayumi*, 38.

²² Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı [TTV], *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Ana Basım A.Ş., 1993), 1-8.

²³ Eric Geoffroy, “al-Bayyumi, Alî b. Hîjâzî”, *Encyclopedia of Islam*, ed. Kate Fleet, Gudrun Kramer, Denis Matringe, John Nawas, Devin J. Stewart, 3.

²⁴ Stephan-N. Ronart, “*Baiyûmîyah*” *Concise Encyclopaedia of Arabic Civilisation*, (Amsterdam: 1959), 81-82.

²⁵ Hasan Kâmil Yılmaz, “Beyyûmî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/99.

²⁶ Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı [TTV], *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Ana Basım A.Ş., 1993), 2/121.

²⁷ W.A.S Khalidi, “*Bayyûmiyya*”, *The Encyclopaedia of Islam* (new edition), I-XI, (Leiden: 1954-2002), I/1151-1152.

Derya Çakır Baş tarafından kaleme alınan *Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik*²⁸ isimli doktora tezinden derlenmiş kitap Türkçe literatürde Beyyûmî ve tarikatından bahseden en ayrıntılı akademik çalışmadır. Bu kitapta Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin biyografisi birincil ve ikincil kaynaklar kullanılarak kaleme alınmış, Bedeviyye'nin bir şubesi olarak Beyyûmiyye'nin kuruluşu, esasları, çeşitli coğrafyalara yayılışı, İstanbul'daki durumu ve Beyyûmî zikri konuları ayrıntılı bir şekilde akademik bakış açısıyla incelenmiştir.

Beyyûmî gerek geliştirdiği zikir usulü gerek reformcu karakteri sebebiyle oryantalistlerin de ilgisini çekmiştir. Friedrich De Jong *Turuq And Turuq Linked Institutions In Nineteenth Century Egypt: A Historical Study in Organisational Dimensions of Islamic Mysticism*²⁹ isimli eserinde Beyyûmiyye'yi Mısır tasavvufunun önemli bir kurumsal ögesi olarak ayrıntılı bir şekilde incelemiş, Beyyûmî'nin vefatından sonraki dönemde tarikatın izlediği seyir hakkında önemli bilgiler vermiştir.

J. Spencer Trimingham *The Sufi Orders in Islam*³⁰ isimli eserinde Beyyûmiyye'yi Bedeviyye'nin önemli şubelerinden biri olarak ele almış ve anlatısını Beyyûmiyye'nin Bedeviyye üzerindeki tesiri üzerinden kurgulamıştır. Yazar, reformcu bir sufi olarak nitelediği Beyyûmî'nin biyografisini aktardıktan sonra Bedeviyye'nin kendini diğer tarikatlardan ayırıcı herhangi bir özelliğinin bulunmadığını ancak Beyyûmiyye ile birlikte Bedeviyye'nin de kendine has karakteristiğinin oluşmaya başladığı yorumunda bulunmuş ve Beyyûmiyye'nin Bedeviyye üzerindeki etkilerini analiz etmiştir. *The Sufi Orders in Islam*, Beyyûmiyye hakkında salt bilgi vermekten ziyade tarikatın konumu hakkında ayrıntılı analizlere odaklanması nedeniyle değerli bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır.³¹

Beyyûmî ve tarikatından bahseden Avrupa menşeli akademik çalışmalardan biri de Alfred Le Chatelier tarafından 1887 yılında Paris'te yayınlanan *Les confréries musulmanes du Hedjaz*³² isimli Hicaz bölgesinde faaliyet gösteren tarikatların tarihi ve güncel durumu hakkında bilgi veren eserdir. Eserde Beyyûmî'nin hayatı Bedeviyye'de yetişen reformcu bir sufi olarak zikredilmiş ardından pirin vefatından sonra tarikatın Hicaz'ın yanı sıra Yemen, Hadramut, Fırat, İndus ve Hindistan gibi coğrafyalarda yayıldığı kaynak gösterilmeden iddia edilmiştir.³³ Bununla birlikte eserde 1800'lü

²⁸ Derya Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî: Tarikatı ve İstanbul'da Bedevîlik* (İstanbul: Kitabevi, 2008).

²⁹ Friedrich De Jong, *Turuq And Turuq Linked Institutions In Nineteenth Century Egypt: A Historical Study in Organisational Dimensions of Islamic Mysticism*, (Leiden: E.J Brill, 1978).

³⁰ J. Spencer Trimingham, *The Sufi Orders in Islam*, (Oxford: Oxford University Press, 1971).

³¹ Bedeviyye'nin Beyyûmiyye ile birlikte kendine has karakteristiğinin ortaya çıkması Beyyûmiyye-Demirtaşıyye ilişkisini inceleyeceğimiz kısımda ayrıntılı olarak ele alacağız.

³² Alfred Le Chatelier, *Les confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris: Ernest Leroux Editeur, 1887.

³³ TDV İslam Ansiklopedisi'nde yer alan "Beyyûmî" maddesinde bu bilgi zikredilmiş, Derya Baş da yukarıda tanıtımını yaptığımız doktora tezinde ilgili ansiklopedi maddesine atıf yapmıştır. Bk. Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361.; Yaptığımız araştırmalar neticesinde Beyyûmiyye'nin yalnızca Mısır ve Hicaz bölgesinde etkili olduğunu söyleyebiliriz. Alfred Le Chatelier'in iddia ettiği gibi tarikatın Yemen, Hadramut, Fırat, İndus ve Hindistan'da etkili olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlayamadığımızı ve bu bilgiye ihtiyatla yaklaşılması gerektiği kanaatini taşımaktayız.

yılların son çeyreğinde Mekke, Medine, Cidde, Taif ve Yanbu'da faaliyet gösteren Beyyûmî tekkelerinin üstlendiği sağlık kuruluğu olma vasfından bahsedilmiştir.

Beyyûmî ve Beyyûmilik ile ilgili ulaşabildiğimiz en sistematik ve otantik kaynak Zekî Muhammed Mücâhid tarafından kaleme alınan *Menâkıbu'l-Beyyûmî: Müessisu't-Tarîkati'l-Beyyûmiyye* isimli eserdir.³⁴ Bu eserde Beyyûmilik hakkında diğer eserlerde yer almayan birçok bilgi mevcuttur. *Menâkıbu'l-Beyyûmî* Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin hayatı ve eserlerinin yanı sıra tarikat âdabı ve seyrüsülûk hakkında zengin bilgiler içermektedir. Bununla birlikte eserde Beyyûmî'nin vefatından sonra neşrin yayınlandığı 1964 yılına kadar geçen süreç içerisindeki Beyyûmiyye meşâyihinin isimleri yer almaktadır. Bu da tarikatın XX. Yüzyıl'daki durumuna bir nebze ışık tutmaktadır.

³⁴ Zekî Muhammed Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî: Müessisu't-Tarîkati'l-Beyyûmiyye*, (Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1964), 31.

2. ALİ B. HİCÂZÎ EL-BEYYÛMÎ: BİYOGRAFİ, TARİKAT, ESERLER

2.1. Biyografi

2.1.1. Kimliği ve Tahsili

Beyyûmî, 1108/1696 yılında Mısır'ın Menûfiye bölgesinde yer alan Dekahliye vilayetinin Beyyûm kasabasında dünyaya gelmiştir.³⁵

Kaynaklarda tam adı Ali Nûreddîn b. Hicâzî b. Muhammed el- Beyyûmî olarak geçer. Beyyûmî'ye; *Nûreddîn* lakabının yanı sıra, telif ettiği tasavvufi eserlerin hemen hepsinde vahdet-i vücud doktrininin öngördüğü tevhid anlayışını vurgulaması ve tertip ettiği hizbe de Kur'ân ayetlerinde geçen kelime-i tevhid lafızlarının tamamını dâhil etmesi sebebiyle tevhid ehlinin sultanı anlamına gelen *Sultânü'l-muvahhidîn* lakabı verilmiştir. Bunun yanı sıra Nakşibendiyye, Kadiriyye, Halvetiyye ve Bedeviyye gibi birçok tarikattan icazetli olduğu için ikincil literatürde kendisi hakkında *Câmiu't-turuk* lakabının kullanımına da rastlanır.³⁶

Soyu İdrisî Devleti'nin kurucusu İdris b. Abdullah (ö. 177/ 793)³⁷ üzerinden Hz. Hasan'a (r.a.), ondan da Hz. Peygamber'e (a.s.) ulaşır. Beyyûmî'nin nesebi şu şekildedir:

Ali Nûreddîn b. Hicâzî b. Nûreddîn b. Süleymân b. Ali el-Misbâh b. Kâsım b. Dâvûd b. Misbâh Ömer b. Hureyfş b. Abdurrahîm b. Hasan b. Hammâd b. Osmân b. Atıyye b. Ma'bed b. İsâ b. Türkî b. Karaşlı b. Ahmed b. Ali b. Musâ b. Yûnus b. Abdullâh b. İdrîs el-Asğar b. İdrîs el-Ekber b. Abdullah el-Mahz b. Hasan el-Müsennâ b. Hasan es-Sıbt (r.a), İmam Ali b. Ebî Tâlib (r.a) b. Fâtimatü'z-zehra (r.anhâ) bint. Hz. Muhammed (s.a.v).³⁸

Küçük yaşlardan itibaren medresede ilim tahsil etmeye başlayan Beyyûmî'nin hadis ve fıkıh alanında iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. Nitekim Beyyûmî'nin, zahiri ilimlerde en fazla istifade ettiği hocası Ömer b. Abdisselâm el- Mağribî et- Tittvânî'dir (ö. 1149/1736).³⁹ O, *Sahîh-i Buhârî*'deki üç râvîli âlî isnadlı hadisleri ve *müselssel bi'l-evleviyye*⁴⁰ türündeki rivayetleri Ömer b. Abdisselâm el-

³⁵ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 8.; a.mlf., *el-Müntehab*, 5.; a.mlf.; *Hidâyâtü'l-Bârî*, 17.; a.mlf., *en-Nûru'l-mübîn*, 15.; Abdo vd., "al-Bayumi", 30.,

³⁶ Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.

³⁷ Hayatı hakkında çocukluk ve gençlik yıllarına çok fazla bilgi olmamakla birlikte babası Abdullah b. Hasan'ın (ö.?) Medîne'deki ehl-i beyt mensuplarının reisi olduğu bilinmektedir. İdrîs b. Abdullah Abbâsî hilâfetini tanımayıp Mağrib'e yerleşerek oradaki Berberîler tarafından Hz. Peygamber'in soyundan gelmesinin de etkisiyle hilâfetini ilân etti ve kendisinden sonra devam edecek olan İdrîsîler Hanedanı'nın kurucusu oldu. Bk. Muhammed Rezuk "İdrîs I", (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2000), 21/480-481.

³⁸ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393., Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768., Abdo vd., "al-Bayumi", 30.,

³⁹ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393., Harîrîzâde, *Tibyan*, v. 195^a.

⁴⁰ Bir hadisin senedinde yer alan bütün râvîlerin, hocalarından işittiği ilk hadîsi yeni gelen talebesine de ilk olarak rivâyet etmesine verilen isim. Bk. Mehmet Efendioğlu, "Müselssel", (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2006), 32/85.

Mağribî et- Tıttavnî'den işitmiştir.⁴¹ Aynı zamanda İsâ et- Taylûnî/Tolonî'den (ö. ?) de *müselsel bi'l-musâhafa*⁴² türünde hadis rivayet etmiştir.⁴³ Beyyûmî'nin eserleri incelendiğinde hadis ve fıkıhın yanı sıra; tefsir, kelâm, edebiyat ve ilm-i havas alanında da azımsanamayacak bir bilgi birikimine sahip olduğu ve bu bilgi birikimini eserlerine yansıttığı görülür.

2.1.2. Sufi Çevre

Erken yaşlardan itibaren zahirî ilimleri tahsil etmeye başlayan Beyyûmî, eğitim süreci içerisinde tasavvufa ilgi duymaya başlamıştır. Hadis ilmindeki üstadları, İsâ et-Taylûnî'nin Nakşibendiyye⁴⁴ ve Ömer b. Abdüsselâm et-Tıttavnî'nin de Kadiriyye'den icazetli birer sûfî olması, onun tasavvufa ilgi duymasında hocalarının payı olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Beyyûmî'nin icazet aldığı şeyhler ve tarikatlar hakkında bilgi veren en kapsamlı kaynak Harîrîzâde'nin *Tibyân* isimli eseridir. Harîrîzâde; Beyyûmî'nin icazet aldığı şeyhleri şöyle sıralamıştır.

“...İsâ et-Taylûnî'den Nakşibendiyye, Ömer b. Abdüsselâm et-Tıttavnî'den Kadiriyye, İbn Abbâd eş-Şazeli'den Şazeliyye, Hüseyin ed-Demirtâşî el-Âdilî'den Demirtâşîyye, Abdurrahman el-Halebî'den Ahmediyye tarikatlarını aldı...”⁴⁵

Tüm kaynaklar Beyyûmî'nin Halvetî-Demirtâşî şeyhi Hüseyin ed-Demirtâşî el-Âdilî ve Bedevî-Halebî şeyhi Abdurrahmân el-Halebî'nin (ö. ?) elinden seyr ü sülûk gördüğü hususunda ittifak eder. Harîrîzâde de buna muvafık olarak Beyyûmî'nin Halvetiyye ve Ahmediyye/Bedeviyye silsilesini eksiksiz bir şekilde aktarır.⁴⁶ Kaynakların bu iki tarikat üzerinde ittifak etmesi ve Harîrîzâde'nin de iki silsileyi detaylıca anlatması Beyyûmî'nin sahip olduğu Nakşibendiyye, Kadiriyye ve Şazeliyye icazetlerinin teberrük icâzeti olabileceğini düşündürmektedir.

Uzun yıllar irşad faaliyetlerini sürdüren Beyyûmî; Taceddîn Ahmed el- Gazzâlî el- Mısırî'ye (ö. 1208/1793)⁴⁷ ve Şeyh Abdükerîm b. Muhammed b. İbrâhim b. Ahmed el-Halebî el- Hîrî el-Hanbelî'ye (ö. 1206/1792)⁴⁸ hırka giydirmiş, Ahmed b. Ahmed b. Cum'a el- Büceyrîmî'ye (ö. 1197/1782)⁴⁹ de *el-Esmâü'l- İdrîsiyye* icazeti vermiştir.⁵⁰

⁴¹ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393. Harîrîzâde, *Tibyân*, vr. 195^a.

⁴² Bu kavram, Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber (a.s) ile musâfaha edip onun elinden daha yumuşak bir el görmediğini rivâyet edip de ondan bu hadîsi işiten Ebû Hüzmûz'ün (ö. ?) “Hz. Peygamber ile musâfaha ettiğin gibi benimle de musâfaha eder misiniz?” demesi üzerine Enes b. Mâlik'in Ebû Hüzmûz ile musâfaha etmesi sonucunda terim olarak kullanılmaya başlanmış ve bu hadîsi rivâyet edenler birbiri ile musâfaha etmiştir. Bk. Emine Tankuş, “Müselsel Hadis”, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, 17.

⁴³ Beyyûmî, *en-Nûru'l-mübîn*, 17.

⁴⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, v.195^a.

⁴⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, v.195^a.

⁴⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, v.195^a.

⁴⁷ *en-Nefehâtü'r-rabbâniyye ve'l-füyûzatü'l-ilâhiyyeti's-samedâniyye* isimli eserinin varlığı dışında hakkında detaylı bilgiye ulaşamadık. Bk. Kehhâle, *Mu'cem*, 2/39.

⁴⁸ 1123/1711 yılında dünyaya gelen Abdülkerîm el-Hîrî; hadis, fıkıh, Arapça ilimleri tahsil etmiş, Halep, Kahire, Kudüs ve İstanbul'da bulunmuş, Beyyûmî'nin yanı sıra Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî (ö.1162/1749), Abdülganî en-Nablûsî

Beyyûmî, gençlik yıllarından itibaren Kahire'deki Hüseyniye bölgesinde ikamet etmiş,⁵¹ irşad vazifesinin ilk yıllarında münzevi bir hayat yaşamış,⁵² defalarca halvete girmiş ve bir dönem sadece haftanın bir günü Hüseyniye Mescidi'nde zikir halkası kurmak için evinden çıkmıştır.⁵³ Gençlik yıllarında uzleti benimseyen Beyyûmî daha sonraları bu tavrını yumuşatarak Hicaz bölgesine birçok kez seyahat etmiş, oradaki yerel göçebe kabileler üzerinde nüfuz sahibi olarak tarikatının etki alanını genişletmiştir.⁵⁴

2.1.3. İlmî ve Siyasî İlişkiler

Hüseyniye gibi Ezher'e komşu ve Kahire'deki ilmî hayatın kalbi sayılabilecek bir bölgede yaşayan Beyyûmî, devrinin önde gelen âlim ve yöneticileriyle ilişkiler geliştirmiştir. Beyyûmî'nin dostluk kurduğu en önemli âlim Ezher şeyhi eş-Şebrâvî'dir (ö. 1171/1758)⁵⁵. Beyyûmî'nin Hüseyniye Camii'nde zikir halkası kurmasından⁵⁶ ve dervişlerinin mescide yalınayak girip gürültü yapmasından rahatsız olan bazı âlimler devrin valisine⁵⁷ Beyyûmî'yi şikâyet ederek o ve dervişlerinin Hüseyniye'den uzaklaştırılmasını talep etmiştir.⁵⁸ O dönemde Ezher şeyhi olan Şebrâvî ise valiye ricacı olarak Beyyûmî hakkında peşin hüküm vermeyip, ona İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini kanıtlama şansı verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Beyyûmî Tabersiyye Mescidi'nde, kendisine muhalif olan âlimlerin huzurunda Nevevî'nin kırk hadis⁵⁹ eserini şerh ederek ulema nezdinde İslâmî ilimlerdeki yetkinliğini kanıtlamıştır.⁶⁰

(ö.1143/1731) gibi sûfilerden icâzet almıştır. Bk. Muhammed Cemil eş-Şattî, *Muhtasarı Tabakâtı'l-Hanâbile*, nşr. Fevâz ez-Zemerlî, Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982, 169.

⁴⁹ *Muhkemü'l-ihkâm ve menhelü'l-ahkâm* isimli eseriyle tanınan Mısırlı âlim. Bkz. Abdülhay b. Abdilkebir el-Kettânî, *Fihrisu'l-fehâris ve'l-İsbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-müselâlat*, thk. İhsan Abbas (Beyrût: Daru'l-garbi'l-İslâmî, 1982), 1/213. bkz. Beyyûmî, *en-Nûru'l-Mübîn*, 17.

⁵⁰ Beyyûmî, *en-Nûru'l-Mübîn*, 17.

⁵¹ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 9.; a.mlf., *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 18.

⁵² Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/394.; Waugh, *Visionaries*, 37.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 18.

⁵³ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/394.; Waugh, *Visionaries*, 37.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 9.; a.mlf., *en-Nûru'l-Mübîn*, 16.

⁵⁴ Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.; Le Chatelier, *Les confréries*, 185.

⁵⁵ Tam adı Abdullah b. Muhammed b. Âmir eş-Şebrâvî el-Ezherî'dir. 1725 yılında, vefat eden İbrâhim b. Mûsâ el-Feyyûmî'nin yerine Ezher şeyhliğine getirilmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Orhan İyişenyürek, *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiirî*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Doktora Tezi, 2019, 376.; Mustafa Çağrı, "Şebrâvî", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2010, 38/396-397.

⁵⁶ Beyyûmî, bir dönem her salı, evinden çıkarak bir katırın üzerine biner, onu korumak amacıyla elinde kılıçlarla etrafını kuşatıp yüksek sesle zikreden dervişleri eşliğinde seremonik bir şekilde Hüseyniye Mescidi'ne zikir halkası kurmak için giderdi. Bkz. Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 369.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 18. Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393.

⁵⁷ Kaynaklarda eş-Şebrâvî'nin özellikle Mısır valisi Köprülü Abdullah Paşa (ö. ?) ile olan dostluğundan, hoca-talebe ilişkisinden ve Köprülü Abdullah Paşa'nın üzerinde sahip olduğu nüfuzunun öneminden sıkça söz edilmiştir. Kanaatimize göre Beyyûmî'ye muhalif olan alimlerin şikâyetinde bulunduğu yönetici, Köprülü Abdullah Paşa'dır.

⁵⁸ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 360.; Waugh, *Visionaries*, 38.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 8.

⁵⁹ Beyyûmî'nin, Nevevî'ye ait *el-Erba'üne'n-Neveviyye* isimli eserin muhtasarı hüviyetindeki *en-Nûru'l-Mübîn alâ metni'l-erbâin*'i bir sonraki bölümde detaylıca incelenecektir.

⁶⁰ Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.; Le Chatelier, *Les confréries*, 183.; Beyyûmî, *Hidâyâtü'l-Bârî*, 18.; Waugh, *Visionaries*, 38; eş-Şebrâvî 1725 yılında Ezher şeyhi olup Abdullah Paşa da 1729-1731 yılları arasında Mısır valiliği yaptığına göre bu olay yaşandığında Beyyûmî otuzlu yaşlarının ortasında olmalıdır.

Beyyûmî'nin Osmanlı sadrazamı Köse Bâhir Mustafa Paşa (ö.1178/1765)⁶¹ ile dostluğu, onun yöneticilerle olan sıkı ilişkisinin en güzel örneğidir. Sadâret vazifesinden ikinci defa azledilip Mısır valiliğine atanan Mustafa Paşa, burada Beyyûmî ile tanışmış ve ona dâima hürmetkâr davranmıştır. Öyle ki Beyyûmî, Mustafa Paşa'ya üçüncü defa sadrazamlık vazifesine getirileceğini keramet yoluyla önceden haber vermiş ve bir süre sonra da Mustafa Paşa tekrardan sadrazam olarak payitahta çağırılmıştır.⁶² Bunun üzerine hayırseverliğiyle bilinen⁶³ Mustafa Paşa da 1766 yılında Beyyûmî'ye şükran nişanesi olarak dönemin Mısır valisi Vekil Osman Ağa (ö. 1215/1800) aracılığıyla Hüseyiniye bölgesinde; mescid, zaviye, türbe, çeşme ve kitabenin yer aldığı bir külliye inşa ettirmiştir.⁶⁴ Ayrıca aynı yıl içerisinde Beyyûmî'ye Osmanlı Devleti tarafından günlük 40 para maaş bağlanmıştır.⁶⁵ Bütün bu örnekler Beyyûmî'nin, Osmanlı yönetiminin atadığı yerel yöneticilerle arasının iyi olduğunu kanıtı sayılabilir.

2.1.4. Vefatı ve Türbesi

1183/1769 yılında 73 yaşında vefat eden Beyyûmî, kalabalık bir cemaat eşliğinde Ezher Camii'nde kılınan cenaze namazının ardından, Sadrazam Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın emriyle dâru's-saâde ağası Vekîl Osman Ağa (ö.1215/1800) tarafından 1766 yılında kendisi için yaptırılan külliye defnedilmiştir.⁶⁶ Külliye içerisinde Beyyûmî'nin türbesinin yanı sıra; hanımı Sitt Âmine (ö. ?)⁶⁷, Ezher şeyhlerinden Hasan el- Kuveysinî (ö. 1253/1838)⁶⁸ ve Beyyûmî şeyhlerinden Muhammed Nâfi el-Harîrî'nin de (ö. ?)⁶⁹ kabirleri bulunmaktadır.⁷⁰

⁶¹ Çorlulu Köse Bâhir Mustafa Paşa ilk defa 1 Temmuz 1752'de I. Mahmud tarafından sadrazam olarak atanmış ancak I. Mahmud'un vefat edip yerine III. Osman'ın tahta çıkmasıyla 16 Şubat 1755 tarihinde sadaret vazifesinden azledilerek yaklaşık on üç ay boyunca Midilli ve Mora gibi merkezden uzak bölgelerde görev yapmıştır. Mustafa Paşa'nın azlinin ardından kısa süre içinde dört sadrazam değiştirmesine rağmen istikrar sağlayamayan III. Osman, devlet ricali ve ahalinin talebi doğrultusunda 1 Nisan 1756'da Mustafa Paşa'yı ikinci defa sadrazamlık vazifesine getirmiştir. Mustafa Paşa, ikinci defa atandığı sadrazamlık vazifesinden de Şehzade Mehmed'in zehirlenerek öldürülmesinde dahli olduğu yönündeki iddialar neticesinde 12 Ocak 1757'de azledilmiş ve Rodos'a sürülmüştür. Yaklaşık altı ay Rodos'ta sürgünde kalan Mustafa Paşa, padişah tarafından affedilerek önce Midilli'ye ardından Eğriboz ve Kar-ili Sancağına gönderilmiştir. Daha fazla bilgi için bk. Mücteba İlgürel, "Mustafa Paşa, Köse", TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara, TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020, 31/345-346.; Yasin Sağır, "Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri", Vakıflar Dergisi 40, Aralık 2013.

⁶² Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 393.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768, Zirikli, *el-A'lâm*, 268., Beyyûmî, *el-Müntehab*, 8. Beyaz, *Osmanlı Mısır'ında Ulema-Siyaset İlişkisi*, 216., Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 360. Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.

⁶³ Sağır, "Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri", Vakıflar Dergisi, 55.

⁶⁴ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/394.; Ali Mübarek Paşa, *el-Hutatü't-Tevfikîyye*, 4/6.; Abdo vd., "al-Bayumi", 32.; Beyyûmî, *en-Nûru'l-mübîn*, 18.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 20; a.mlf., *el-Müntehab*, 8; a.mlf., *Şerhü'l-Hikem*, 12.; Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.

⁶⁵ BOA, C..DRB., 32/1585. 19N. 1179.

⁶⁶ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/394.; Ali Mübarek Paşa, *el-Hutatü't-Tevfikîyye*, 4/6.; Beyyûmî, *Şerhü'l-Hikem*, 12.; a.mlf., *el-Müntehab*, 8.

⁶⁷ Hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

⁶⁸ Tam adı Burhânu'd-dîn Hasan b. Dervîş b. Abdillâh el-Kuveysinî'dir. Mısır'ın Menûfiye Bölgesi'nde yer alan Kuveysinâ'da doğmuştur. Ezher'in 17. Şeyhidir. Abdurrahman el-Ahdarî (ö. 983/1575) tarafından te'lif edilen *es-Süllemü'l-münevrak* isimli Mantık kitabına yazdığı şerh ile bilinir. Bk. Hasan Dervîş el-Kuveysinî, *Şerhu'l-Kuveysinî alâ metni's-Süllem fi'l-mantık*, thk. Muhammed el-İzârî, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016, 144, 27-30.

⁶⁹ Hayatı hakkında ayrıntılı bilgi olmamakla beraber Beyyûmî'nin halifesi olduğu bilinmektedir. Bkz. Yılmaz, *Beyyûmî*, 6/99.

Klasik Osmanlı mimarisine uygun olarak inşa edilen Beyyûmî Külliyesi'nin mimari özelliklerini Ahmet Ali Bayhan şöyle anlatır:

Hüseyiniye Mahallesiindeki bu eser iki cepheye sahiptir. Doğu cephesi Beyyûmî Caddesi'ne bakmaktadır. Burada kapı ile hayvanların su içmesi için bir havuz vardır. Bu havuz iki kemerlidir. Ortasında bir tane mermer sütun yer almaktadır. İkinci cephe güney yönde olup es-Seb' Caddesi'ne bakmaktadır. Burada da bir kapı ile minare ve türbe mevcuttur. Caminin iç mekânı mihrab duvarına paralel üç neften müteşekkildir. Batı yönünde müezzin mahfili yer almaktadır. Arkasında Beyyûmî tarîki meşayihinden Şeyh Muhammed Nâfi'nin ahşap maksureli mezarı mevcuttur.⁷¹

Şekil 1. Beyyûmî'nin, külliye içerisinde bulunan türbesindeki sandukası. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş- Ağustos 2024).

⁷⁰ Ahmet Ali Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997, 106.; Ali Mübarek Paşa, *el-Hitatü't-Tevfikiyye*, 4/6.; Beyyûmî, *Hidâyâtü'l-Bârî*, 7.

⁷¹ Bayhan, *Mısır'da Osmanlı Devri Mimarisi*, 106.

Şekil 2. Osman Ağa el-Vekîl nezâretinde Sadrazam Mustafa Paşa tarafından inşâ ettirilen Beyyûmî Külliyesi'nin dıştan görünümü. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş- Ağustos 2024).

Şekil 3. Beyyûmî Külliyesi'nin içinde yer alan Hasan el-Kuweysini'nin türbesi. (Fotoğraf: Arş. Gör. Kâzım Berkay Özkardaş-Ağustos 2024).

2.1.5. Mevlid Merasimi

Bilinen yaygın anlamının yanı sıra, bazı İslam ülkelerinde velilerin doğum veya ölüm günlerinde tertip edilen merasimlere de mevlid ismi verilir. Mısır bu türden mevlid merasimlerinin en çok tertip edildiği yerlerin başında gelir.⁷² Mısır'ın önemli velilerinden biri olarak kabul edilen Beyyûmî adına -günümüzde de devam eden- mevlid merasimleri düzenlenmektedir. Beyyûmî'nin mevlid merasimi Mısır'da tertip edilen en önemli merasimler arasında zikredilmektedir.⁷³ Beyyûmî mevlidi şöyle tasvir edilir:

Beyyûmî'nin mevlid merasimi zamanı Hüseyniye esnafı sevinçle dükkânlarını süsler, mevlid sebebiyle gelen ziyaretçiler o dükkânlardan alışveriş yapar ve Beyyûmî'nin kabri birçok kişi tarafından ziyaret edilir. Sekiz gün süren mevlid merasiminin son gününde pirinç ve et ile doldurulmuş beyaz patlıcan dolması pişirilir.⁷⁴ Eğer adak adayan kişinin duası kabul olmuşsa Beyyûmî'nin ruhuna hediye etmek üzere davetlilere keşkek ve mercimek yemeği dağıtır.⁷⁵

2.1.6. Kerametleri

Beyyûmî'nin biyografi anlatısında kerametler öne çıkan bir kaynaklığa sahiptir. İlgili literatür Beyyûmî'nin yol kesen azılı eşkiyalara tevbe ettirip kendine mürid yaptığından, ıslah olmayan eşkiyaları ise ayaklarından ve boyunlarından Kahire'deki Hüseyniye bölgesinde yer alan Zahir Mescidi'nin revaklarına zincirlediğini aktarır.⁷⁶

Bunun yanı sıra Beyyûmî, halvete girdiği zamanlarda yaşadığı olağanüstü halleri bizzat kaleme aldığı *Risâle fî ma'rifeti ale't-tarîkati'd-Demirtâşîyye*'de şöyle anlatır:⁷⁷

Allah'ın bana bahşettiği lütuflardan biri de şudur: Ben bir keresinde Şeyh Demirtâş'ı semada gördüm. Bana: “Dünyada da ahirette de korkma” dedi.⁷⁸

Bir keresinde de mevlid gecesinde halvette olduğum sırada Hz. Peygamber'i (a.s.) gördüm. O da bana: “Dünyada da ahirette de korkma” dedi. Ardından da Hz. Ebû Bekir'e “haydi hızlı ol Şeyh Demirtâş'ın zaviyesine gidip orada kalalım” dedi ve benim halvethâneme kadar girip önümde durdu. Ben sadece hayret içinde “Allah Allah” diye bildim ve gördüğüm kişinin Hz. Peygamber

⁷² Mısır'da Memlûkler devrinde başlayan Ahmed el- Bedevî ve İbrâhim ed- Desûkî gibi birçok sufi adına mevlid merasimi düzenleme âdeti günümüzde de devam etmektedir. Mısır'da mevlid merasimlerinin tarihsel kökeni ve uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için: Bk. Katz, Marion Holmes, *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*, trc. Firdevs Bulut, (İstanbul: Açılım Yayınları, 2014).

⁷³ Manar Farag Mahmoud Eissa, *Çağdaş Mısır'da Tasavvuf Araştırmaları ve Ebû'l-Alâ el-Afîfî'nin Katkıları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 19.

⁷⁴ Yemeğin orijinal adı şu şekildedir: "الباذنجان الأبيض المحشو بالأرز واللحم." Bk. Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 13.

⁷⁵ Beyyûmî, *el-Müntehab*, 8; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 12-13.

⁷⁶ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393.; Abdo vd., “al-Bayumi”, 32.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10.; Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361.

⁷⁷ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâle fî ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye*, Süleymaniye Ktp, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 02386-001, Harîrizâde, *Tibyân*, 2/28b-36.a., Daru'l-Kütübi'l-Katariyye, 1130. Beyyûmî, *el-Müntehab*, 7., Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 10-11.

⁷⁸ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10; a.mlf. *Demirtâşîyye*, 35^b.

olup olmadığı hususunda vehme kapıldım. O esnada Şeyh Muhammed Demirtâş el-Kebîr'i kendi türbesinde gördüm ve oradan bana seslendi: “Hz. Peygamber’e elini uzat, o şu anda benim yanımda.”⁷⁹

Bir başka sefer de halvet esnasında oturmuş vaziyette uyku ile uyanıklık arasındayken Hüseyniye’de medfûn Şeyh Şerefüddîn el-Kürdî’yi⁸⁰ gördüm. Şeyhi gördüğümde uyandım ve halvethânemin tamamı nurlar ile kaplanmıştı. Hayretle hemen halvethânemden dışarı çıktım ancak oradaki bazı insanlar benim halvetten çıkmamı engellemeye çalıştılar, ben de Şeyh Kürdî’nin türbesinin yanında durdum ve yaşadığım bu olayın heybetinden gecenin sonuna kadar halvethâneme giremedim. Benim halvethaneye giremeyişişimden dolayı Şeyh Kürdî tebessüm etti ve bana bir mühür verip şöyle dedi: “Allah’a yemin olsun ki, yarın bende olan da sende olan da ortaya çıkacak.” Ardından beni alıp bir anda Mekke’ye götürdü ve Mekke’yi ayan beyan müşahade ettim.⁸¹

Seyyid Ahmed el- Bedevî, biri hacta biri de türbesini ziyaretimde olmak üzere bana iki defa kırmızı hırka giydirdi.⁸²

Bir defasında kendimi Medine’nin dışında gördüm ve Allah’ın beni kulu olarak kabul edip benden râzı olduğunu bilinceye kadar Medine’ye girmeyeceğim diye kendi kendime söz verdim. Ardından elinde yelpaze olan ve beni serinletmek için yelpazeyi yukarı aşağı sallayan bir kişi geldi. Bana: “İsteğin kabul edildi.” Dedi. Ardından benimle konuşmaktan memnuniyet duyduğunu söyleyip önümde durdu ve şöyle dedi: “Allah’ın verdiği hükme itiraz mı ediyorsun?”⁸³

1157 senesinin Ramazan ayının son pazartesi günü (26 Ramazan 1157/ 2 Kasım 1744) rüyamda Hz. Peygamber’i gördüm. Ben Ezher’deki revakların yanındayken Hz. Peygamber hızlı bir şekilde yürüyordu ben de onun arkasından yürüyordum. Hz. Peygamber hızlıca yürüdüğü için ben geride kaldım ve Hz. Peygamber’e seslenerek “Beni bekler misiniz Yâ Rasûlallâh” dedim. Hz. Peygamber boş ve geniş bir alanda durdu ve ona yetişip yanında durdum. Ardından orada olan tanımadığım birine “Hz. Peygamber’in mübarek sakalına bak ve sakalındaki beyazları say” dedim.⁸⁴

Beyyûmî’nin kerâmetleri yalnızca kendi anlatısı ile sınırlı değildir. Mürîdlerinden Ahmed el-Büceyrimî bâat etmeden önce Beyyûmî’yi rüyada şu şekilde gördüğünü anlatır:

Ben her ne kadar Şeyh Ali el-Beyyûmî’ye bâtinen muhabbet beslesem de bu muhabbeti insanlar arasında ızhar etmiyorum, şeyh ile yan yana gelmekten kaçınıyordum. Çok çetin bir hastalığa tutulup

⁷⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10., a.mlf., *Demirtâşîyye*, 35^b.

⁸⁰ Hayatı hakkında; Kâhire’nin Hüseyniye Semti’nde türbesinin bulunduğu, yüce makamlara ulaşmış bir sufi olduğu ve Şeyh Hızır el-Kürdî (ö. ?) ile aynı tarikata intisap ettiği dışında ilave bilgilere rastlayamadık. Bk. Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali el-Ensârî eş-Şa’rânî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* (Mısır: y.y., t.s, 2 cilt) 2/3.

⁸¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7.; a. mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10.; a.mlf., *Demirtâşîyye*, 35^b.

⁸² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10., a.mlf., *Demirtâşîyye*, 35^b.

⁸³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10.; a.mlf., *Demirtâşîyye*, 35^b.

⁸⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 7.; a.mlf., *Şerhu'l-Hikem*, 10.; a.mlf., *Demirtâşîyye*, 35^b.

şiddetli ağrılar çektiğim bir gece Şeyh Ali el-Beyyûmî'yi rüyamda gördüm. Şeyh için yer ile gök arasına bir merdiven kurulmuştu. Şeyh hızlıca bu merdivenlerden çıkıp semâya vardı ve semânın kapıları ona açılıverdi. Ben şaşkınlıkla olanları izlerken hâtiften bir ses bana şöyle nidâ etti: “Hastalığına karşı gösterdiğin sabır sebebiyle Allah seni Şeyh Ali el-Beyyûmî'nin etbâma dâhil etti.” Bu rüyayı herkesten gizledim ve derhâl şeyhe biât ettim. Şeyhe biât ettikten sonra yine hâtiften “Şeyh Ali el-Beyyûmî'ye, devrinde yaşayan insanlara ma'rifet bilgisini öğretmesi için izin verildi.” Şeklinde bir ses duydum.⁸⁵

Beyyûmî'nin yaşadığı manevi olayların Mekke-Medine ile Ezher-Hüseyiniye muhitinde cereyan etmesi ve tayy-ı mekânın vurgulanması dikkat çekici bir durumdur. Beyyûmî'nin keramet anlatısındaki tayy-i mekân teması, Bedeviyye pîri Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin kerâmet anlatısında da karşımıza çıkmaktadır. Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin Mekke'den Tanta'ya on bir adımda gelmesi ve Irak'ın kuzeyinden güneyine on yedi adımda göz açıp kapayıncaya kadar gitmesi⁸⁶ ile Beyyûmî'nin Şerefüddîn el-Kürdî tarafından bir anda Mekke'ye götürülmesi arasında bu türden bir benzerlik vardır.

Bununla birlikte Beyyûmî'nin kerâmetlerinde hâkim tema, icâzetli olduğu Demirtâşîyye ve Bedeviyye pîrleriyle olan manevi iletişimi ve pîrlerin ona gösterdiği teveccühtür. Şeyh Demirtâş'ın söylediği sözün Hz. Peygamber (a.s) tarafından da Beyyûmî'ye söylenmesini, Şeyh Demirtâş'ın - dolayısıyla da Beyyûmî'nin- Hz. Peygamber (a.s)'in vârisi olması ve şeyhlik vazifesinin bu iki mercî tarafından tasdik edilmesi şeklinde yorumlamak mümkündür. Aynı şekilde Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin Beyyûmî'ye, tarîkatın şîarı olan kırmızı hırkayı iki defa giydirmesi de verâset ve tasdik kapsamında değerlendirilebilir.

2.2. Tarîkatı

2.2.1. Köken, Kurumsallaşma ve Silsile

Tasavvuf hayatına Halvetî şeyhi Hüseyin el-Âdilî ed-Demirtâşî'ye (ö. 1178/1764) biât ederek başlayan Beyyûmî,⁸⁷ bir süre Sîdî Demirtâş Zaviyesi'nde⁸⁸ Hüseyin el-Âdilî ed-Demirtâşî'den seyrüsülûk görüp icâzet aldıktan sonra 30 yaşındayken Bedevî şeyhi Abdurrahmân el- Halebî'ye intisap etmiştir.⁸⁹ Abdurrahmân el- Halebî'nin yanında birkaç sene zarfında sülûkunu tamamlayıp Bedevî- Halebî şeyhi olan Beyyûmî'nin şöhreti kısa süre içerisinde Kahire geneline yayılmış ve birçok derviş kendisine intisap etmiştir.

⁸⁵ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü ma'rifeti'l-Hakk celle ve alâ*, Katar: Daru'l-Kütübi'l-Katariyye, 1130, 24^b.

⁸⁶ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 240-241.

⁸⁷ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393.; Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 195^a.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 360.; Waugh, *Visionaries*, 37.; Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.; Chatelier, *Les Confreries*, 182.

⁸⁸ Arapça kaynaklarda “Sîdî Demirtâş Zâviyesi” olarak zikredilen mekân bugün Aynışems Üniversitesi bünyesinde hastane olarak hizmet veren Demirtâşî Âsitânesidir. Ayrıntılı bilgi için bk. Türkiye’de tarikatlar: tarih ve kültür, ed. Semih Ceyhan, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015) 712.

⁸⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 195^a.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 360.; Waugh, *Visionaries*, 38.,

İrşad vazifesine Bedevî- Halebî şeyhi olarak başlayan Beyyûmî, Bedeviyye usûl ve erkânında yaptığı bazı değişiklikler vasıtasıyla Bedeviyye'ye müstakil bir tarikat görüntüsü kazandırmayı ve tarikatı aslî hüviyetine döndürmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple de takipçileri tarafından, kendi adıyla anılan Beyyûmiyye'nin piri olarak kabul edilmiştir.⁹⁰

Tesis edilen bu yeni tarikatın üzerinde Demirtâşiyye ve Bedeviyye'nin izleri çok net biçimde görülecektir. Öyle ki Beyyûmiyye, Halvetiyye ve Bedeviyye'nin güçlü bir sentezi olarak kabul edilebilir.

Beyyûmî'nin intisap ettiği ilk tarikat olan ve Halvetiyye'nin Mısır'daki ilk alt kolu olma özelliği ile bilinen Demirtâşiyye'nin piri Kütahya'nın Demirtaş köyünde dünyaya gelen Muhammed Demirtaş lakaplı Abdurrahman b. Ece Beg'tir (ö. 929/1523).⁹¹ Muhammed Demirtaş Mısır'da kadılık vazifesi yaptığı esnada tasavvufa ilgi duymuş ve Dede Ömer Rûşenî'nin (ö. 893/1487) halifesi Hüseyin Ayntâbî'ye (ö. ?) biat etmiştir. Ardından Tebriz'e giden Demirtaş, Dede Ömer Rûşenî'nin yanında sülûkunu tamamlamıştır. Dede Ömer Rûşenî'nin kendisine hilafet vermesinin ardından Kahire'ye dönmüş, kendi adıyla anılan tekkesinde irşada başlamış ve süreç içerisinde tarikat piri olarak kabul edilmiştir.⁹²

Kaynaklar Muhammed Demirtâş'ın hayatı boyunca geceleri uyumayarak Kur'ân-ı Kerîm tilâveti ve zikirle meşgul olduğunu ve sık sık halvete girdiğini kaydeder.⁹³ Bununla birlikte Mısır'da çiftçilik yapan Muhammed Demirtâş'ın, mahsulünün tamamını ihtiyaç sahiplerine dağıttığı bilinmektedir.⁹⁴ Vefâtının ardından sahip olduğu arazilerden elde edilen gelirlerin de üçe bölünerek; arazilerin bakımı, ailesinin nafakası ve âsitânede kalan dervişlerin geçimi için kullanılmasını vasiyet etmiştir. Ayrıca onun İbn Arabî takipçisi olduğu belirtilir.⁹⁵ Bu anlatılar Muhammed Demirtâş'ın vahdet-i vücûd görüşünü benimseyip hayatını fütüvvet ve halvet kavramları etrafında şekillendirdiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Celyend, Bursalı Mehmed Tâhir'in (ö. 1344/1925) *Cem'ul-esrâr ve keşfu'l-estâr* isimli eseri Muhammed Demirtâş'a atfettiğini söylemesine rağmen böyle bir esere ulaşamadığını belirtir.⁹⁶ Muhammed Demirtâş'ın ulaşabildiğimiz tek eseri *Tibyân*'da yer alan *Teveccühât-ı esmâ*'dır.⁹⁷

⁹⁰ Trimmingham, *The Sufi Orders*, 79.

⁹¹ Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 711-712; Waugh, *Visionaries*, 81., Ernest Bannerth, "Demirdashiya-Sufis in Kairo", 62/1969, 124.; Muhammed es-Seyyid Celyend, "Muhammed Demirtâş", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2020, 30/516.

⁹² Ceyhan, *Türkiye'de Tarikatlar*, 711-712.; Waugh, *Visionaries*, 81., Ernest Bannerth, "Demirdashiya-Sufis in Kairo", 62/1969, 124.; Celyend, "Muhammed Demirtâş", 30/516.

⁹³ Harîrîzâde, *Tibyân*, 2/27^b.; Celyend, "Muhammed Demirtâş", 30/516.

⁹⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, 2/28^a.; Celyend, "Muhammed Demirtâş", 30/516.

⁹⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, 2/27^b.

⁹⁶ Celyend, "Muhammed Demirtâş", 30/516.

⁹⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, 2/36^b-43^a.

Teveccühât-ı esmâ'da 15 isim yer alır. Bunlar sırasıyla şöyledir: Lâ ilâhe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhâr, Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ehad, Samed, Hay-Kayyûm, Rahmân, Latîf.⁹⁸

Eser, Cenâb-ı Hakk'ın isimlerini vahdet-i vücûd nazarından şiişel bir tarzda açıklayan kısa bir mukaddime ile başlar. Mukaddimenin ardından isimlerin ihtiva ettiğı manaya muvafık olacak şekilde Cenâb-ı Hakk'a yöneliş ve yakarış içeren dualar zikredilir. Bu dualar hacmine göre teveccüh-i sağır ve teveccüh-i kebîr olmak üzere ikiye ayrılır.

Muhammed Demirtaş'ın *Teveccühât*'da zikrettiğı esmâ tertibi ile Beyyûmiyye seyrüsülûkünde yer alan isimler arasında bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Nitekim Beyyûmî sülûkü Muhammed Demirtaş'ın zikrettiğı ilk 12 esmadan müteşekkildir. Ayrıca Beyyûmî sülûkünde Latîf ismi her ne kadar 12 esmâ arasında yer almasa müridlerin günlük vazifeleri arasında yer almaktadır.⁹⁹

Demirtâşîyye ile Beyyûmiyye arasındaki ilişki yalnızca seyrüsülûk sistemindeki benzerlikten ibaret değildir. Öyle ki Celyend *Risâle fî Ma'rîfeti ale't-t-tarîkati'd-Demirtâşîyye* isimli eseri Beyyûmiyye'den bağımsız olarak Demirtâşîyye'ye ait bir adab kitabı olarak kabul eder.¹⁰⁰ Dolayısıyla Beyyûmî'yi Demirtâşîyye âdâb literatürünün önemli bir temsilcisi olarak nitelemek mümkündür. Beyyûmî bu eserde başta halvet olmak üzere çeşitli tasavvufî kavramları, şeyh-mürîd ilişkisini, ihvân ile olan münasebetin sınırlarını ve 12 esmadan müteşekkil seyrüsülûk sistemini ele almıştır. Bununla birlikte -daha önce zikrettiğimiz gibi- eserin sonunda Muhammed Demirtaş ile yaşadığı olağanüstü olayları anlatmıştır.

Sonuç olarak; Demirtâşîyye ile Beyyûmiyye arasında ciddi bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Dolayısıyla bu iki tarikatı birbirinden bağımsız olarak ele almak hatalı bir yaklaşım olacaktır.

Beyyûmî'nin seyrüsülûk gördüğü diğer tarikat Bedeviyye'nin bir kolu olan Halebiyye'dir.¹⁰¹ Halebiyye Bedeviyye'nin küçük şubelerini nitelemek için kullanılan "beytü's-sağır" kategorisine dâhil edilir.¹⁰² Tarikatın pîri İmam Abbâs Ahmed el-Ahmedî el-Halebî'dir (ö. ?). Ahmed el-Halebî, Bedeviyye'nin ana kolları arasında Seyyid Ahmed el-Bedevî'nin vefâtından sonra doğan tek pîr olma vasfını taşımaktadır.¹⁰³

Araştırmalarımız sonucunda Beyyûmiyye'ye ait birbirinden farklı dört silsileye ulaşabildik.

⁹⁸ Harîrizâde, *Tibyân*, 2/36^b.

⁹⁹ Bu konuyu bir sonraki kısımda ele alacağımız için ayrıntılı bir şekilde incelemedik.

¹⁰⁰ Celyend, "Muhammed Demirtâşî", 30/516.

¹⁰¹ Bedeviyye'nin Mısır'da Halebiyye ve Beyyûmiyye dışında; Hamûdiyye, Kennâsiyye, Zâhidiyye, İnbâbiyye, Münâviyye, Selâmiyye, Fergâliyye, Sâibiyye, Merâzikiyye, Şinnâviyye ve Sütûhiyye gibi kolları bulunmaktadır. Bk. Mustafa Kara, "Bedeviyye", (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 1992), 5/318.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 407.

¹⁰² Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 354.

¹⁰³ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 356.

İlk silsile *Tibyân*'da yer almaktadır. Beyyûmî'den Harîrîzâde'ye ulaşan silsile şu şekildedir:

- Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn
- Abdülğanî el-Mâlikî el-Ezherî (ö. ?)
- Sâlim el-Mezînü'l-Müzeyyen el-Mısırî (ö. ?)
- Hüseyin Feyzüddîn el-Mısırî (ö. ?)
- Muhammed Ahmed b. Ahmed b. Yûsuf el-Bahâ el-Mâlikî el-Mısırî (ö. ?)
- Ahmed b. Abdünnâim ed-Demenhûrî (ö. ?)
- Ali Nûreddin el-Beyyûmî¹⁰⁴

Ulaşabildiğimiz ikinci silsile *Menâkıbu'l-Beyyûmî*'de yer almaktadır. Silsile şu şekildedir:

- Mahmûd b. Fadl (ö. ?)
- Muhammed Buhayt (ö. ?)
- Ömer el-Hattâb (ö. ?)
- Mahmûd Ali el-Uşmâvî (ö. ?)
- Muhammed b. Abdülğanî el-Mellevânî (ö. ?)
- Abdülğanî el-Mellevânî (ö. ?)
- Muhammed Nâfi' (ö. ?)
- İbrahim ed-Demenhûrî (ö. ?)
- Ali Nureddîn el-Beyyûmî

Ulaşabildiğimiz üçüncü silsile Derya Baş tarafından hazırlanan doktora tezinde zikredilen İstanbul İstavroz Bedevî Tekkesi şeyhi Seyyid Mehmet Saîd Efendi'nin (ö. 1335/1916) silsilesidir.¹⁰⁵ İlgili kısımda Şeyh Seyyid Mehmet Saîd Efendi'nin Seyyid Ahmed el-Bedevî'ye kadar uzanan silsilesi zikredilirken silsilede yer alan zâtlardan birinin de Ali el-Beyyûmî olduğunu tespit ettik. Bu sebeple dolaylı yoldan da olsa mezkûr silsilenin bir bakıma Beyyûmiyye silsilesi olarak değerlendirileceği kanaatindeyiz.

Baş'ın eserinde ilgili silsile şu şekilde iktibas edilmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Harîrîzâde, *Tibyân*, vr.196^a., Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 359.

¹⁰⁵ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, 512.

¹⁰⁶ Bu kısımda yalnızca silsileyi zikretmekle iktifa edecek, “İstanbul'da Beyyûmilik” kısmında ise bu silsileyi ayrıntılı bir şekilde tahlil edeceğiz.

Şeyhim müşârun ileyh (Hüseyin Hıfzı Efendi), şeyhi Muhammed Hilmî ve Niyâzî efendiler ve bunlar İbrâhim Edhem'den o da Mustafa...Selâmî'den, o da Ali er-Rûmî'den, o da Zeynelâbidîn Abdülvehhâb'dan, o babası Ahmed'den, o dedesi Salih Hamûde'den, o babası Abdülkerîm'den, o da Zeyneddîn Abdülmecîd'den, o Abdülkerîm'den, o Abdülvehhâb'dan, o Sâlim'den, o Abdülkerîm'den, o Ahmed'den, o Şemseddîn'den, o Nûreddîn'den¹⁰⁷, o Abdurrahmân'dan¹⁰⁸, o da Abdülmüteâl'den, o da Seyyid Ahmed el-Bedevî'den..."¹⁰⁹

Dördüncü ve son silsile ise bir sonraki kısımda inceleyeceğimiz Haliliyye'nin pîri Muhammed Ebû Halîl'in (ö.1338/ 1920) silsilesidir.

Silsile şu şekildedir:

- eş-Şeyh Muhammed Ebû Halîl
- eş-Şeyh Şinnâvî Yûsuf (ö. ?)
- eş-Şeyh es-Senbâvî (ö. ?)
- eş-Şeyh Ali Ebû Kîle (ö. ?)
- eş-Şeyh Abd es-Sağîr (ö. ?)
- eş-Şeyh Muhammed es-Sağîr (ö. ?)
- eş-Şeyh Yusuf el-Vakkâd (ö. ?)
- eş-Şeyh Bedevî el-Müneccid (ö. ?)
- eş-Şeyh Ali el-Beyyûmî el-Halebî ed-Demirtâşî..."¹¹⁰

2.2.2. Âdâb ve Erkân

Beyyûmiyye'de dervişin seyr sülûku Halvetiyye ile özdeşleşen etvâr-ı seb'a usulüne göre icrâ edilmektedir.¹¹¹ Esma sayısı yedisi asıl beşi fer' olmak üzere toplam 12 dir.

Tarikata yeni bîat etmiş Beyyûmî dervişinin zikrettiği ilk isim "Lâ ilâhe illâllah" tır. Kelime-i tevhîde devam eden derviş nefs-i emmâre ile mücadele ederse zikrin bereketiyle Allah ile arasında var olan zulmânî perdelerden ilki kalkar.¹¹²

¹⁰⁷ Beyyûmî'nin lakaplarından birinin Nureddîn olduğunu çalışmamızın başında zikretmiştik.

¹⁰⁸ Ali el-Beyyûmî'nin lakabının Nûreddîn, şeyhinin adının da Abdurrahmân el-Halebî olması bu silsilenin aynı zamanda Beyyûmiyye silsilesi olarak kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır.

¹⁰⁹ Derya Baş'ın zikrettiği evraka ulaşamadığımızdan dolayı çalışmada yer alan ibareleri aynen iktibas ettik. Bk. Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, 512.

¹¹⁰ Abdullah, *Siratu ve Menâkıbu 'ş-Şeyh*, 121.

¹¹¹ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362., Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.

¹¹² Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

İkinci isim “Allah” tır. Nefs-i levvâme mertebesindeki derviş lafza-i celâle devam ettikçe Allah ile arasındaki zulmânî perdeler kesîf olmayan nûrânî perdelere dönüşür.¹¹³

Üçüncü isim “Hu” dur. İsm-i zâtı zikrederek nefis-i mülhime sahibi olan dervişte vecd, hüzn ve tevâzu gibi haller baskın olarak bulunur.¹¹⁴

Kemâlin başlangıcı olarak kabul edilen dördüncü mertebede ise “Hak” ismi zikredilir. *Telkînu'l-esmâi's-seb'a*'da¹¹⁵ bu mertebe Zâriyât sûresindeki ﴿وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ﴾ “*Ve kendi nefislerinizde de (ayetler vardır). Yine de görmüyor musunuz?*”¹¹⁶ ayetine telmîhen “nefs-i mutmainne-i mubsıra” olarak isimlendirilmiştir. Derviş bu mertebede telvîn hâlinden temkîn hâline geçiş yapar ve hakiki anlamda “ehl-i tarîk” olarak nitelenir.¹¹⁷

Beşinci isim “Hay”dır. Nefs-i râziye mertebesindeki derviş vuslat, fenâ ve cem’ makamında seyrüsülûkuna devam eder.¹¹⁸

Altıncı isim “Kayyûm”dur. Nefs-i mardiyeye sahibi olan derviş fiil tecellisine nâil olur.¹¹⁹

Yedinci isim “Kahhâr”dır. Nefs-i kâmiledeki derviş bu mertebede esmâ ve sıfât tecellisine mazhar olur.¹²⁰

Sülûk sisteminin daha iyi anlaşılması için mertebeleri, isimleri ve isimlerin icrâ ettiği vazifeyi iç içe geçmiş çember diyagramı vasıtasıyla şematize edelim.

¹¹³ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

¹¹⁴ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

¹¹⁵ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

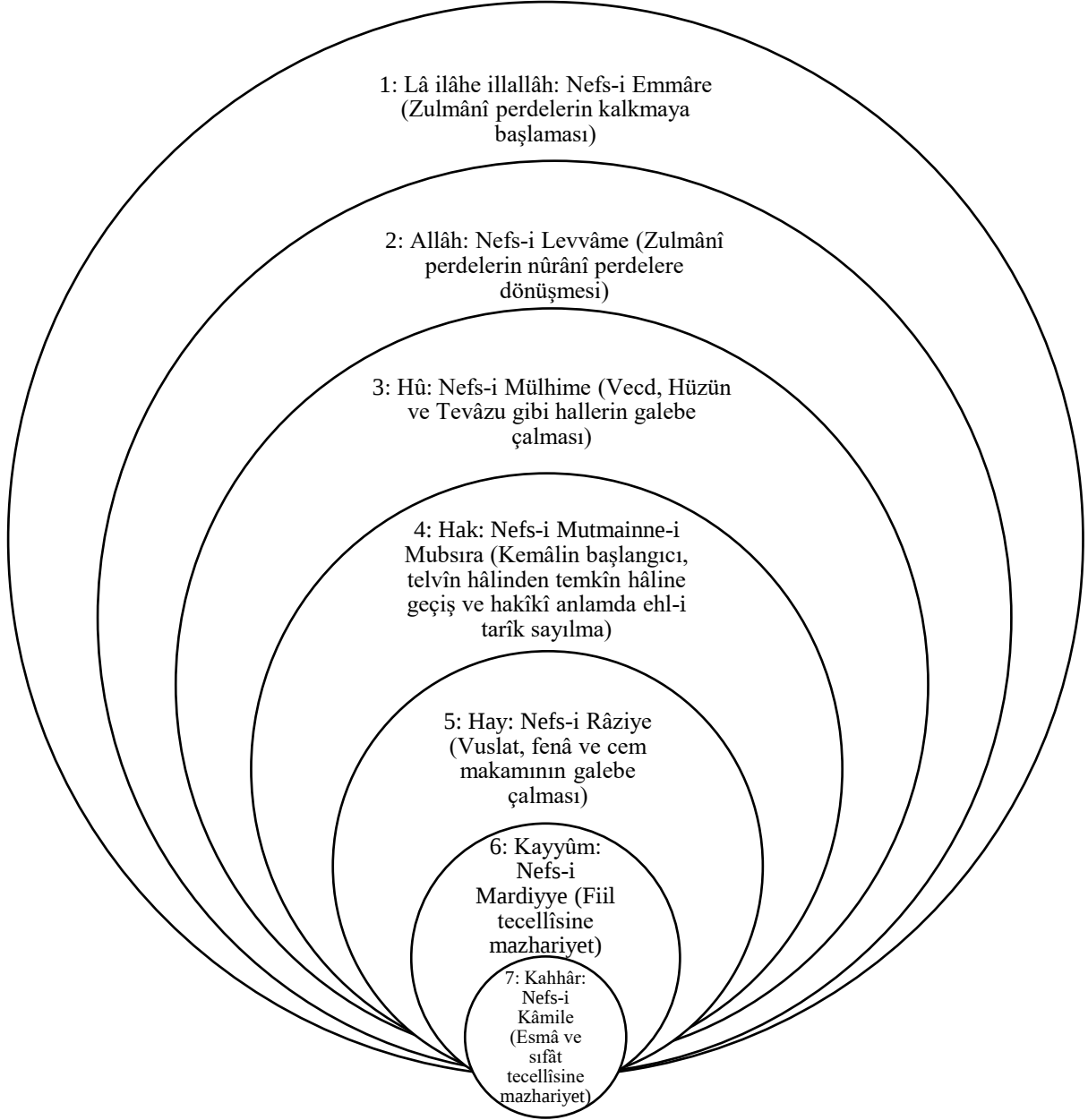
¹¹⁶ ez-Zâriyât, 52/21.

¹¹⁷ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

¹¹⁸ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

¹¹⁹ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

¹²⁰ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 21.

Şekil 4. Berrûmiyye’de icrâ edilen etvâr-ı seb’a yönteminin çember diyagramı ile gösterimi.

Berrûmî *Risâle fî Ma’rifeti ale’t-Tarîkati’d-Demirtâşîyye*’de seyrü sülûkun başka formlarını da okuyucuya aktarır. Bu eserde sülûk mertebeleri yedi kısma ayrılır. Bu kısımlardan her biri “daire” olarak isimlendirilir. Berrûmî’nin tasnifi şöyledir:

Birinci daire: Nefs dairesidir. Mürîd bu daireye “Lâ ilâhe illallah” zikri ile girer. Bu mertebede zikir ses veya harfle değil his ve bâtinî hareketle işitilir.

İkinci daire: Kalp dairesidir. Mürîd bu daireye ikinci isim olan “Allah” ve üçüncü isim olan “Hu” zikirleri ile girebilir. Burada Cenâb-ı Hakk’ın cemâl ve celâli mülâhaza edilir.

Üçüncü daire: Ruh dairesidir. Mürîd bu daireye dördüncü isim olan “Hak” ve beşinci isim olan “Hay” isimlerini zikrederek girebilir. Bu dairede sıfât tecellilerinin nûrları müşâhede edilir.

Dördüncü daire: Sır dairesidir. Mürîd bu daireye altıncı isim olan “Kayyûm” ve yedinci isim olan “Kahhâr” ismini zikrederek girebilir. Bu dairede esrâr-ı ilâhî keşfolunur. Aynı zamanda bu daire murakabe makamıdır.

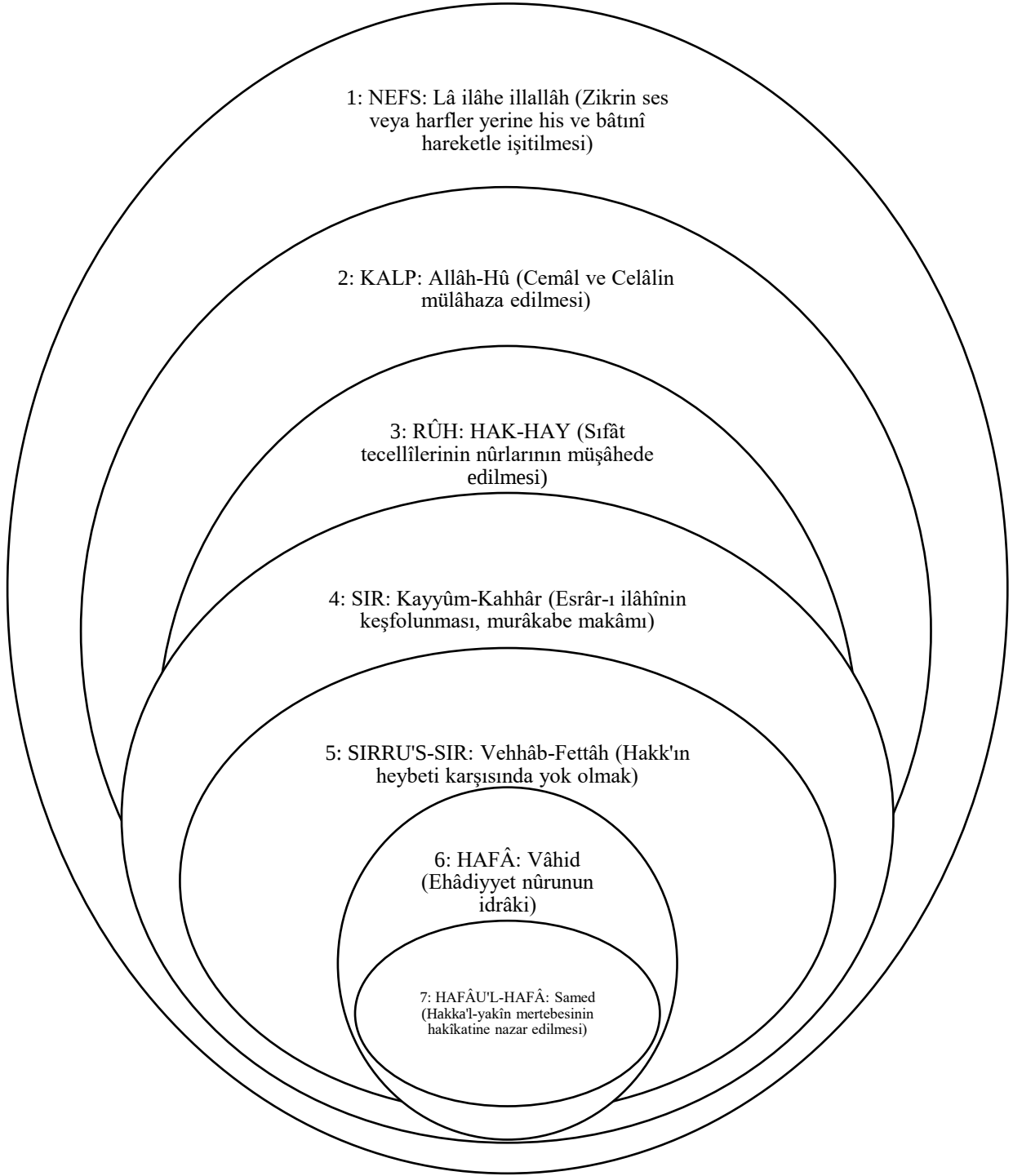
Beşinci daire: Sırru’s-sır dairesidir. Mürîd bu daireye sekizinci isim olan “Vehhâb” ve dokuzuncu isim olan “Fettâh” isimlerini zikrederek girer. Bu daire zikredilen Hakk’ın heybeti karşısında yok olmayı ifade eder.

Altıncı daire: Hafâ dairesidir: Mürîd bu daireye onuncu isim olan “Vâhid” ismini zikrederek girer. Bu dairede zât-ı ehadın cemal nurları idrak edilir.

Yedinci daire: Hafâu’l-hafâ dairesidir. Mürîd bu daireye on birinci isim olan “Ehad” ile on ikinci ve son isim olan “Samed” ismini zikrederek girer. Bu dairede hakka’l-yakîn mertebesinin hakikatine nazar edilir.¹²¹

Beyyûmî tarafından tasnif edilen sülûk mertebelerini ve bu mertebelerde zikredilmesi gereken esmayı, daha iyi anlaşılabilmesi açısından iç içe geçmiş çember diyagramı vasıtasıyla şematize edelim.

¹²¹ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 33^b-34^a.

Şekil 5. On iki esmâdan oluşan Beyyûmî sülûk sistemini ayrıntılı bir şekilde gösteren çember diyagramı.

Beyyûmî dervişinin gün içerisinde ifâ etmesi gereken vazifeleri ise şunlardır:

Sabah namazından sonra *Hizbu'l-Beyyûmî* ve Kur'ân-ı Kerîm kıraatiyle meşgul olmak. Öğle, ikindi ve yatsı namazından sonra şeyhin tayin ettiği belli adetlerde “Ya Allâh” ismini zikretmek. Akşam namazından sonra *Hizbu'l-Beyyûmî*’yi okumak. Teheccüd vaktinde ise gücü nispetince şeyhin kendisine telkîn ettiği esmâyı sürmek.

Bu vazifelere ilave olarak mürîd her namazın ardından belli adetlerde Salât-ı Münciye olarak bilinen şu salavâtı okur:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ فِي كُلِّ لَمْحَةٍ وَنَفْسٍ عَدَدَ مَا وَسَّعَهُ عِلْمُ اللَّهِ، صَلَاةً تُنَجِّنُنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ الْأَحْوَالِ وَالْأَقَاتِ، وَتَقْضِي لَنَا بِهَا جَمِيعَ الْحَاجَاتِ، وَتُطَهِّرُنَا بِهَا مِنْ جَمِيعِ السَّيِّئَاتِ، وَتَرْفَعُنَا بِهَا أَعْلَى الدَّرَجَاتِ، وَتُبَلِّغُنَا بِهَا أَقْصَى الْغَايَاتِ مِنْ جَمِيعِ الْخَيْرَاتِ فِي الْحَيَاةِ وَبَعْدَ الْمَمَاتِ.

Ardından “Ya Latîf” ismini bulunduğu esma mertebesine göre belli adetlerde zikreder.

Beyyûmî dervişi kendisine telkin edilen ismi, istiğfarı ve sîğatu’s-saâde ismi verilen salâvâtı¹²² günlere bölerek kendisine telkin edilen adetler uyarınca zikretmekle mükelleftir.

Beyyûmiyye’de esma telkini farklı bir metodla icra edilir. Şeyh ilk altı dersin esmasını müridin sağ kulağına fısıldar. Mürid yedinci derse geldiğinde ise bu sefer sol kulağına fısıldayarak telkinde bulunur.

Tarikatta derviş bir üst mertebeye ancak şeyhini veya pîri Ali el-Beyyûmî’yi rüyada görerek terakkî edebilir. Beyyûmî’nin rüyada nasıl görüleceği *Telkînu ‘l-esmâi ‘s-seb ‘a’* da şu şekilde anlatılır:

Ali el-Beyyûmî rüyada beyaz elbise giymiş ve kırmızı sarık sarmış vaziyette görülür. Mürid ona kim olduğunu sorar ve o ‘Ben Beyyûmî’yim’ der. Böylece müride yeni esmâsı telkîn edilir.

Beyyûmî, Bedevî zikir usulünü daha tempolu hale getirerek kendi adıyla anılan yeni bir zikir usulü geliştirmiştir.¹²³ Bedeviyye mensupları zikir esnasında vücutlarını bellerine kadar büküp kollarını serbest bırakır, Beyyûmî zikrinde ise dervişler vücutlarını bükükten sonra kollarını göğüslerine çapraz olarak koyar ve başlarını yukarıya kaldırırken ellerini çıkarır.¹²⁴

Beyyûmiyye mensupları Bedeviyye’de olduğu gibi kırmızı ağırlıklı bir giyim tarzını benimsemiştir.¹²⁵ Kaynaklar Beyyûmî’nin, yaz kış demeden beyaz gömlek giydiğinden, başına da beyaz takke üzerine sarılmış kırmızı kumaştan *şemle*¹²⁶ taktığından bahseder.¹²⁷ Günümüzde de Beyyûmî şeyhleri özellikle mevlid merasimleri sırasında kırmızı ağırlıklı giyinir. Beyyûmî’nin sandukası üzerinde bulunan tâcın destarı da kırmızı kumaştandır.

¹²² Salavâtın metni şu şekildedir: "اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ عَدَدَ مَا فِي عِلْمِ اللَّهِ، صَلَاةً دَائِمَةً بِدَوَامِ مُلْكِ اللَّهِ"

¹²³ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.; Waugh, *Visionaries*, 39.

¹²⁴ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 363.; Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.; Trimmingham, *The Sufi Orders*, 80.

¹²⁵ Hz. Peygamber’in (a.s) çeşitli vesilelerle kırmızı renkli elbiseler giymesini örnek alan pîr Seyyid Ahmed el-Bedevî bu rengi tarikatın şîârı olarak kabul etmiştir. Pîrin vefâtının ardından da bu gelenek halifeleri tarafından tarikat esası hâline getirilmiştir. Tarikat mensupları arasında bu renk fütüvveti temsil etmektedir. Bedeviyye’de kırmızı rengin tarihsel kökeni ve sembolizmi için bkz. Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 331.

¹²⁶ Bedeviyye’ye mahsus, ikiye katlanarak kullanılan şedd gibi ince yünlü kumaştan yapılmış olan sarık. Bk. Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 460.

¹²⁷ Cebertî, *Acâibu ‘l-âsâr*, 1/393.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.; Abdo vd. “al-Bayumi”, 32.; Beyyûmî, *el-Müntehab*, 6.; a.mlf., *Şerhü ‘l-Hikem*, 9-10.; a.mlf., *Hidâyâtü ‘l-Bârî*, 18.; a.mlf., *en-Nûru ‘l-mübîn*, 16.

Beyyûmî, *Risâle fî ma'rifeti ale't- tarîkati'd- demirtâşîyye* isimli eserinde Seyyid Muhammed Demirtâş'ın vaz' ettiği halvet adâbını 20 maddede saymaktadır. Bu maddeler şunlardır:

1. Mürîd, nefsinin az yemeye ve uykusuzluğa alıştırmalı.
2. Şeyhinin izni ile halvete girmeli.
3. Mâlâyâniden uzaklaşmak kasdıyla halvete girme amacını taşımamalı.
4. Eûzu besmele ile halvete girmeli.
5. Şeyh, halvetgâha girerek iki rekât namaz kılıp ardından müridi için hayır duada bulunarak mürîde halvette neler okuyacağını öğretmeli.
6. Mürîd, Allah'ın hiçbir misli olmadığına itikat etmeli.
7. Himmetini zuhura gelen kerametlere yoğunlaştırmamalı.
8. Halvetgâhta herhangi bir şeye dayanmamalı.
9. Kendisine telkin edilen zikri mûlahaza ve tefekkür etmeli.
10. İmsak ve iftar arasında oruçlu olup bu vakitler haricinde de kendisine verilen yiyecekleri az az tüketmeli.
11. Halvetgâhın karanlık olması.
12. Mürîd dâima abdestli bulunmalı.
13. Zikir dışında konuşmamalı.
14. İnsanların sesinin işitilmeyeceği yerde halvete girmeli.
15. Abdest namaz ve tuvalet gibi zorunlu haller dışında halvetgâhtan çıkmamalı.
16. Cemaatle namaza devam edip yeme ve içme hususunda mutedil davranmalı.
17. Ilık su dışında başka bir su içmemeli.
18. Yana doğru yatarak uyumamalı.
19. Gelen havâtırla ilgilenmemeli.
20. Halvetgâhın kapısını kilitli tutmalı ve gördüğü rüyayı sadece şeyhine anlatmalıdır.¹²⁸

Beyyûmiyye'nin müstakil bir tarikat olarak kabul edilmesinin en önemli nedenlerinden birisi kendine mahsus evradının olmasıdır. Beyyûmî, içinde kelime-i tevhid lafzı bulunan tüm ayetleri içeren bir vird tertip etmiştir.¹²⁹

Sonuç olarak, Beyyûmiyye pirinin Halvetiyye ve Bedeviyye'den sülûk görmüş olması, teşekkül eden yeni tarikatın bu iki ekolün sentezi olarak kabul edilmesine imkân vermektedir. Bununla birlikte Beyyûmiyye'nin usûl ve erkân bakımından Halvetiyye'ye nazaran Bedeviyye ile daha fazla benzerlik gösterdiğini söyleyebiliriz.

¹²⁸ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 34^a.

¹²⁹ *Hizbu'l-Beyyûmî* olarak bilinen bu vird tertibi bir sonraki bölümde detaylıca ele alınacaktır.

2.2.3. Halîliyye: Bir Beyyûmiyye Kolu

Bedeviyye'nin bir şubesi olarak kabul edilen Beyyûmiyye'den Muhammed Ebû Halîl'e nispet edilen Halîliyye isimli müstakil bir tarikat ortaya çıkmıştır. Halîliyye'nin piri Muhammed Ebû Halîl 1829 yılında dünyaya gelmiştir. Büyük dedesinin Osmanlı Devleti'nin Mısır'daki sancak beylerinden biri olduğu rivayet edilen Ebû Halîl'in soyu, baba tarafından Mısır'a göç etmiş Yemenli bir aileye dayanır.¹³⁰ Seyrüsülûkunu Beyyûmî şeyhi ve amcası Şinnâvî Yusuf'un yanında tamamlamış ve 1898 yılında mürşidi tarafından kendisine hilafet verilmiştir.¹³¹ Muhammed Ebû Halîl bu tarihten itibaren Beyyûmî şeyhi olarak birçok mürid yetiştirmiştir.

Şeyh Muhammed Ebû Halîl'in 1920 yılında vefat etmesi üzerine çocukları İbrahim Ebû Halîl (ö. 1956), Muhammed Ebû Halîl el-Kebîr (ö. 1955), Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr (ö. 1982), Seyyid Ebû Halîl (ö. ?) ve Recep Ebû Halîl (ö. ?) arasında posta kimin geçeceği konusunda anlaşmazlık çıkmıştır. Tarikat mensuplarından bir kısmı yeni şeyh olarak 15 yaşındaki Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'i bir kısmı da kardeşlerin en büyüğü olan İbrahim Ebû Halîl'i benimseme yoluna gitmiştir.¹³² Tarikat mensupları bu anlaşmazlığın, Hz. Hüseyin ve Seyyide Zeynep'in hazır bulunduğu manevî bir mecliste sonuca bağlandığına inanır. Rivayete göre Hz. Hüseyin tarikatı idare etme konusunda yetkin gördüğü İbrahim Ebû Halîl'in şeyh olmasını istemiş, Seyyide Zeynep de buna itiraz ederek Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'in şeyh olması gerektiğini söylemiştir. Hz. Hüseyin ise Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'in henüz 15 yaşında olduğunu ve tarikatı idare edemeyeceğini öne sürerek Seyyide Zeynep'in bu önerisini kabul etmemiştir. Bunun üzerine Seyyide Zeynep Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr büyüyene dek tarikatı kendisinin himaye edeceğini söylemiştir. En nihayetinde Hz. Hüseyin ve Seyyide Zeynep, İbrahim Ebû Halîl'i tarikatın zahirdeki şeyhi, Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'i ise manevî halifesi ilan ederek anlaşmazlığı çözmüştür. Bu hadise neticesinde ihvanın büyük bir kısmı İbrahim Ebû Halîl'e bir kısmı da manevî halife Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'e bağlanmıştır. Bu olay üzerine şeyhin evlatlarından yalnızca Seyyid Ebû Halîl, kardeşi Muhammed Ebû Halîl es-Sağîr'i desteklemiştir. Şeyhin diğer iki oğlu Muhammed Ebû Halîl el-Kebîr ve Recep Ebû Halîl de şeyhlik ilan etme girişiminde bulunmuş, böylece posta aday olanların sayısı dörde yükselmiştir.¹³³ Bu dört halife hayatları boyunca kendilerini Beyyûmiyye'ye nispet etmişlerdir. Ammar Ali Hasan'a göre tarikat mensuplarının büyük bir kısmının kendisine bağlandığı İbrahim Ebû Halîl'in vefatının ardından posta geçen oğlu Mahmud İbrahim Ebû Halîl (ö. 1988) Beyyûmiyye'den bağımsız Halîliyye isimli yeni bir tarikat kurmada başarılı olmuştur. Halîliyye olarak anılan bu tarikata Ebu Halîl'in beş

¹³⁰ Abdülhakîm Abdullah, *Sîratu ve Menâkıbu 'ş-Şeyh Muhammed Ebû Halîl*, b.y., 1996, 21.

¹³¹ Abdüsselâm el-Hulvânî, *es-Sîratü 'l-Halîliyye*, (Kahire: el-Matbaatu'l-vataniyye, 1921), 54.

¹³² Ammâr Ali Hasan, *et-Tenşietü 's-siyâsiyyetü li 't-turuki 's-sûfiyye fî Mısır*, Kahire, Daru'l-ayn li'n-neşr, 2009, 227.

¹³³ Hasan, *et-Tenşietü 's-siyâsiyye* 228.

evladından biri olan ve kendisini Beyyûmiyye'ye nispet eden Muhammed el-Kebîr'in oğlu Ahmed eş-Şâfiî (ö. 1976)¹³⁴ de katılmış ve Beyyûmî nisbesi yerine Halîlî nisbesini kullanmayı tercih etmiştir.

Ahmed eş-Şâfiî telif ettiği *en-Nefahâtü'l-Halîliyye* ve *Virdü'l-istiğfâr fî tevbeti'l-ibrâr* isimli iki eserde tarikatın seyrüsülûk sistemi hakkında bilgi vermiştir. Ahmed eş-Şâfiî'nin bildirdiğine göre;

Mürîd sabah ve akşam namazlarının ardından Halîliyye mensuplarına özgü hizb tertibini kıraat eder ve her namazın ardından belli adetlerde şu salâtı okur:¹³⁵

اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ عَدَدَ حُرُوفِ الْقُرْآنِ حَرْفًا حَرْفًا وَعَدَدَ كُلِّ حَرْفٍ
أَلْفًا أَلْفًا وَعَدَدَ ضُمُوفِ الْمَلَائِكَةِ صَفًا صَفًا وَعَدَدَ كُلِّ صَفٍ أَلْفًا أَلْفًا وَعَدَدَ الرِّمَالِ ذَرَّةً ذَرَّةً وَعَدَدَ كُلِّ ذَرَّةٍ أَلْفًا أَلْفًا مَرَّةً
عَدَدَ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ وَجَزَى بِهِ قَلَمُكَ وَنَفَذَ بِهِ حُكْمُكَ فِي بَرِّكَ وَبَحْرِكَ وَسَائِرِ خَلْقِكَ عَدَدَ مَا أَحَاطَ بِهِ عِلْمُكَ الْقَدِيمِ
مِنَ الْوَاجِبِ وَالْجَائِزِ وَالْمُسْتَحِيلِ. اللَّهُمَّ صَلِّ وَسَلِّمْ وَبَارِكْ عَلَى سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مِثْلَ ذَلِكَ.

Bununla birlikte hususen sabah vaktinden ikindi vaktine kadar da güç yetirebildiği kadar sîğatü's-saâde ile meşgul olur.¹³⁶

İkinci vaktinden akşam vaktine kadar ise şu istiğfarı okur:

أَسْتَغْفِرُ اللهَ الْعَظِيمَ وَهُوَ التَّوَابُ الرَّحِيمُ.

Akşam vaktinden sabah vaktine kadar da şeyhin kendisine telkin ettiği esmâ ile meşgul olur ve böylece 24 saati tamamlar.¹³⁷

Halîliyye'de seyrüsülûk 7'si asıl 6'sı ziyadât olmak üzere toplam 13 esmadan oluşmaktadır. Bunlar; Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, Hay, Vâhid, Azîz, Vedûd, Hak, Kahrîr, Kayyûm, Vehhâb, Müheymin ve Bâsit'tir.¹³⁸ Mürîd bu isimleri belli adetlerde zikretmeden bir sonraki esmaya geçemez.

Halîlî müridi zikre başlamadan önce ilk olarak Hz. Peygamber (a.s)'e, ardından Hz. Ali, İmam Hüseyin, Hz. Hasan, Hz. Fâtıma, Seyyide Zeynep, İmam Zeynelâbidîn, Seyyide Nefise başta olmak üzere tüm ehl-i beyt-i Mustafa'nın (r.anhum) ve ashab-ı kirâmın ruhuna fatiha hediye eder. Daha sonra ise Ahmed el-Bedevî, Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî ve Muhammed Ebû Halîl için fâtiha okur. Son olarak ise şeyhi ve ihvanı hakkında hayır duada bulunur.¹³⁹

¹³⁴ 1936 yılında Zekazik'de doğmuş, 1955 yılında babası Şeyh Muhammed el-Kebîr'in vefat etmesinin ardından posta oturmuştur. *Nefahâtü'l-Halîliyye*, *Tarîkullâhî fî't-tasavvuf* ve *Virdü'l-istiğfâr* isimli eserleriyle bilinir. Bk. Hasan, *et-Tenşietü's-siyâsiyye*, 228.; Ahmed eş-Şâfiî Muhammed Muhammed Ebû Halîl el-Kebîr, *en-Nefehâtü'l-Halîliyye min'el-atââtü'l-ledünniyye*, Kahire: Matbaatu's-Semerli, 1979, 48.

¹³⁵ Ahmed eş-Şâfiî, *Virdü'l-istiğfâr*, 40-41.

¹³⁶ Sîğatü's-saâde'nin metnini "Adâb ve Erkânı" kısmında zikrettiğimiz için burada ayrıca zikretmeyeceğiz.

¹³⁷ Ahmed eş-Şâfiî, *Virdü'l-istiğfâr*, 41-42.

¹³⁸ Abdullah, *Sîratu ve Menâkıbu's-Seyh*, 70.

¹³⁹ Ahmed eş-Şâfiî, *Virdü'l-istiğfâr*, 43-44.

Bu bilgiler ışığında Beyyûmiyye ile Halîliyye'nin sülûk metodu arasında bazı benzerlik ve farklılıkların olduğunu söyleyebiliriz. Söz gelimi Beyyûmiyye'de kıraat olunan hizbin merkezinde kelime-i tevhîd içeren ayetlerin tekrarı yer alırken Halîliyye hizbinde daha çok münâcât ve kötülüklerden korunma duaları ön plandadır.

Halîliyye'nin etvâr-ı seb'a sistemi Beyyûmiyye'deki etvâr-ı seb'a sisteminin sıralamasından farklıdır. Beyyûmiyye'de esmâ sıralaması; Lâ ilâhe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyûm, Kakhâr şeklindedir. Halîliyye'de ise; Hak yerine Hay, Hay yerine Vâhid, Kayyûm yerine Azîz, Kakhâr yerine ise Vedûd esması ikâme edilmiştir. Etvâr-ı seb'a metodunun asıl isimleri olarak kabul edilen Hak, Kayyûm ve Kakhâr ise ziyâdât kategorisinde yer almaktadır. Bununla birlikte; Azîz, Vedûd, Müheymin ve Bâsit isimleri Beyyûmiyye'de yer almamasına rağmen sülûka dâhil edilmiştir.

Beyyûmiyye'den neş'et eden bir tarikat olan Halîliyye bugün Mısır ve Libya gibi ülkelerde müstakil bir tarikat olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

2.2.4. Tarikat Coğrafyası: Hicaz'da Beyyûmîlik

Mısır'da ortaya çıkan bir tarikat olan Beyyûmiyye'nin sınırları, Ali el-Beyyûmî'nin henüz hayattayken Mekke gibi çeşitli İslam ülkelerinden gelen birçok ziyaretçiye ev sahipliği yapan kozmopolit bir bölgeye yaptığı sık seyahatlerde yerel göçebe topluluklara verdiği etkili vaazlar ve gönderdiği halifeler vasıtasıyla kısa sürede Mısır'dan Hicaz'a kadar ulaşmıştır.¹⁴⁰ Beyyûmî'nin Mısır dışındaki irşad faaliyetlerinin odağında Hicaz bölgesinin olması, vefatından sonra yerine geçen halifelerinin de bu bölgeye özel ilgi göstermesine sebep olmuştur. Tarikat pirinin yerel göçebe topluluklar arasında bir süredir tanınıyor olması ve halifelerin faaliyetleri neticesinde süreç içerisinde Mekke ve Medine'deki Bedeviyye mensupları da Beyyûmiyye'ye bağlanmıştır.¹⁴¹ Hicaz'daki Bedeviyye mensuplarının Beyyûmiyye'ye bağlanması, tarikatın Hicaz bölgesindeki etki alanını pekiştirip genişletmiştir. Ne var ki Ali el-Beyyûmî'nin halifelerinden Şeyh Muhammed Nâfi' el-Harîrî'nin vefatından sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar tarikatın hem Mısır'da hem de Hicaz'da gücünü zayıflatmış ve Hicaz'daki Beyyûmîler Mısır'daki Beyyûmîler'den bağımsız hareket etmeye başlamıştır.¹⁴² Hicaz Beyyûmîleri'nden bahseden kaynaklar; XIX. Yüzyılda Hicaz Beyyûmîleri'nin Bedeviyye'den tevarüs ettikleri fütüvvet ilkesi doğrultusunda çeşitli ülkelerden gelen hacılara

¹⁴⁰ Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361.; Chatelier, *Les Confreries*, 185.

¹⁴¹ Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361.; Chatelier, *Les Confreries*, 186.

¹⁴² Yılmaz, "Beyyûmî", 6/99.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361.

tekkelerinde sağlık hizmeti verdiğini kaydeder.¹⁴³ XIX. Yüzyılın sonlarında Mekke’de sekiz, Cidde’de altı, Medine, Taif ve Yambu’da da birkaç tane Beyyûmî tekkesinin faal olduğu zikredilmiştir.¹⁴⁴

2.2.5. İstanbul’da Beyyûmîlik

Beyyumiyye’nin İstanbul’daki mevcudiyeti, henüz tam anlamıyla vuzuha kavuşturulamamış bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Kanaatimize göre bu problemin asıl nedeni konuyla ilgili var olan kaynakların sayıca azlığı ve detaylı bilgiden yoksunluktur. Nitekim İstanbul’daki Beyyûmî tekkelerinin mevcudiyeti hakkında bilgi veren tek kaynak olan Cemaleddin Server Revnakoğlu (ö. 1967), bu konuyu detaylandırmamış, Kocamustafapaşa Ağaçkakan tekkesinin yanı sıra Eyüp İslambey Bedevi tekkesinin de Beyyûmî olduğunu ve İslambey tekkesinde Osmanlı’nın son döneminden Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar Beyyûmî zikri yapıldığını bildirmekle yetinmiştir.¹⁴⁵

Bunun yanı sıra Derya Baş’ın çalışmasında Istavroz Bedevî Dergâhı şeyhi Seyyid Mehmed Saîd Efendi’nin silsilesinin Beyyûmî tarikiyle Seyyid Ahmed el-Bedevî’ye ulaştığı bir silsile zikredilmektedir. Her ne kadar Derya Baş silsilenin Beyyûmî ile olan bağlantısına değinmemişse de silsilenin içeriği bizim çalışmamız için değerlidir çünkü bu silsile Seyyid Mehmed Saîd Efendi’nin ve hulefâsının Beyyûmiyye ile olan bağını göstermektedir. Ayrıca Derya Baş, Mehmed Saîd Efendi’nin hulefâsından Mahmud Bey ve Enver Bey’in, şeyhlerinin tensibiyle Arapzâde Tekkesi’nde şeyhlik vazifesi icra ettiğine çalışmasında yer vermiştir.¹⁴⁶ Tüm bu bağlantılar Ağaçkakan ve İslambey Tekkesi’ne ilave olarak Istavroz Dergâhı ve Arapzâde Tekkesi’nin de Beyyûmiyye ile olan iltisakına işaret etmektedir.

Her ne var ki yukarıda zikrettiğimiz hususlar İstanbul’da Beyyûmiyye’nin tanındığı konusunda şüphe bırakmasa da İstanbul’da müesses ve müstakil bir Beyyûmî tekkesinin varlığını kesin olarak bildirme konusunda yetersizdir.

Bu iddiamızı destekler nitelikte, *Revnakoğlu Koleksiyonu*’nunda yer alan ve Salim Selek imzasını taşıyan *Mısır ve Arabistan’da Yayılan Beyyûmîlik Türk Hudutlarına Sızamamıştı* başlıklı tarihsiz bir köşe yazısında şu ifadeler yer alır:

...Çok şükür, yüz elli senelik bir maziye sahip olan Beyyûmîlik, her nedense Osmanlı hudutlarından içeri sızamamış, bu yüzden topraklarımıza onlar da bir tekke kuramamışlardır.”¹⁴⁷

¹⁴³ Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.; Chatelier, *Les Confreries*, 188-189.

¹⁴⁴ Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 361-362.; Chatelier, *Les Confreries*, 189.; Trimmingham, *The Sufi Orders*, 79-80.

¹⁴⁵ Cemaleddin Server Revnakoğlu, *İstanbul Tekkeleri Notları*, Divan Edebiyatı Müzesi, Arşiv B, Zrf no: 36., Yılmaz, “Beyyûmî”, 6/99.

¹⁴⁶ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, 512-513.

¹⁴⁷ Salim Selek, “Mısır ve Arabistan’da Yayılan Beyyûmîlik Türk Hudutlarına Sızamamıştı”, Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, Zrf no: 142/160.

Bu ifadelerden, Osmanlı topraklarında müesses ve müstakil bir Beyyûmî tekkesinin mevcut olmadığı sonucu çıkarılabilir.

Beyyûmî'nin eserlerinin İstanbul ve Anadolu'da ne zaman dolaşıma sokulduğu da önemli bir sorudur. Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Koleksiyonu'nda yer alan tarihsiz bir mecmuada *Risâletü'l-Fazl ve'l-minne ve en-Nûru's-sâtı*'nin istinsah edildiği görülür. Her ne kadar mecmua tarihsiz olarak kaydedilse de *Fazl ve'l-minne*'nin yer aldığı bölümde:

Bin iki yüz otuz sekiz senesi mâh-ı Receb-i şerîfin yirmi ikinci günü vakt-i seherde oğlum Mehmed Muhyiddîn dünyaya gelmiştir. Hakk Teâlâ hazretleri tûl-i ömür ve amel-i sâlih ihsân eyleye. Amin.¹⁴⁸

Şeklinde tevellüd kaydı yer almaktadır. Bu kayıta zikredilen tarih miladi 4 Nisan 1823'e denk gelmektedir. Tevellüd kaydının 1823 yılına tarihlendiği göz önüne alındığında ilgili mecmuanın da bu tarihte veya bu tarihten önce istinsah edildiği söylenebilir. Sonuç olarak Beyyûmî'nin eserlerinin pîrin vefatından yaklaşık yarım asır sonra İstanbul ve Anadolu coğrafyasına giriş yaptığını söyleyebiliriz.

Anadolu coğrafyasındaki Beyyûmiye literatürü konusunda zikretmeye değer bir diğer husus 1285/1868 yılında yayınlanan, *Delâilu'l-hayrât* ve *Hizbu'n-nasr* gibi İslam dünyasında şöhret bulmuş çeşitli hizblerin yer aldığı isimsiz duâ mecmuasının içinde *Hizbu'l-Beyyûmî*'ye de yer verilmesidir.¹⁴⁹ Mecmuada yer alan tertip, *Hizbu'l-Beyyûmî*'nin elimizdeki diğer nüshaları ile uyumludur. Bu da mezkûr hizbin hiçbir değişikliğe uğramadan Anadolu coğrafyasına intikal ettiğinin bir göstergesidir.

İstanbul'da Beyyûmîlik hakkında değinilmesi gereken bir diğer konu da biri de - ulaşabildiğimiz kaynaklar dâhilinde- İstanbul'da Beyyûmiye ile iltisaklı ilk sûfinin, Şeyh Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî (ö. 1275/1858) olduğudur.¹⁵⁰ Aslen Trablusşamlı olan Ervâdî, Trablusşam, Dimeşk ve Kahire gibi şehirlerde eğitim almış daha sonra Dimeşk'te müderrislik yaptığı esnada Hâlid el-Bağdâdî'ye (ö. 1242/1827) intisap etmiştir.¹⁵¹ Hâlid el-Bağdâdî, Ervâdî'yi İstanbul'a irşad vazifesini yerine getirmek üzere halife olarak tayin etmiştir. 1845 yılında İstanbul'a gelen Ervâdî, burada kaldığı birkaç sene zarfında Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'yi (ö. 1311/1894) yetiştirmiştir.¹⁵² Ervâdî, sebet türünde telif ettiği *el-'İkdü'l-ferîd fî uluvvi'l-esânîd*¹⁵³ isimli eserinde

¹⁴⁸ T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Koleksiyonu, Demirbaş No: 004146-II, v.62^b.

¹⁴⁹ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hizbu'l-Beyyûmî*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Düğümlü Baba Koleksiyonu 00500M-01-013, 1285, 201-208.

¹⁵⁰ Nazım Çınar, "Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri", Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019, 51.

¹⁵¹ Çınar, *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî*, 22.

¹⁵² Çınar, *Tasavvufî İcazetnâme Geleneği*, 72.

¹⁵³ Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî, *el-'İkdü'l-ferîd fî uluvvi'l-esânîd*, (İstanbul: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi), nr. 731

halifesi Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'ye icazetli olduğu diğer tarikatlarla birlikte Beyyûmiyye tarikatından da icazet verdiğini belirtmiştir.¹⁵⁴

Beyyûmiyye'yi İstanbul'da icazet tarikiyle temsil eden bir diğer kişi de *Tibyân* müellifi Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin'dir.¹⁵⁵ Beyyûmiyye icazetini 1874 yılında Mısır'a yaptığı seyahat sırasında alan Harîrîzâde, *Tibyân*'da Beyyûmiyye hakkında ayrıntılı bilgiler vererek Osmanlı Anadolu'sunda Beyyûmiyye'nin tanınmasında rol oynamıştır.

Beyyûmî tekkelerinin İstanbul'daki mevcudiyeti her ne kadar tartışmalı olsa da Beyyûmî zikrinin İstanbul'da tanınıp icra edildiği hem yazılı hem de sözlü kaynakların üzerinde ittifak ettiği bir gerçektir. Ali el-Beyyûmî'nin Bedevî zikir usulünü şiddetlendirerek daha hareketli bir zikir türü ortaya çıkardığını zikretmiştik. Tanman'a göre Beyyûmî zikrinin tempolu olmasının sebebi Ali el-Beyyûmî'nin mensup olduğu Demirtâşîyye'nin pirinin Kafkas kökenli olmasıdır.¹⁵⁶ İstanbul'da icra edilen Beyyûmî zikri, Mısır'da icra edilen zikir türünden birkaç noktada ayrılmaktadır. Örneğin; Mısır Beyyûmîleri zikir esnasında yalnızca 'Yâ Allah' esmasını zikrederken İstanbul'daki Beyyûmî usulünde 'Ya Allah' esması ile birlikte 'Ya Kayyum', 'Allah Hay', 'Allah Ya Dâim' gibi esmalar da zikredilebilir.¹⁵⁷ Ayrıca İstanbul'daki Beyyûmî usulünde zikir esnasında ayakların yerden kaldırılmamasına da özen gösterilmiştir.

Sonuç olarak; ulaşabildiğimiz kaynaklar göz önünde bulundurulduğunda Beyyûmiyye'nin İstanbul'da daha çok zikir usulü, evrad ve silsile yönüyle ön plana çıktığını düşünmekteyiz. İstanbul'da müstakil ve müesses bir Beyyûmî tekkesinin mevcut olduğu yönündeki bilgilere de ihtiyatla yaklaşılması gerektiği kanaatini taşımaktayız. Bunun sebebi Beyyûmiyye ile bağlantısı bulunan dergâhların Beyyûmîlik'e vurgu yapmaması ve kendilerini Beyyûmî olarak tanımladıkları herhangi bir belgeye henüz ulaşamamızdır.

2.3. Eserleri

İrşad faaliyetlerinin yanı sıra İslamî ilimlere dair çok sayıda eser telif eden Beyyûmî, velûd bir müellif olarak karşımıza çıkar. Yaptığımız kaynak ve kütüphane araştırmalarında Beyyûmî'nin; fıkıhta *el-Müntehab ale'l mezâhibi'l-erbaa*,¹⁵⁸ *Risâle fî ibâhati's-semâ*¹⁵⁹ ve *Risâle fî'l-hudûd*¹⁶⁰; hadiste,

¹⁵⁴ Çınar, *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî*, 27.

¹⁵⁵ Yakup Çiçek, *Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn Hayatı Eserleri ve Tibyânı vesâili'l-hakâyık fî beyânî selâsili't-tarâik Muhtevası Kaynakları*, İstanbul: Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, 1982, 143-144.

¹⁵⁶ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 467.; M. Baha Tanman, *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1990, 1/88.

¹⁵⁷ Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 467.; Tanman, *İstanbul Tekkeleri*, 1/89.

¹⁵⁸ Beyyûmî, *el-Müntehab*, 10.

¹⁵⁹ Birincil kaynakların hiçbirinde zikredilmeyen eserin bilinen tek nüshası için bk: Daru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1785, Mikrofilm: 43438.

¹⁶⁰ Herhangi bir kütüphanede eserin nüshasına ulaşamadık. Eseri Beyyûmî'ye atfeden kaynaklar şunlardır: Cebertî, *Acâibü'l-âsâr*, 1/393.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-ârifîn*, 1/768.

*Hidâyâtü'l-Bârî alâ sülâsiyyâtü'l-Buhârî, Şerhu'l-erbaîne'n-Neveviyye*¹⁶¹ ve *Şerhu Câmiî's-sağîr*¹⁶², ilm-i havas alanında *Şerhu Esmâi'l-İdrîsiyye*¹⁶³, tasavvufta da *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye*¹⁶⁴, *Şerhu'l-İnsânî'l-Kâmil*¹⁶⁵, *Risâletü'l-Halvetiyyeti'd-Demirtâşiyye*¹⁶⁶, *Şerh alâ sîğati'l-Ahmediyye*¹⁶⁷, *Şerh alâ sîğati'l-mutalseme*¹⁶⁸, *el-Esrâru'l-hafîyye el-mûsile ile'l-hadratil'l-aliyye*¹⁶⁹, *Câmiu'l-esrâr fî tarîki's-sâdeti'l-Beyyûmiyye ve mâ lehâ mine'l-ezkâr*¹⁷⁰, *Risâle fî telkîni'l-esmâi's-seb'a*¹⁷¹, *Risâletü'l-fevz ve'l-intibâh fî beyânî men lâ yültefetü ilâ sivâhu*¹⁷², *Risâletü'l-fazl ve'l-minne*¹⁷³, *Feyzu'r-Rahmân alâ risâleti Şeyh Raslân*¹⁷⁴, *Risâletu ma'rifeti ma'dini'l-insân*¹⁷⁵, *Risâle fî beyânî edeb mea men ehabbehumullâh*, *Şevâriku'l-envâr*¹⁷⁶, *Risâle fî tenzihi'l-mutlak*¹⁷⁷, *Risâletü garîki'n-nûr*¹⁷⁸, *Manzûmetü'l-esmâi'l-hüsnâ*¹⁷⁹ *Hizbu'l-Beyyûmî*¹⁸⁰ olmak üzere 20'den fazla eserinin olduğunu tespit ettik. Bu eserlerden büyük bir kısmı günümüze ulaşmakla birlikte bir kısmının mevcudiyeti hakkında henüz bilgiye sahip değiliz.

2.3.1. *Risâletü'l-fazl ve'l minne*

Beyyûmî'nin bazı tasavvufî kavramları şerh ettiği eserin tam adı *Risâletü'l-fazl ve'l minne limen veffakahumullâhu ve hedâhu*'dur. Eser, her bölümde bir tasavvufî kavramın ele alındığı toplam on dokuz bâbdan müteşekkildir. Bu bâblar ve içerikleri şunlardır:

- Birinci Bab: Evliyaya Hürmet¹⁸¹

Kişinin bir veliye bağlanmasının öneminden bahsedilmiş ve müridlerin müridlerine karşı takınması gereken edeplere temas edilmiştir. Bununla birlikte yaşayan veya vefat etmiş Allah dostlarına hürmet etmeyenlerin dünya ve ahirette kurtuluşa ermelerinin imkânsız olduğu vurgulanarak

¹⁶¹ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/56.

¹⁶² Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.

¹⁶³ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/56.; Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.

¹⁶⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/56.; Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.

¹⁶⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Harîrîzâde, *Tibyân*, 196^a.

¹⁶⁶ Cebertî, *Acâibu'l-âsâr*, 1/393.; Waugh, *Visionaries*, 38.; Beyyûmî, *el-Müntehab* 6.; a.mlf., *Şerhü'l-Hikem*, 11.; Harîrîzâde, *Tibyân*, 28^b-30^a.

¹⁶⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.

¹⁶⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.

¹⁶⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/56.; Harîrîzâde, *Tibyân*, 196^a.

¹⁷⁰ Serkis, *Mu'cemü'l-matbûâtü'l-Arabîyye ve'l-muarrebe*, 1/622.

¹⁷¹ Eser *Câmiu'l-esrâr* içinde basılmıştır. Bk. Abdo vd. "al-Bayumi", 36.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.

¹⁷² Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/280.; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7/56.

¹⁷³ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.; Beyyûmî, *Şerhü'l-Hikem*, 11.; a.mlf., *el-Müntehab*, 208-252.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 19., a.mlf., *en-Nûru'l-mübîn*, 18.; Abdo, vd. "al-Bayumi", 35.

¹⁷⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/768.; Beyyûmî, *en-Nûru'l-mübîn*, 18.; a.mlf., *Hidâyâtü'l-Bârî*, 20.,

¹⁷⁵ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletu ma'rifeti ma'dini'l-insân*, Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, nr.02386-003.

¹⁷⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.

¹⁷⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.; Abdo, vd. "al-Bayumi", 35.

¹⁷⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, v. 196^a.; Baş, *Seyyid Ahmet el-Bedevî*, 362.; Abdo, vd. "al-Bayumi", 35.

¹⁷⁹ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 19.

¹⁸⁰ Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hizbu'l-Beyyûmî*, Süleymaniye Ktp., Şazeli Tekkesi, 00107-010.; Harîrîzâde, *Tibyân*, 196^a.

¹⁸¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 208-210.

âdabu'l-mürîd literatürünün genel bir portresi Sehl et-Tüsterî, Ebu'l-Abbâs el-Mürsî ve Abdülkerîm el-Cîlî'den yapılan iktibasların kaynaklığında çizilmeye çalışılmıştır.

- İkinci Bab: İtirazdan Yüz Çevirme¹⁸²

Rıza ve fakr kavramları vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde ele alınmış, bu iki kavrama işaret eden ayet ve hadisler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte müridler kendini beğenme, amelini üstün görme gibi rıza ve fakra uygun olmayan davranışlara karşı uyarılmıştır. Beyyûmî'nin vücûd bahisleri bağlamında ele aldığı kâfirlerin ahiretteki durumu konusu da bu bâbta yer almaktadır.¹⁸³

- Üçüncü Bab: İhvanın Haklarına Riayet¹⁸⁴

Bâbda dervişin ihvanıyla olan münasebeti ele alınmış, kişinin ihvanının kusurunu görmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte ihvan da olsa insanlarla kifayet miktarı samimi olmak öğütlenmiş, zamanın kötülüğünden dem vurularak elden geldiğince uzlete çekilmek tavsiye edilmiştir.

- Dördüncü Bab: En Faydalı İlim¹⁸⁵

Bu kısımda en faydalı ilimden maksadın ilm-i tevhid olduğu vurgulanmış, insanın yaratılmışlara olan üstünlüğünün ve vahdet-i vücûdu çağrıştıran tevhid anlayışının ele alındığı Hz. Ali'ye atfedilen bir şiir zikredilmiştir.

- Beşinci Bab: Fakr¹⁸⁶

Bu bâbta “İtirazdan Yüz Çevirmek” kısmında ele alınan fakr kavramı ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir.

- Altıncı Bab: Hakiki Salât¹⁸⁷

Bu bâb Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânu'l-Kâmil* isimli eserinden aynen iktibas edilerek oluşturulmuştur. Namazın; niyet, istikbâl-i kible, iftitâh tekbiri, Fâtiha kıraâtı, rükû', sücûd ve tahiyyat gibi rükünleri vahdet-i vücûd bağlamında ele alınmıştır.¹⁸⁸

- Yedinci Bab: Ariflerle Oturma Âdâbı¹⁸⁹

Beyyûmî bu bâbta müridin mâsivâdan temizlenmiş bir şekilde tam bir teslimiyetle velîlerin huzuruna çıkması gerektiğinden bahseder ve onlara nasıl hürmet edilmesi gerektiğinin üzerinde durur.

¹⁸² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 210-226.

¹⁸³ Tartışmaya açık olan bu konuyu bir sonraki bölümde detaylıca inceleyeceğimiz için bu kısımda ayrıntılara girmedik.

¹⁸⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 226-228.

¹⁸⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 228-229.

¹⁸⁶ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229-231.

¹⁸⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 231.

¹⁸⁸ Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânu'l-kâmil fî ma'rifeti'l-evâhir ve'l-evâil*, thk. Dr. Asım el-Keyyâli, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-ilmîyye, 2016, 337.

¹⁸⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

- Sekizinci Bab: Tevhid¹⁹⁰

Tevhîd kavramı; tevhîd-i âmme, tevhîd-i hâssa ve tevhîd-i hâssatî'l-hâssa olmak üzere üç derecede ele alınır.

- Dokuzuncu Bab: (Mâsivadan) Ayrıldığında Vuslata Erersin¹⁹¹

Bu bâbın ana konusu İbn Arabî'nin ıstılah hâline getirdiği, Allah'ın bilinmekliği sevmesi neticesinde gaybı temsil eden lâ taayyün ile zuhuru temsil taayyün-i evvel mertebelerinin birleşmesi olarak tanımlayabileceğimiz nikâh-ı sârî kavramıdır.

- Onuncu Bab: İlham ve Tenezzülât¹⁹²

İlk olarak ilham ve tenezzül kavramlarının lügat ve ıstılah kavramları üzerinde durulur. Ardından vahdet-i vücud bahislerinden tenezzülât-ı hamse konusu şerh edilir.

- On Birinci Bab: Cem' ve Fark¹⁹³

Cem' ve fark halleri birbiri ile mukayese edilerek müşâhede, sahv, sekr, fenâ, bekâ gibi kavramlar bağlamında ele alınmıştır.

- On İkinci Bab: Zikir¹⁹⁴

Bu bâbta ilk olarak zikrin tasavvufî tanımı yapılmıştır. Ardından zikrin yedi mertebesinden bahsedilerek Allah'a vuslat için zikrin şart olduğu vurgulanmıştır.

- On Üçüncü Bab: Murâkabe¹⁹⁵

İlk olarak murâkabe kavramının tanımı yapılmış ardından Allah'a vuslat için murâkabe, sohbet ve zikrin şart olduğu belirtilmiştir.

- On Dördüncü Bab: Tarikat Âdâbı¹⁹⁶

Bu bâb içerik bakımından *Fazl ve'l-minne*'nin en zengin bahislerini ihtiva etmesi sebebiyle önemlidir. Bölümde tarîkatın şartı olan muhabbet, üns, hüsn-ü zan, fenâ, zikir, yakîn, müşâhede, murâkabe, vârid gibi kavramlara temas edilir.

- On Beşinci Bab: Allâh'a Yakınlık¹⁹⁷

¹⁹⁰ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

¹⁹¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 233.

¹⁹² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 233-234.

¹⁹³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 234-235.

¹⁹⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 235-236.

¹⁹⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 236.

¹⁹⁶ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 236-241.

¹⁹⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241-245.

Bu bâbta kurbiyet bağlamında fakr anlatısı yapılarak müridin kendisini Allah’a teslim edip hiçbir şey irâde etmemesi öğütlenir.

- On Altıncı Bab: Rıza¹⁹⁸

Beyyûmî, tasavvuf düşüncesinin anahtar kavramı olan rızayı çeşitli sûfilerden yaptığı iktibaslar ile tafsîlâtı bir şekilde incelemiştir.

- On Yedinci Bab: Rahmet¹⁹⁹

Bu bâbda doğrudan rahmet kavramına temas edilmemiş, yalnızca rahmeti konu edinen bir beyit iktibas edilmiştir. Bâbın odaklandığı ana kavram yakîndir. Yakînin; tevbe, zühd, fakr, havf, recâ, tevekkül, muhabbet, rıza olmak üzere dokuz bölüme ayrıldığı belirtilmiş ve bâb nihayete erdirilmiştir.

- On Sekizinci Bab: Kalbi Dünya İlgisinden Sakındırma²⁰⁰

Bu bâbta dünyayı ve dünya sevgisini zemmeden ayet ve hadislere yer verilmiş. Nefse dünya sevgisi sebebiyle esir olunduğu vurgulanmıştır.

- On Dokuzuncu Bab: Havf²⁰¹

Havf; havf-ı âmme, havf-ı erbâbi’l-murâkabe ve havf-ı hâssa olmak üzere üçe ayrılarak incelenmiştir.

Risâle, Hakk’a vasıl olmak isteyenler için gerekli olan kaideleri ortaya koyması bakımından âdâbü’l-mürîd literatürü bağlamında değerlendirilebilir. Eserde didaktik bir üslup hâkim olup yer yer ikinci tekil şahıs eki kullanılarak okuyucuya tavsiyelerde bulunulmuştur. Kitaptaki soyut kavramlar şerh edilmeye başlanmadan önce ilgili kavramın lügat ve terim anlamı basit ifadelerle okuyucuya aktarılmış, nadir de olsa geçmiş kavimlerin kıssaları zikredilmiş, benzetmelere ve mecazlı anlatımlara başvurularak kavramın daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca, anlatımı zenginleştirip kuvvetlendirmek için metnin içine sorulması muhtemel sorular eklenip detaylıca cevaplanmıştır. Bununla birlikte Tevrat, İncil ve Zebûr’dan yer yer alıntılar yapılmıştır. Ayrıca eserde, bir kısmı anonim bir kısmı da İbn Arabî, Abdülkerîm el-Cîlî ve Gazzâlî gibi tanınmış sûfilerin şiirleri zikredilmiştir.

Bu minvalde eserde yer alan şiirlerin bazılarını zikrederim.

فَفِي الْخَلْقِ عَيْنِ الْحَقِّ إِنَّ كُنْتُ دَا عَيْنٍ / وَفِي الْحَقِّ عَيْنِ الْخَلْقِ إِنَّ كُنْتُ دَا عَقْلٍ

¹⁹⁸ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 245-250.

¹⁹⁹ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 250-251.

²⁰⁰ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 251-252.

²⁰¹ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 252-253.

Eğer basîretin varsa (bil ki) mahlûkâtta Hakk gizlidir.

*Eğer aklın varsa (bil ki) Hakk'ta mahlûkât gizlidir.*²⁰²

Muhyiddîn İbn Arabî

فَشَوِّزْ وَلَدْ بِالْأَوْلِيَاءِ فَإِنَّهُمْ / لَهُمْ مِنْ كِتَابِ الْحَقِّ تِلْكَ الْوَفَائِعُ

Öyleyse haydi hazırlan ve Allah dostlarının (feyzinden) lezzet almaya bak.

*Çünkü onlar hakikatleri Hakk kitabından alırlar.*²⁰³

Abdülkerîm el-Cîlî

قُلْ لِمَنْ يَفْهَمُ عَنِّي مَا أَقُولُ / فَصِّرَ الْقَوْلَ فَذَا شَرْحٌ يَطُولُ

Dediklerimi beni anlayanlara söyle

*Sözü kısalt çünkü şerh uzun gider.*²⁰⁴

Gazzâlî

Eserde şerh edilen her kavram mutlaka ilgili ayet ve hadislerin ışığında delillendirilmeye çalışılmıştır. Beyyûmî, müttefekun aleyh hadisler dışında, kullandığı hadislerin kaynağını belirtmemiştir. Ahmed Ferîd el-Mezîdî'nin yaptığı tahriçlere bakıldığında ise eserde hemen hemen bütün sıhhat derecelerindeki hadislere yer verildiği görülmektedir.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Fazl ve'l-minne*, (Timbuktu: Ahmed Baba Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi, Tasavvuf/5696).²⁰⁵
- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Fazl ve'l-minne*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02386-007), 82^a-131^b.

Mecmûatu'l-Beyyûmî içerisinde yer alan nüshadaki ferâğ kaydına göre eser Beyyûmî tarafından 13 Muharrem 1156/9 Mart 1743 tarihinde tamamlanmış, 13 Cemâziye'l-âhir 1279/6 Aralık 1862 tarihinde Ömer Ahmed ed-Demhûcî eş-Şâfî es-Sâvî²⁰⁶ tarafından müellif nüshası esas alınarak istinsah edilmiş, Tâhir en-Nakşî el-Harpûtî tarafından da tebyîz edilmiştir. Nüshada tebyîz tarihi yer almamaktadır.

²⁰² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 225.

²⁰³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 208.

²⁰⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.

²⁰⁵ Bu nüshanın künyesine dijital portallar aracılığıyla ulaşmakla birlikte görüntülerini elde edemedik.

²⁰⁶ Nüshadaki asıl ibâre “Ömer Ahmed ed-Demhûcî beleden eş-Şâfî mezheben es-Sâvî tarîkaten” şeklindedir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Fazl ve'l-minne* (Ankara: T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Koleksiyonu, 004146-II.), 14^a-62^b.

Diyanet İşleri Başkanlığı Koleksiyonu'nda yer alan bu nüshada, istinsah tarihi ve müstensihâ dâir herhangi bir sarîh bilgiye rastlayamadık. Bununla birlikte nüshanın son sayfasındaki Türkçe tevellüt kaydında 22 Receb 1238/4 Nisan 1823 ibaresi yer almaktadır. Dolayısıyla eserin istinsahının bu tarihten önce tamamlandığı kuvvetle muhtemeldir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Fazl ve'l minne limen veffakahumullâhu ve hedâhu*, thk. Ahmed Ferîd el- Mezîdî, (Beyrût, Dâru'l- Kütübi'l- İlmiyye, 2005).

Eser *el-Müntehab ale'l-mezâhibi'l-erbaa'* ile birlikte tek kitap halinde basılmıştır. Metinde yer alan kelimelerin okunuşunda metni anlamsız hale getiren çok fazla hata göze çarpmaktadır. Bundan dolayı tahkikin nitelikli bir çalışma olarak tavsif edilmesi mümkün görünmemektedir.

2.3.2. *Risâle fî ma'rifeti ale't- tarîkati'd-Demirtâşîyye.*²⁰⁷

2.3.3. *Havâssu'l- esmâi'l-erbaîne'l-İdrîsiyye*

Havâssu'l- esmâi'l- erbaînü'l- İdrîsiyye, daha çok *Avârifu'l-maârif* isimli eseriyle tanınan Ebû Hafs Ömer Şihâbüddin es-Sühreverdî'ye²⁰⁸ ait; *el- Esmâü'l- Erbaîn*, *el- Esmâü's- Sühreverdîyye*, *el- Erbaînü'l- İdrîsiyye*, *el- Esmâü'l- İdrîsiyye* olarak adlandırılan, Hz. İdrîs'e vahyedilmiş Cenâb-ı Hakk'ın çeşitli isimlerinden mürekkep kırk bir zikrin havâssının yer aldığı kitabın şerhi niteliğindedir. Bu isimler şöyledir:

1. سُبْحَانَكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ يَا رَبَّ كُلِّ شَيْءٍ وَوَارِثُهُ
2. يَا إِلَهَ الْآلِهَةِ الرَّفِيعِ جَلَالُهُ
3. يَا اللَّهُ الْمَحْمُودُ فِي كُلِّ فِعَالِهِ
4. يَا رَحْمَنَ كُلِّ شَيْءٍ وَرَاحِمَهُ
5. يَا حَيُّ حَيِّنَ لَا حَيَّ فِي دَيْمُومِيَّةٍ مُلْكِهِ وَبَقَائِهِ
6. يَا قَيُّوْمَ فَلَا شَيْءَ يَفُوتُ عِلْمَهُ وَلَا يَتَوَدُّهُ
7. يَا وَاحِدَ الْبَاقِي أَوَّلَ كُلِّ شَيْءٍ وَآخِرُهُ
8. يَا دَائِمَ بِلَا فَنَاءٍ وَلَا زَوَالٍ لِمُلْكِهِ

²⁰⁷ Bu eseri 3. Bölümde müstakil olarak ele alacağız.

²⁰⁸ Adem Apak, “Şihâbeddîn Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı”,(Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007, 27.

9. يَا صَمَدُ مِنْ غَيْرِ شَبِيهِ وَلَا شَيْءٍ كَمِثْلِهِ .
10. يَا بَارِئُ فَلَا شَيْءَ كُفُوهُ وَلَا مَكَانَ لَوْصِفِهِ .
11. يَا كَبِيرُ أَنْتَ الَّذِي لَا تَهْتَدِي الْقُلُوبُ لَوْصِفِ عَظَمَتِهِ .
12. يَا بَارِئَ النُّفُوسِ بِلَا مِثَالٍ خَلَا مِنْ غَيْرِهِ .
13. يَا زَاكِيَ الطَّاهِرِ مِنْ كُلِّ آفَةٍ بِقُدْسِهِ .
14. يَا كَافِيَ الْمَوْسِعِ لِمَا خَلَقَ مِنْ عَطَايَا فَضْلِهِ .
15. يَا نَقِيَّ مِنْ كُلِّ جَوْرٍ لَمْ يَرِضْهُ وَلَمْ يَخَالِطْهُ فَعَالُهُ .
16. يَا حَنَّانُ أَنْتَ الَّذِي وَسِعَتْ كُلُّ شَيْءٍ رَحْمَتُهُ .
17. يَا مَنَّانُ ذَا الْإِحْسَانِ قَدْ عَمَّ الْخَلَائِقَ مَنُّهُ .
18. يَا دَيَّانَ الْعِبَادِ كُلُّ يَقُومٍ خَاضِعًا لِرَهْبَتِهِ .
19. يَا خَالِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكُلِّ إِلَهٍ مَعَادُهُ .
20. يَا رَحِيمَ كُلِّ صَرِيخٍ وَمَكْرُوبٍ وَغِيَاثُهُ وَمَعَاذُهُ .
21. يَا تَامُّ فَلَا تَصِفُ الْأَلْسُنُ كُنْهَ جَلَالِهِ وَمُلْكِهِ وَعِزِّهِ .
22. يَا مُبْدِئَ الْبَدَائِعِ لَمْ يَتَّعِ فِي إِنْشَائِهَا عَوْنًا مِنْ خَلْقِهِ .
23. يَا عَلَامَ الْغُيُوبِ فَلَا يَفُوتُهُ شَيْءٌ مِنْ حِفْظِهِ .
24. يَا حَلِيمَ ذَا الْأَنَاءِ فَلَا يَغْدِلُهُ شَيْءٌ مِنْ خَلْقِهِ .
25. يَا مُعِيدَ مَا أَفْنَاهُ إِذَا بَرَزَ الْخَلَائِقُ لِدَعْوَتِهِ مِنْ مَخَافَتِهِ .
26. يَا حَمِيدَ الْفِعَالِ ذَا الْمَنِّ عَلَى جَمِيعِ خَلْقِهِ بِلُطْفِهِ .
27. يَا عَزِيزُ الْمَنِيْعِ الْغَالِبِ عَلَى أَمْرِهِ فَلَا شَيْءَ يُعَادِلُهُ .
28. يَا قَاهِرَ ذَا الْبَطْشِ الشَّدِيدِ أَنْتَ الَّذِي لَا يُطَاقُ انْتِقَامُهُ .
29. يَا قَرِيبَ الْمُتَعَالَى فَوْقَ كُلِّ شَيْءٍ غُلُوُّ ارْتِفَاعِهِ .
30. يَا مُدِلَّ كُلِّ جَبَّارٍ بِقَهْرِ عَزِيزِ سُلْطَانِهِ .
31. يَا نُورَ كُلِّ شَيْءٍ وَهْدَاهُ أَنْتَ الَّذِي فَلَقَ الظُّلُمَاتِ نُورُهُ .
32. يَا قُدُّوسَ الطَّاهِرِ مِنْ كُلِّ سُوءٍ فَلَا شَيْءَ يُعَارِضُهُ مِنْ خَلْقِهِ .
33. يَا عَالِي الشَّامِخِ فَوْقَ كُلِّ شَيْءٍ غُلُوُّ ارْتِفَاعِهِ .

34. يَا مُبْدِئُ الْبَدَايَا وَمُعِيدَهَا بَعْدَ فَنَائِهَا بِقُدْرَتِهِ .
35. يَا جَلِيلُ الْمُتَكَبِّرِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَالْعَدْلُ أَمْرُهُ وَالصَّدْقُ وَعْدُهُ .
36. يَا مَحْمُودُ فَلَا تَسْتَطِيعُ الْأَوْهَامُ كُلَّ شَأْنِهِ وَمَجْدِهِ .
37. يَا كَرِيمُ الْعَفْوِ ذَا الْعَدْلِ أَنْتَ الَّذِي مَلَأَ كُلَّ شَيْءٍ عَدْلُهُ .
38. يَا عَظِيمُ ذَا النِّعَاءِ الْفَاخِرِ وَذَا الْعِزِّ وَالْمَجْدِ وَالْكَبِيرِ يَا فَلََا يَذِلُّ عِزُّهُ .
39. يَا عَجِيبُ فَلَا تَنْطِقُ إِلَّا لِسْنَهُ بِكُلِّ آيَةٍ وَنَائِيهِ .
40. يَا قَرِيبَ الْمُجِيبِ الْمُدَانِي كُلِّ شَيْءٍ .
41. يَا غِيَاثِي عِنْدَ كُلِّ كَرْبٍ وَيَا مُجِيبِي عِنْدَ كُلِّ دَعْوَةٍ .

Sühreverdî'nin *el- Esmâü 'l- erbaînü 'l- İdrîsiyye*'si muhtevâ itibariyle, esmâ-i hüsnâ ile bazı sûre ve ayetlerin dileklerin kabulündeki tesirini konu edinen havâssü'l-Kur'ân literatürü bağlamında değerlendirilebilir. Eserin mukaddimesi incelendiğinde bu isimlerin vahiy kaynaklı olduğu ve Hz. Peygamber vasıtasıyla vârislerine silsile yoluyla telkîn edildiği anlaşılr. Beyyûmî de bu isimleri telkîn yoluyla almış ve silsilesini esere dercetmiştir.

Beyyûmî'nin *el- Esmâü 'l- erbaînü 'l- İdrîsiyye* silsilesi şöyledir:²⁰⁹

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî.
- Ömer el-Mağribî el-Tıttavnî.
- Muhammed ibnü'l- Alem es-Sadr el-Hâfız (ö. ?).
- Abdurrahmân (ö. ?).
- Abdülkâdir el-Fâsî (1091/1680).
- Abdullâh es-Sabbâğ (ö. ?)
- Ebu'l- Mevâhib Ahmed b. Ali eş- Şinnâvî (ö. 1028/1619)²¹⁰
- Sıfatullâh b. Rûhullâh (ö. ?)
- Vecîhü'd-dîn el-Alevî (ö. ?).
- Sâhibu'l-Cevâhir²¹¹ Muhammed el- Gavs
- Zuhûru'l-Hak el-Hâcî Huzûr

²⁰⁹ Beyyûmî, *Havâssu esmâi 'l-erbaîn*, 229.

²¹⁰ Havas alanında te'lif ettiği *Şerhu 'l-Cevâhiri 'l-hams* isimli eser ile bilinen müellif. Eserin tam künyesi şöyledir: Ebu'l- Mevâhib Ahmed b. Ali eş-Şinnâvî, *Şerhu 'l-Cevâhiri 'l-hams el-müsemma damâiru's-serâiri 'l-ilâhiyye fî bevâhiri âyâtî 'l-cevâhiri 'l-gavsiyye*, thk. Dr. Asım el-Keyyâlî Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2 cilt, 2010.

²¹¹ *El-Cevâhir* olarak tanınan eserin künyesi şöyledir: Muhammed b. Hatîriddîn el-Attâr, *el-Cevâhiru 'l-hamse; kitâbun yebhasu fî esrâri 'l-ibâdeti ve 'l-talâsîmi ve 'l-ahvâli ve 'l-makâmâtî ve ma 'rifetillâhi teâlâ* thk. Dr. Asım el-Keyyâlî, Beyrut: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

- Hedyetullâh Sermest
- Kâdî eş-Şinnâvî (ö. ?).
- Rûknü'd-dîn (ö. ?).
- Tacü'd-dîn (ö. ?).
- Celâlü'd-dîn en-Neccâr (ö. ?).
- Rûknü'd-dîn ez-Zekerîyyâ (ö. ?)
- Ebu'l-berekât es-Sühreverdî
- Cemâlü'd-dîn es-Sühreverdî (ö. ?)
- Muhammed Ammûye (ö. ?).
- Mîmşâd ed-Dîneverî (299/912).
- Ebu'l-Kâsım Cüneyd el-Bağdâdî (297/909).
- Serîyyü's-Sakatî (233/848).
- Ma'ruf el-Kerhî (200/815).
- Dâvûd et-Tâî (165/782).
- Habîb el-Acemî (130/748).
- Hasan el-Basrî (ö. 106/725).
- Ali b. Ebî Tâlib (k.v)
- Hz. Peygamber (sav)

Silsile incelendiğinde eserin, Bağdat merkezli *Sühreverdîyye* tarikatının Hindistan'daki kollarından biri olan Muhammed b. Hatîriddîn el-Gavs'a (ö. 970/1563) nispet edilen Gavsîyye tarafından Mağrib'e oradan da Mısır'a intikal süreci açık bir şekilde izlenebilmektedir.

Müellif, silsilesini zikrettikten sonra İbn Arabî ve takipçilerinin de üzerinde durduğu kişinin ilâhî isimlerle olan ilişkisini ele alır. Kişi ilâhî isimlerle üç mertebede ilişki kurar. Bunlar; taalluk, tahalluk ve tahakkuk mertebesidir. Kişinin; ilâhî ismin akla gelen ilk manasıyla ilişki kurduğu mertebe taalluk mertebesi, ilâhî ismin hakîkî anlamını ve icrâ ettiği vazifenin mahiyetin idrak etmesi tahalluk mertebesi ve ismin manasında yok olması da tahakkuk mertebesidir.²¹²

Beyyûmî isimlerin mertebelerini açıkladıktan sonra isimlerin havâssını elde etme yollarını da şu şekilde izah eder:

İsimlerin havâssına peygamberler vahiy ile evliyalar ise ilham ile veya uyku halinde muttali olur. Bu iki zümre dışında isimlerin havâssına tecrübe yoluyla ulaşmak isteyenlerin durumu umutsuzdur. Bir de isimlerin havâssını şeyhlerin derslerini veya kitaplarını takip ederek elde

²¹² Beyyûmî, *Havâssu esmâ'i'l-erbaîn*, 229.

etmek isteyenler vardır ki onlar -istisnaları olmakla birlikte- çoğu zaman maksatlarına ulaşamazlar. İsimlerin havâssına muttali’ olup yüce maksatlara ulaşmak için en hızlı ve güvenilir yol ise bir mürşide tabi olup bu sırları ondan bizzat almaktır. Bazı arifler, “tek bir kapıda durursa sana bütün kapılar açılır, tek bir efendiye köle olursan herkes sana köle olur.” demiştir.²¹³

Beyyûmî bu izahların ardından Hz. İdrîs’e vahyedilen esmâ terkiplerini ve havâssını maddeler halinde şerh etmeye başlar. Eserde, esma ter kibini okuyucuya aktardıktan sonra bu esma ter kibinin; günü, burcu, gezegeni, ulvi ve süflî hâdimi, meleği ve kokusu gibi özelliklerini sayar. Ardından ter kibin ne niyetle, hangi vakitte kaç defa zikredilmesi gerektiğini açıklar.

Eserde yer alan terkiplerden bir tanesini örnek teşkil etmesi amacıyla burada zikretmek uygun olacaktır.

Zikredilecek isim: “يَا عَلَامَ الْغُيُوبِ فَلَا يَفُوتُهُ شَيْءٌ مِنْ حِفْظِهِ”, harf sayısı: 37, burcu: Kova, gezegeni: Satürn, günü: Cumartesi, buhuru: Ladin.

Havâssı: Kişi bu ismi günlük belli adetlerde zikrederse dünyevî birçok saadete nâil olur, ezber kâbiliyeti güçlenir, düşmanları Allah’ın izniyle helâk olur.²¹⁴

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risaletu havâssi esmâi’l-erbaîn*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 02386-002), 15^a-40^b.

Mecmuatu’l-Beyyûmî içerisinde yer alan eser siyah mürekkeple istinsah edilmiş olup rik’a hattıyla yazılmıştır.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletu Havâssi esmâi’l-erbaîn*, (Kâhire: Daru’l-Kütübi’l-Mısriyye, 54/Mecâmi).
- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletu Havâssi esmâi’l-erbaîn*, thk. İbrâhîm Hasan el-İnbâbî, (Kahire: Gıdâu’l- Ervâh Matbaası, 1932), 229-247. Mustafa Yusuf Selâm eş-Şâzeli, *Cevâhiru’l- ittılâ’ ve dürerü’l- intifâ’ alâ metni’l- Isfahânî Ebî Şücâ’* (içinde).

2.3.4. El- Esrârü’l- hafıyye el- mûsıl (el-muvassıl?) ile’l- hadratî’l- aliyye

Beyyûmî’nin, Ebû Medyen Şuayb el- Mağribî’nin (ö. 594/1198) *Ünsü’l-vahîd ve nüzhetü’l-mürîd* isimli eserine yazdığı şerhtir.

Ünsü’l- vahîd; başta rıza ve müşâhede olmak üzere murâkabe, takvâ, ihlâs, cem’, fark, fenâ, edep, tevâzu’ gibi kavramları ele alan tasavvufî hikmetlerden oluşmaktadır. Eser, yazıldığı dönem ve

²¹³ Beyyûmî, *Havâssu esmâi’l-erbaîn*, 230.

²¹⁴ Beyyûmî, *Havâssu esmâi’l-erbaîn*, 241.

zengin muhtevası sebebiyle tasavvuf literatüründeki *hikmet* geleneğinin öncülerinden biri olarak kabul edilebilir. *Ünsü'l- vahîd* kendisinden yaklaşık bir asır sonra telif edilen *el- Hikemü'l- Atâiyye*'nin şöhretinin gölgesinde kalmış ve hakkında görece az sayıda şerh çalışması yapılmıştır. Esere Beyyûmî'nin şerhi dışında yazılan şerhler şunlardır:

- Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Abdilkâdir Bâişen (ö. 1052/1642) *El- Beyân ve'l- mezîd el- Müştemilu alâ meâni't- tenzîh ve hakâiki't- tevhîd alâ ünsü'l- vahîd ve nüzhetü'l- mürîd*.²¹⁵
- Muhammed b. Ali b. Muhammed Allân el- Bekrî es- Sıddîkî b. Allân (ö. 1057/1647). *Şerhü'l- hikemî'l- gavsîyye li-Şeyhi's- Şuyûh Seyyidî Ebî Medyen et- Tilimsânî el- Mağribî*.²¹⁶
- Ahmed b. Mustafâ el- Alevî (ö. 1934). *El- Mevâddü'l- Gavsîyye en-nâşie ani'l- Hikemî'l- gavsîyye*.²¹⁷

Şerhte son derecede anlaşılır bir dil kullanılmış, hikmetler birkaç satırda kısaca şerh edilmiş, tartışmalı konulara girmekten dâima kaçınılmıştır. Eser hikmet türünde telif edildiği için müridin ahlak ve ameline taalluk eden bahisler üzerinde durulmuştur. Eserde 154 hikmet yer alır.

el-Esrâru'l-haftiyye'ye kaynaklık eden *Ünsü'l-vahîd*'de yer alan hikmetlerin Ulupınar'ın çalışmasında yer alan Türkçe tercümeleri aşağıdaki gibidir:

1. Kur'ân-ı Kerîm'in (nüzulü) bitmişse de tenezzülü devam etmektedir. Nüzûl geçmişte kalmıştır, tenezzül ise kıyamete kadar devam edecektir.
2. Hak Teâlâ varlığın tek hâkimidir. Varlık onunla kâimdir. Madde varlığın kaynağıdır. Madde (kaynak) yok olursa varlık da yok olur.
3. Tasavvuf ilmini sadece dinlemek yeterli değildir. Bir kimsenin şu dört hususa sahip olması gerekir ki bu ilim ona nasip olsun. Bu ilimler şunlardır: zühd, ilim, tevekkül ve yakîn.
4. Hak Teâlâ her kimse ve her haldeki açık, gizli her şeyi bilir.
5. Her şeyin tek müessirinin Hakk olduğunu bilen kalbi, Allah her türlü musibetten ve yoldan çıkaran fitneden korur.
6. Hakk Teâlâ ulemânın lisanı üzerinedir. Ulemâ halkına layık olduğu müddetçe bu mazhariyeti devam eder.
7. Hakk zuhur ettiğinde onunla birlikte hiçbir şey kalmaz.

²¹⁵ Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Abdilkâdir Bâişen, *el- Beyân ve'l- mezîd el- Müştemilu alâ meâni't- tenzîh ve hakâiki't- tevhîd alâ ünsü'l- vahîd ve nüzhetü'l- mürîd*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02801, 1306/1888, 64.

²¹⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed Allân el- Bekrî es- Sıddîkî b. Allân, *Şerhü'l- hikemî'l- gavsîyye li-Şeyhi's- Şuyûh Seyyidî Ebî Medyen et- Tilimsânî el- Mağribî*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Kahire: Dâru'l-âfâkî'l-Arabiyye, 2008, 303.

²¹⁷ Eserin bir bölümü 1912 yılında neşredilmiştir. İlave bilgi için bk. Hamide Ulupınar, *Ebû Medyen el-Mağribî, Hayâtı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri ve Medyenîyye Tarikatı*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012, 67.

8. Bir kimse özünde kulluk ederse; amellerine riya gözü ile, hallerine iddia gözü ile, sözlerine iftira gözü ile bakar.
9. Ömrün tek bir nefestir. O yüzden nefesinin başkası için değil kendin için olmasına dikkat et.
10. Kalbin yöneleceği tek bir yön vardır, kalp hangisine yönelirse diğerlerinden perdelenir.
11. Eğer Allah'tan başkasına meyl edersen münâcâtın lezzetinden mahrum kalırsın.
12. Basiret faydalı olana yönelmeyi gerektirir.
13. En zararlı şey; gâfil âlim, câhil sûfî ve yağcı vâizle sohbet etmektir.
14. Hâl ehli olduğunu iddia edip zahiri bunu desteklemeyen kimseden uzak durmak lazımdır.
15. Halkı hakîkate davet edip kendisi hakîkate ulaşamayan kimse fitne çukuruna düşmüştür.
16. Bir kimsede nefsâniyet varsa o kişi hürriyetine kavuşamaz.
17. Kim Allah'ı bilirse hem uyurken hem de uyanırken ondan istifade eder.
18. Kim münâcâtın tatlılığı ile rızıklandırılırsa o kişi uyuyamaz.
19. Kim Allah ile arasındaki vaktin hükmünü zâyî ederse câhildir. Onu elde edemezse câhildir.
20. Sabır azığın, rıza lezzetin, Hak ise maksadın olsun.
21. Allah'ın va'dine bağlı kalan ondan bir an dahi ayrılamaz. Sâlik Allah'a ulaşmak için çabalar, ârif ise Allah'ın yolundan gider.
22. Ölüm halktan ayrılmak, vaktin boşa geçmesi de Hakk'tan ayrılmaktır.
23. Teslimiyet, kişinin nefsinin ilâhî hükümlerin gerçekleştirilmesine çalışması, felaket ve elemelerde ona şefkat göstermemesidir.
24. Müslüman ve mü'min olarak sabahlayıp akşamlamaya gayret et. Belki Allah yüzüne bakar ve sana merhamet eder.
25. Dünyalık arzularla meşgul olan kimse zillate müptelâ olur.
26. Nefsinin eksikliklerine gözlerini kaparsan nefsin daha da azar.
27. Geçici şeylerle süslenen kimse aldanmıştır.
28. Bedenin perhizi organlara muhalefeti terk etmek, kalbin perhizi başkalarına güvenmeyi terk etmek, nefsin perhizi iddia sahibi olmayı terk etmektir.
29. En faydalı ilim fıkıh, en yüce ilim ise tevhiddir.
30. Allah dünya ehlinin kalplerini gaflet ve vesvese, âriflerin kalplerini ise zikir ve ünsiyet mahalli kılmıştır.
31. Havf (korku) ibadete teşvik edip günahı engelleyen bir kırbaçtır.
32. Kibirle yapılan amel fayda vermez, tevazu sahibinin tembelliği ona zarar vermez.

33. Allah'ın yükselttiği kişiyi kimse düşüremez, nefsine dayanan kimseyi kimse kaldıramaz, düşer.
34. Allah'ım! Bize kendini anlat. Seni ancak seninle anlayabiliriz.
35. Aczin zilleti giydirilen kimse fakrın izzeti giydirilmiş kimse gibi değildir.
36. Kim nefsine hal ya da makam nisbet ederse, o mârifet yollarından uzaktır.
37. Saîd kul sadece Rabb'inin yanında ferah, huzur içindedir.
38. Kaybolan vakit geri gelmez, çünkü ikinci vakit ilkinden farklıdır.
39. En faziletli ibadet, vakti murâkabe ile değerlendirmektir.
40. Fütüvvet Hakk'ı bırakıp halkla meşgul olmamaktır. Fütüvvet, kulun iyiliklerini görmek, kötülüklerini görmemektir.
41. Kim amellerinde Allah'a karşı ihlaslı, samimi olursa yalan yanlış iddialardan kurtulur.
42. Sâlihler içinde sâdıklar azdır.
43. Fakr gizlendiğin müddetçe nurdur. Açığa çıkardığında nuru gider.
44. Cem, (Hakk'tan) ayrılmanı engelleyen ve benliğine işaret eden her şeyi yok eden şeydir.
45. Cem, sıfatlarının kaybolması; vasıflarının yok olmasıdır.
46. İddia sahibi nefsine işaret eder.
47. Ârifler ilâhî kanunlara uymayı terk ederler ve hevâlarına uyarlarda Hakk'a vuslattan mahrum kalırlar.
48. Tevekkül Hakk'ın garanti ettiğine güvenmem, kalbinin, Mevla'nın vaadiyle sükûna ermesidir.
49. İnsanlara insafli olur, senden daha aşağıda olan birinin nasihatini hoş karşılasan makamların en şereflişine ulaşırsın.
50. Kalbinde engelleme bulunmayan kimse (kontrol edememe) harap olmuştur.
51. Sâlik, zikrine Hak hâkim olana kadar Allah'a tevekkül etmeli, halkın kendisine hiçbir fayda sağlayamayacağını bilincinde olmalıdır.
52. Kul murakabe derecesine nefis muhasebesi ile ulaşır.
53. Sülûk makamında üzüntü ve ağlamanın kaybolması gazab alametlerinden bir alamettir.
54. Kalbinden şehvetlerini silen kimse affedilir.
55. Kim nefsine karşı Allah'tan yardım dilemezse, nefsi onu yerden yere vurur.
56. Bidâyet ehli (seyr-i sülûkta başlangıçta olanlar) nin edepleriyle edeplenmeyen kimse nihayet ehli (seyr-i sülûkun sonuna ulaşanlar) nin makamına nasıl ulaşır.
57. Dünyayı, isteyene bırak, sen Mevlâna gel. Kim dünyayla meşgul olmayı bırakırsa Allah dünyayı onun hizmetine görevlendirir.

58. Tüm dikkatini cennete ve hurilere veren kimse ile perdelerin kaldırılması ve ilahi huzurda bulunmaya çalışan kimse arasında ne kadar büyük fark var.
59. Kul, arzularından vazgeçmiş ve mevlâsına yönelmiş kimsedir.
60. Korunmuş insanlar çeşitli kısımlara ayrılır: Küfür ve şirkten hidayetle korunanlar, büyük ve küçük günahlardan inayetle korunanlar, kötü düşünce ve gafletlerden riâyetle korunanlar.
61. Edep gereği itiraz etmekten sakınan kimse hakîm bir şahsiyettir.
62. Muhabbet Allah’a yakınlık ve iştiyak duymaktır.
63. Onun müşahadesini kendine şahit yap, ama kendi müşahadeni ona şahit yapma. Hayâ perdesi yırtılmış kimseye perdeler açılmaz.
64. Esirler; nefsine esir olanlar, şehvetine esir olanlar ve hevâsına esir olanlar şeklinde bölümlere ayrılır.
65. Zenginleri zengini o kimsedir ki Hak ona hakkından bir hakikat nasip etmiştir. Fakirlerin fakiri o kimsedir ki Hak, ondan hakikatini gizlemiştir.
66. Şevksiz olan ertelenir, ümitsiz olan muhabbeti kaybeder.
67. Ruhlar hakîkatî isterse kıymetlenir, bedenler riyazet, perhiz yaptıkça korunur.
68. Câhil, ateşi ile seni yakmasa bile kıvılcımı ile sana eziyet eder. Ârif sana ıtır ve vermese bile kokusundan mütemetti’ olursun.
69. Farzları ihmal eden kendisini (nefsini) zayı etmiştir.
70. Mevlâsının sohbetine sabredemeyen kimse kulların sohbetine mübtela olur.
71. Nefsini bilen kimse insanların onu övmesiyle gururlanmaz. Nefsin zırvalarıyla iddia sahibi olan kimse rubûbiyyete engel olur.
72. Farkındalık, uyanıklıktan kaynaklanan endişeli bir kalbe sahip olmak insanların ve cinlerin amellerinden daha üstündür.
73. Dünya çocuklarına köleler ve cariyeler, ahiret çocuklarına hürler ve asiller hizmet eder.
74. Muamelelerdeki riyazat; amele iltifat etmemek, ameli amel edileni düşünmekten korumaktır. Amel edilen düşünülürse bu sebeple ameli idrak etmekten uzak kalınmış olur.
75. Güzel söz; yerinde konuşulan sözdür, maksada ulaştırır. Boş konuşmak ise seni yerinde konuşmaktan alıkoyar.
76. Haset (kıskançlık) ne tanıman ne de Allah tarafından tanınmandandır.
77. Bir kimse ölmedikçe Hakk’ı göremez.
78. İsyankârın yaptıklarından vazgeçmesi, itaatkârın hamlesinden daha hayırlıdır. İnsanlara üstün olma sevgisi yoldan çıkma sebebidir.

79. Ârifin zineti haşyet ve heybettir (korku ve saygı duymaktır).
80. Halkı (yaratılmışı) arzulamak; Hâlık (yaratıcı) hakkında şüphe duymaktır.
81. Halkın bozulması, zâlim yöneticilerin zuhur etmesine; havâssın bozulması, dinden saptıran deccâllerin ortaya çıkmasına yol açar.
82. Dinini korumak için bidat ehliyle sohbet etmekten, kalbini korumak için kadınlarla sohbetten sakının.
83. Şeyhinde bir eksiklik gören kimse, ondan yararlanamaz.
84. Zikir zikredileni müşahade etmek ve devamlı huzurunda bulunmaktır.
85. Seni zikretmekten gafil olmayanı sen de zikretmekten gafil olma. Sana teşekkür edene teşekkür et.
86. Zikredenlerle oturan kimse gafletten uyanır, salihlere hizmet eden onlara hizmet ettiği için derecesi yükselir.
87. Verâ lisanı, felaketleri terk etmeye; ibadet lisanı, içtihadın devamına; muhabbet lisanı, aşka; mârifet lisanı, fenâ, mahv, sebat ve sahva davet eder.
88. Mürüvvet; bilgisi olmadığı hususlarda kardeşlere muvâfakat etmektir.
89. Ârifin azığı ma'rifeti ve irfânı, zenginin azığı ise gönlünün sevdiği ile yakınlık duyduğudur.
90. Halkın âfeti kötü düşünceler beslemek sûfinin âfeti ise hevâya uymaktır.
91. Âriflerin himmetleri ma'rifetlerinin dışına meyletmemeleridir.
92. Allah, evliyaya hürmeti haram sayan kimseyi halk arasında menfur göstermek suretiyle onu imtihan eder.
93. Kim safâyı istiyorsa vefâdan ayrılmamalıdır.
94. Mukarreb, yakınlığıyla mutludur. Muhib, sevgisiyle tatlı bir azap içindedir.
95. Bu bina azim, çaba, sevilenleri bırakma ve alışkanlıkları terk etme temelleri üzerine kurulmuştur.
96. Belâdan zevk almak; rızâ makamının gereğini yapmakla mümkündür.
97. Fakr, tevhidin alâmeti, tefrîdin delilidir ve ondan başkasını görmemektir.
98. İbâdet ilmin kibrinden kurtarır.
99. İnsanlara öğretmek için ilim öğrenen kimseye Allah, insanları onunla eğiteceği bir anlayış ihsan eder. Hakk'ı tanımak için ilim öğrenen kişiye ise nefsini tanıyacak bir anlayış bahşeder.
100. Kim Hakk'a vasil olan kimseden ayrılırsa yalnızlığa mahkumdur. Kim de Rabbi ile meşgul olan birini oyalarsa o onda menfur olarak algılanır.
101. Nefis! Eğer dinlersen bu sana bir nasihattir.

102. Kim yûreğiyle Allah'tan başkasına dayanırsa Allah rahmetini onların kalplerinden mahrum eder ve yerine tamah elbisesi giydirir.
103. İhlâsın alâmeti; Hakk'ı müşâhede ederken halkın yok olmasıdır.
104. Bekânın devamlı olması senin senden yok olmana ve nefsinden fânî olmana bağlıdır.
105. Tasavvufun meyvesi her şeyinle ona teslim olmandır.
106. Almayı vermekten daha çok seven kimse fakir olamaz.
107. Havf kalbe yerleşirse murâkabeyi miras bırakır.
108. Halleri ve amelleri ihmal eden kimse Hak yaygısına layık değildir.
109. Haller bidayet ehline mâliktir ve onlar üzerinde serbestçe tasarrufta bulunurlar. Nihayet ehli ise hallere mâliktir, istedikleri gibi kullanırlar.
110. Kulluk izlerini alametlerini yok eden hiçbir hakikat, hakikat değildir.
111. Ayakların sebâtı Hz. Peygamber (a.s.)'e uymak, yoluna sülûk etmekle mümkündür.
112. Kul sadece ihlâs ve murâkabe ile kâmil olur.
113. Kim Hakk'ı fazilet cihetinden talep ederse ona kavuşur.
114. Ta'zim kalbin Allah'ın celâliyle dolmasıdır.
115. Âriflerin himmetleri mevlâlarına işaretir.
116. Onunla her şeyi bileceğin bir kimse olmaya gayret et.
117. Bir'le olmayan bir olamaz.
118. Senin deliliğinin delili; delillerle sohbet etmen, tembel olmanın delili tembellerle yakınlık kurman, yalnızlığının delili ise kimsesizlerle ünsiyet kurmandır.
119. Zühhd dünyadan uzaklaşmak, alçaklığı nedeniyle ondan yüz çevirmek, küçüklüğünden dolayı onu terk etmek, değersizliğini görmektir.
120. İhvanın haklarını umursamayan Allah'ın haklarını hiçe saymıştır.
121. Nefsini verâ zinciriyle bağla, senden başkasına ilimle muamele et.
122. Senin mürüvvetin başkalarının kusurlarına göz yummandır.
123. Allah için hareket etmeyen Hakk'ı tanıyamaz, ona şükretmeyen Hakk'a itaat etmiş olmaz.
124. Tedbiri ve ihtiyarı terk eden kimsenin hayatı güzel olur.
125. İhlas odur ki; nefis onu göremez, melek onu yazamaz, şeytan onu saptıramaz, heva onu kaydıramaz.
126. Allah'ın kelâmına vâkıf olmak kulun nefsinin kurbanı olmamasıyla mümkündür.
127. Kulun ilâhî huzuru müşahede etmesi, zikrolunanın görülmesinin galebesiyle kalbin zikirde kaybolmasıdır.

128. Evliyanın dünyada yaşaması, cennet ehlinin dünyada yaşaması gibidir. Onların bedenleri O'nun emrinin zevkine varır, ruhları O'nu görmek ve O'na bakmakla huzur bulur.
129. Fakirlik şeref, ilim ganimet, susmak kurtuluş, halktan bir şey ummamak rahatlık, zühd afiyet, bir an Hakk'ı unutmak ise ihanettir.
130. Tevbeyi tashihten önce irade talep etmek gaflettir.
131. Humûl (hareketten kesilip sükûna ermek) şükrünü bilirse kulun üzerinde ni'mettir.
132. Merasimden kaçınıp kuru bilgiden kurtulmak bilinmesi gereken şeyi elde etmenin yoludur.
133. Şehvet ve arzu gözüyle halka bakan kimse onlardan ibret almaktan mahrum bırakılır.
134. En faydalı söz; ilâhi huzurda müşahede ve ilâhi huzurdan haber vermedir.
135. Zikir onun varlığında kaybolman ve müşahedesinde seni senden almasıdır.
136. Zikir hakikatin müşahedesi, halkın kaybolmasıdır.
137. Çok yemek, çok konuşmak, çok uyumak kalbi katılaştırır.
138. Sende Hakk varsa başkasına kul olmazsın.
139. Hiçbir şey Allah'ın parçası değildir. Hiçbir şey onunla birleşemez. Zâtı bakımından hiçbir şey onun parçası değildir.
140. Bedenler, kalemler, ruhlar, levhalar birer kaptır.
141. Tarikatın hükmünü kabul etmeden önce kendinizi muhakeme ediniz, başkalarının haklarını ödeyiniz, hallerinizi kontrol ediniz ki onlar sizin hakkınızda karar vermesin.
142. Dünyayı terk etmek kıyametten daha kolaydır.
143. Sünnete uymaktan daha çabuk Hakk'a ulaştıran bir tarikat yoktur.
144. Allah kulu için iyilik isterse onu zikrine yaklaştırır, şükründe muvaffak kılar.
145. Kim halka yaklaşırsa Hakk'tan uzaklaşır.
146. Gafletle şehvetin esiri olma.
147. Bidat ehliyle dostluk kurmak kalbi öldürür.
148. Bir kimse içinde bulunduğu şeyde bidate daha yakınsa uğursuzluğu size dönmesin diye onun meclisinden sakınınız.
149. Keramet gösterenlere, emir ve nehiyelerine olan ittibaina bakmadan itibar etmeyiniz.
150. Terbiyen edenlerden edep öğrenmeyen kimse kendisine tabi olanları da bozar.
151. Şeyh kendinden önde olduğunu onayladığın, sırrının özünün hürmet ve saygı gösterdiği, ahlâkıyla seni arındıran, sınırlarıyla terbiye eden, ışıyla özünü aydınlatan kimsedir.
152. Şeyh, huzurunda seni toplayan, yokluğunda nurunun tesiriyle seni koruyandır.

153. Fakirlerle ünsiyet ve inbisat, sûfilerle edep ve bağlılık, şeyhlerle hizmet ve rıza, âriflerle tevazu ve alçalma üzere olunuz.

154. Güzel ahlak; insanın tanıdığı tanımadığı herkesle yakınlık kurmandır. Bununla birlikte âlimleri güzelce dinlemen ve onlara ihtiyaç duymak, ma'rifet ehlini sessizce ve umutla beklemen, makam ehliyle de tevhid ve inkisar halinde olmandır.²¹⁸

Beyyûmî'nin üslûbunun daha iyi anlaşılması için bir hikmetin şerhini örnek mahiyetinde zikrederim:

Hikmet: Günahkârın mahcubiyeti itaatkârın böbürlenmesinden daha hayırlıdır.

(انكسار العاصي خير من صولة المطيع.)

Şerh: Günahkârın günah sebebiyle meydana gelen mahcubiyeti onun günahlarının affına ve Cenâb-ı Hakk tarafından kabulüne vesile olabilir. Ancak itaatkârın böbürlenip kibirlenmesi de işlemiş olduğu sevapların silinmesine ve Cenâb-ı Hakk'tan uzaklaşmasına sebep olabilir. Öyleyse büyüklük taslamaya ve böbürlenmeye asla meyletme!²¹⁹

Araştırmalarımızın neticesinde *el- Esrârü'l- hafîyye*'nin kaynaklarının, kendisinden önce telif edilen *el- Beyân ve'l- mezîd* ve *Şerhü'l- hikemi'l- gavsîyye* isimli iki eser olduğu kanaatine vardık.

Sonuç olarak Beyyûmî, diğer birçok eserinde olduğu gibi *el- Esrârü'l- hafîyye*'de de okuyucuyu eserin ana gayesinden uzaklaştıracak ayrıntıların üzerinde durmayarak veciz sözlerden oluşan hikmetleri yine veciz bir şekilde şerh etmiş, hemen hemen her hikmeti vahdet düşüncesiyle irtibatlandırmıştır.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- “al-asrar. al-khafîya”, “<https://archive.org/details/Al-asrar.Al-khafiya/page/n7/mode/2up>.”

Nüshada Ebû Medyen'e ait olan hikmetler kırmızı mürekkeple, Beyyûmî'nin şerhleri ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca bu nüsha elimizdeki en eski tarihli nüshadır. İstinsah tarihi Safer 1194 / Şubat 1780'dir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *el-Esrârü'l-hafîyye el-mûsıla ile'l-hadrati'l-aliyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02386-003) 40^a-62^b.

Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshada eser adı *el- Esrârü'l- hafîyye fî şerhi hikemi'l- Medyenîyye* olarak kayıtlanmıştır. Eserin istinsah tarihi 12 Ramazan 1291/ 23 Ekim 1874'tür.

²¹⁸ Ulupınar, *Ebû Medyen*, 194-202.

²¹⁹ Beyyûmî, *el-Esrârü'l-hafîyye*, 21.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu Hikemi Seyyidî Ebî Medyen et- Tilimsânî li-Seyyidî Ali el-Beyyûmî el- müsemma bi'l- esrârî'l- hafîyye el- mûsile ile'l- hadratî'l- alîyye*. Nşr. Muhammed İbrâhim Muhammed Sâlim. (Kahire: Silsiletü Tecdîdî't- türâs, 2004). 48.

2.3.5. *el- Fevz ve'l intibâh fî beyânî men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu teâlâ.*

Beyyûmî'nin, vahdet-i vücûd düşüncesi bağlamında âdâb-ı tarîk konusunu sistematik bir şekilde işlediği eseridir. *Risâletü'l-Ferdâniyye* olarak da isimlendirilir. *el- Fevz ve'l- intibâh*'da vahdet-i vücûd merkezinde; insan-ı kâmil, ferdiyyet, ma'rifet, fenâ, rızâ, tevekkül gibi kavramlar ele alınmıştır. Eserde didaktik bir anlatım tarzı benimsenmiş, mecazlı anlatımlara ve konuyla ilgili ayet, hadis ve şiirlere yer verilmiştir. *el- Fevz ve'l- intibâh* ile *Risâletü'l-fazl ve'l- minne* arasında bazı ortak noktalardan söz edilebilir. Eserin bir kısmının *Risâletü'l- fazl ve'l- minne*'den aynıyle iktibas edilmesi ve işlenen konuların *Risâletü'l- fazl ve'l- minne* ile paralellik göstermesi iki eser arasındaki benzeşen hususlardan biridir. Bunun yanı sıra *el- Fevz ve'l- intibâh*'ın kaynakları, ağırlıklı olarak İbn Arabî, Sadreddîn Konevî, Abdülkerîm el- Cîlî, Ahmed Gazzâlî gibi doğrudan ya da dolaylı olarak Ekberîyye geleneğinin temsilcilerine dayanmasına karşın *Risâletü'l- fazl ve'l- minne*'de Ebu'l- Hasan eş- Şazeli (ö. 656/1258), Ebu'l- Abbâs el- Mürsî (ö. 685/1287), İbrâhim et- Tâzî (ö. 866/1462) ve Ahmed Zerrûk (ö. 899/1493) gibi Şazeliyye geleneğinin temsilcileri daha ön plandadır.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Ferdâniyye*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Kahire: Daru'l-hakîka li'l-bahsi'l-ilmî, 2009), 48.

Mezîdî bu eseri *Risâletü'l-Ferdâniyye* adıyla müstakil olarak kitaplaştırmıştır.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l- Hikemi'l- Atâiyye el- müsemma: el- Hüde'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân ve fî mukaddimetihî el-Fevz ve'l-intibâh fî beyânî men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu*, thk. Ahmed Ferîd el- Mezîdî, (Beyrût: Kitâb Nâşirûn, 2019), 21-34.

Eser, Mezîdî tarafından *Hüde'l-insân ile'l Kerîmi'l-Mennân* isimli *Hikem-i Atâiyye* şerhinin içinde yeniden tahkik edilmiştir. Mezîdî'nin *Fazl ve'l-minne* tahkikinde çok sayıda okuma yanlışı olmasına rağmen bu tahkiki daha dikkatlidir.

- “Fadail al- Ramadan”, “<https://archive.org/details/fadailalramadan00unse>.”

El-Fevz ve'l-intibâh'ın ulaşabildiğimiz tek el yazması nüshasıdır. Eserin nüshası, çeşitli el yazmalarının yer aldığı mecmuanın içerisinde 18^a-39^a varaklar arasında istinsah edilmiştir. Siyah ve kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazı stili Mağribîdir.

2.3.6. *Risâletü'l- beyân fî ma'rifeti ma'deni'l- İnsân*

Beyyûmî'nin, insan nefsinin tabiatını doğada bulunan yedi tür maden ile ilişkilendirerek açıkladığı küçük hacimli risâlesidir. Eserin tek kaynağı Ahmed Zerrûk'un *Uddetü'l- mürîdi's- sâdık*²²⁰ isimli eserinin “*Mağriblilere Göre Nefs Çeşitleri ve Terbiye Metodları*”²²¹ bölümüdür. Beyyûmî *Uddetü'l- mürîdi's- sâdık*'taki ilgili bölümü bazı ekleme ve çıkarmalarla müstakil bir eser haline getirmiştir.

Eser, ‘İnsanlar altın ve gümüş madenleri gibidir...’²²² hadisiyle başlar. Ardından; yedi nefis çeşidi sırasıyla açıklanır.

Birinci nefis, altın tabiatlı nefstir vevelilere aittir. Hem altın hem de velî; berraklığında, sâfiyetinde ve özünde taşıdığı hususiyetler açısından çok değerlidir. Bu tabiata sahip olanlar istediğinde sıkıntıları giderir ve kişiye nazar ettiğinde de fayda sağlar.

İkinci nefis, gümüş tabiatlı nefstir. Gümüş, temizliği ve saflığı sebebiyle değerli olsa da hafifliği ve üzerinde işlem yapıldığında özelliğinin değişmesinden dolayı altına nazaran daha aşağı bir mertebededir. Bu nefis çeşidi ariflerin nefesine benzetilmiştir.

Üçüncü nefis, demir tabiatlı nefstir. Demir, kişiye fayda sağlamakla birlikte şehvet, kibir ve kalp kararmasına sebep olabilir. Bundan dolayı saflaşınca kadar temizlenmesi ve yumuşatılması gerekir.²²³

Dördüncü nefis, bakır tabiatlı nefstir. Bakırın özellikleri demirin özellikleriyle aynıdır ancak bakır demirden daha kötü kokar. Bu nefis tabiatına sahip olanların nefsinin takva ile tezkiye edilmesi gerekir. Takva ile tezkiye edilen nefis tevazu ile yumuşatıldığında istidadına göre gümüş veya altın mertebesine terfi edebilir.

Beşinci nefis, kurşun tabiatlı nefstir. Kurşunun tabiatında kararma, kötü kokma ve yumuşama vardır. Kurşundaki kararma onun kusurundan, yumuşama ise işlenmeye elverişli olmasından kaynaklanır. Kötü kokmasının sebebi de diğer madenlerde olduğu gibi temizlenmeye muhtaç olmasıdır. Eğer bu nefis işlenip temizlenirse altın ve gümüş tabiatına dönüşebilir.²²⁴

Altıncı nefis, kalay tabiatlı nefstir. Bu nefsin zahirde yedi batında yedi olmak üzere 14 illeti bulunur. Zahir illetlerden kasıt; göz, kulak, karın ve tenasül uzvu gibi günah işlenen organlardır. Batın

²²⁰ Ahmed Zerrûk, *Uddetü'l-mürîdi's-sâdık*, thk. Sâdık b. Abdurrahmân el-Giryânî, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2006, 313.

²²¹ Bâbın orijinal ismi şöyledir: "في أنواع النفوس عند المغاربة وكيفية المعاملة فيها", bkz. Zerrûk, *Uddetü'l-mürîd*, 188.

²²² Müslim, *Birr*, 160; Buhârî, *Enbiyâ*, 2.

²²³ *Uddetü'l- mürîdi's- sâdık*'ta “Bu nefis Mağrib'deki Masmûde Kabilesi'ne mensup olanların nefsidir” ibaresi yer alırken Beyyûmî bu kısmı eserine dahil etmemiştir. Bk. Zerrûk, *Uddetü'l-mürîd*, 189.

²²⁴ *Uddetü'l- mürîdi's- sâdık*'ta “Bu nefis Cend bölgesindeki dervişlerin nefsidir” ibaresi yer alırken Beyyûmî bu kısmı eserine dahil etmemiştir. Bk. Zerrûk, *Uddetü'l-mürîd*, 189.

illetlerden kasıt ise; kibir, cimrilik, haset, tamahkârlık gibi kötü hasletlerdir. Eğer kalay tabiatına sahip olan kişi kendini bu kötü hasletlerden muhafaza ederse zahiren ve batınen temizlenmiş olur ve gümüş tabiatlı nefis mertebesine yükselir.

Yedinci nefis, cıva tabiatlı nefistir. Cıvanın dışı beyaz içi ise siyahtır. Akışkanlığından dolayı bir arada durmayıp dağılır. Cıvanın, tabiatı gereği içinin ve dışının farklı olması, derviş kisvesi altında münafıklık ve riyakârlık yapanların nefisine benzetilmiştir.

Yazma Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-beyân fî ma'rifeti ma'dini'l-insân*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi 02386-003), 79^b-82^a.

Mecmuatu'l-Beyyûmî içerisinde yer alan eser siyah mürekkeple istinsah edilmiş olup rik'a hattıyla yazılmıştır.

2.3.7. En- Nûru's- sâtî' fî'l- ismi'l- Câmi'.

Beyyûmî'nin, *Allâh* lafzının mahiyeti ve havâssına dâir kaleme aldığı risalesidir. Beyyûmî, eserinin tertibinde- diğer birçok eserinde olduğu gibi- Abdülkerîm el- Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil* ve İbn Arabî'nin *el-Futuhâtü'l-Mekkiyye-Fusûsu'l-hikem* gibi Ekberî geleneğe mensup sûfilerin eserleriyle birlikte İbn Atâullâh el- İskenderî'nin *el-Hikemü'l-Atâiyye* ve Abdülvehhâb eş- Şa'rânî'nin *Letâifu'l-minen* gibi Şazeliyye geleneğinin temsilcilerinin eserlerini kaynak olarak kullanmıştır.

Eserin ana teması; ism-i a'zam ve ism-i câmi' olarak kabul edilen *Allâh* lafzının ve onun medlûlü olan zat-ı ilâhînin; varlık alemi ve insân üzerindeki fonksiyonudur. Beyyûmî ilk olarak, varlığın sebebinin zât-ı ilâhî olup her şeyin onunla kaim olduğunu vahdet-i vücûd penceresinden izah etmiştir.²²⁵ Ardından fakr kavramı etrafında kişinin kalbinde Allah'tan gayrisinin bulunmaması gerektiğini vurgulamıştır.²²⁶ Bu minvalde, Cenâb-ı Hakk'a vâsıl olmak isteyen kişilerin hakiki tevhide ancak ism-i a'zam olan *Allâh* lafzına müdavemet ile ve zât-ı ilâhîye yönelip ondan gayrisini yok farz etmek suretiyle ulaşabileceğini haber vermiştir.²²⁷

Risalenin son kısmını *Allâh* lafzının havâssına ayıran Beyyûmî, lafza-i celâl ile oluşturulan çeşitli vefkleri ve zikir terkiplerini okuyucuya aktarmıştır.²²⁸

Yazma ve Yayın Bilgisi:

²²⁵ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî'*, 219-220.

²²⁶ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî'*, 221.

²²⁷ Eserin muhtevasını 2. Bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız için tekrara düşme endişesi sebebiyle yalnızca eserde yer alan temalara değinmekle iktifa ettik.

²²⁸ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî'*, 225-228.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî' fî'l-ismi'l-câmî'*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 02386-005), 65^a-79^a.

Mecmuatu'l-Beyyûmî içerisinde yer alan eser siyah mürekkeple istinsah edilmiş olup rik'a hattıyla yazılmıştır.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî' fî'l-ismi'l-câmî'*, (Ankara: T.C Cumhurbaşkanlığı Diyanet İşleri Başkanlığı Yazma Eserler Kütüphanesi, 004146-I),

Nüsha *Risâletu'l-Fazl ve'l-minne* ile birlikte tarihsiz mecmua içerisinde yer almaktadır.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî' fî'l-ismi'l-câmî'*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi, 0361). 1^a-20^b.

Nüsha 27 Cemaziye'l-evvel 1190/14 Temmuz 1776 tarihinde Hasan b. Şahin tarafından istinsah edilmiştir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî' fî'l-ismi'l-câmî'*, thk. İbrâhîm Hasan el-İnbâbî, (Kahire: Gıdâu'l- Ervâh Matbaası, 1932), 219-228. Mustafa Yusuf Selâm eş-Şâzeli, *Cevâhiru'l- ıttılâ' ve dürerü'l- İntifâ' alâ metni'l- Isfahânî Ebî Şücâ'* (içinde).

Bu nüsha *Cevâhiru'l-ıttılâ'* içerisinde çeşitli risâleler ile birlikte basılmıştır.

2.3.8. *Şerhu'l Hikemi'l- Atâiyye el- müsemmâ el- Hüde'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân.*

İbn Atâüllâh el- İskenderî'nin *el- Hikemü'l- Atâiyye*'sine yazılan şerhtir. Çeşitli kütüphanelerde yazma nüshalarını tespit ettiğimiz eser *el- Hüde'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân* ve *Hidâyetü'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân* olmak üzere iki farklı şekilde isimlendirilmiştir. Beyyûmî, eseri telif ederken İbn Abbâd er- Rundî'nin (ö.792/1390) *Gaysü'l- mevâhibi'l- aliyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*,²²⁹ Ahmed Zerrûk'un *Şerh-i Hikem-i Atâiyye*²³⁰ ve Muhammed Abdürraûf el- Münâvî'nin (ö. 1031/1621) *ed- Dürerü'l- cevheriyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*²³¹ isimli şerhlerini esas almıştır. Müellif, *el- Hüde'l- insân*'ı bu üç şerhten derlediği alıntılarla kompoze ederek muhtasar bir eser vücuda getirmiştir.

Beyyûmî bu eserde tıpkı *el-Esrârü'l-hafîyye*'de olduğu gibi vahdet-i vücûd düşüncesi kaynaklığında başta rıza ve müşâhede olmak üzere fakr, cem, fark, fenâ, bekâ, vuslat gibi kavramları

²²⁹ İbn Abbâd er- Rundî, *Gaysü'l- mevâhibi'l- aliyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*, thk. Abdullah Selim el-Muhtâr Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007, 364.

²³⁰ Zerrûk, *Şerhu Hikemi'l-Atâiyye*, thk. Abdülhalîm Mahmûd, Kahire, Daru's-şuab, 1980, 336.

²³¹ Abdürraûf el-Münâvî, *ed- Dürerü'l- cevheriyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*, thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2021, 376.

ele almış, hikmet literatürünün üslûbuna uygun olarak sade bir dil kullanmıştır. Bu eserde *el-Esrâru'l-hafîyye*'nin aksine işlenen konular genişçe ele alınmıştır.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l- Hikemi'l- Atâiyye el- müsemmâ: el- Hüde'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân ve fî mukaddimetihî el-Fevz ve'l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefitu ilâ mâ sivâhu*, thk. Ahmed Ferîd el- Mezîdî, (Beyrût: Kitâb Nâşirûn, 2019), 35-254.
- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *el- Hüde'l- insân ile'l- Kerîmi'l- Mennân*, (Kahire: Daru'l-Kütübi'l- Mısıryye, 1/374 A'lâm 5:77).

2.3.9. Risâletü'l-Edeb mea ehli't-tarîka

Beyyûmî'nin bu eserine -ulaşabildiğimiz hiçbir kaynakta zikredilmemesine karşın- kütüphane araştırmalarında rastladık. Eserin ismi kütüphane kayıtlarında *Risâle fî beyâni'l-edeb mea men ehabbehumullâh* olarak geçmekle birlikte yazma nüshanın başında *Risâletü'l-edeb mea ehli't-tarîka* şeklindedir. Eser iki bölümden oluşur. Birinci bölüm İbn Arabî'nin *el-Emru'l-muhkem*'inin kaynaklığında müridlerin ve müşidlerin uyması gereken edeplerin vecîz bir şekilde ele alınmasından müteşekkildir. Bu bölümde ilk olarak, müşidlerde bulunması gereken vasıflar açıklanmış ve müşidin müridine nasıl davranması gerektiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ardından müridin müşidine karşı davranışlarının nasıl olması gerektiği ele alınmış ve müritlere çeşitli tavsiyelerde bulunulmuştur. Eserin ikinci bölümünü ise Eş'arî kelamcılarından Muhammed b. Yûsuf es-Senûsî (ö. 895/1490) tarafından te'lîf edilen, kısaca *es-Senûsiyye* olarak adlandırılan, tam adı *Akîdetü ehli't-tevhîd es-suğrâ* olan esere İbrâhim b. Muhammed el-Bâcûrî (ö. ?) tarafından yazılan hâşiye türündeki *Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ metni's-Senûsiyye* isimli eserin aynen ictibası oluşturur. Eserin muhtevası Eş'arî kelâmının temel umdelerinin açıklanmasından ibaret olup herhangi bir tasavvufî meseleye temas edilmemiştir.

Sonuç olarak, bu eser Beyyûmî'nin âdâbu's-sûfiyye teması hakkındaki görüşlerini ve bu görüşlerinin kaynaklarını göstermesi bakımından değerlidir.

Yazma Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Risâletü'l-Edeb mea ehli't-tarîka*, (Riyad: Kral Suud Üniversitesi El Yazmaları Kütüphanesi, İslam Ahlâkı Koleksiyonu, 3518), v. 8^b-32^a.

Eserin müstensihî Mansûr b. Süleymân eş-Şâfi'i el-Kenânî olup istinsah tarihi belli değildir.

2.3.10. *Hizbu'l- Beyyûmî*

Beyyûmî'nin, *Hizbu'l- Beyyûmî* veya *Virdu'l- Beyyûmî* olarak adlandırılan, kendisine intisap eden dervişlerin okuması için tertip ettiği çeşitli ayet, zikir ve dualardan oluşan eserdir. Bu hizb *el-Hizbu'l-kebîr* ve *el-Hizbu's-sağîr* olarak adlandırılan iki farklı vird tertibini ihtiva etmektedir. Beyyûmî dervişleri bu iki tertibi her gün sabah ve akşam namazlarının ardından olmak üzere okumaktadır.²³²

Hizbu'l-kebîr'de Fâtîha, İhlâs, Felak, Nâs ve Ayete'l-kürsî üçer defa okunur. Ardından Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan ve içerisinde “Lâ ilâhe illallah” ibâresi geçen bütün ayetler kırâat edilir. Bu ayetlerin ardından; nefsten, insanlardan, şeytandan, belâ ve musibetlerden korunma gayesiyle Cenâb-ı Hakk'tan himâye talep etme amaçlı tertip edilmiş “Latîf” ism-i şerîfiyle tevessülü merkeze alan dualar tekrar edilir. Bu duaların içerik ve edebî üslûbu Şazelî gelenekte önemli bir yere sahip olan *Hizbu'l-bahr* isimli vird tertibini hatırlatır niteliktedir. *Hizbu'l-kebîr* kırâatı salât-ı müniciye başta olmak üzere çeşitli salâvât-ı şerîfelerin zikredilmesi suretiyle tamamlanır. Ardından okunan virdin kabul olması için Cenâb-ı Allah'a esmâ-i hüsnâsı ile münâcât edilen vird sonu duâsı okunur.

Hizbu's-sağîr, isminden de anlaşılacağı üzere *Hizbu'l-kebîr*'e göre daha kısa bir tertiptir. Bu tertipte, Fatiha, Nâs ve Felak sureleri birer defa, İhlâs suresi ise üç defa okunur. Daha sonra tıpkı *Hizbu'l-kebîr*'de olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan tevhîd lafzının bulunduğu bütün ayetler kırâat edilir ve virdin kırâatı tamamlanmış olur. Tertibin tamamlanmasının ardından yine *Hizbu'l-kebîr*'de yer alan vird sonu duâsı okunur. Bu duânın muhtevâsı, “Yâ Latîf” ve “Yâ Allâh” isminin de belli adetlerde okunması gibi ilâvelerle zenginleştirilmiştir.

Sonuç olarak; *Hizbu'l- Beyyûmî*'yi diğer vird tertiplerinden ayıran en önemli özelliğinin; Kur'ân-ı Kerîm'de içinde “Lâ ilâhe illallah” ibaresi geçen tüm ayetleri ihtiva etmesi olduğu söylenebilir.

Hizbu'l-Beyyûmî'nin, başta Türkiye'deki kütüphaneler olmak üzere Avrupa'daki kütüphanelerde de nüshaları ile karşılaşmak mümkündür.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hizbu'l-Beyyûmî*, (İstanbul: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Dügümlü Baba, 00500M-02-013), 201-208.

Matbu halde basılan eserin içinde birçok hizb yer almaktadır. *Hizbu'l-Beyyûmî* kitabın sayfa kenarlarında verilmiştir.

²³² Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 29.; Eserde *Hizbu'l-Beyyûmî*'nin sabah ve akşam okunacağı bilgisi yer alırken hizbte yer alan hangi tertibin okunacağı net bir biçimde belirtilmemiştir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hizbu'l-Beyyûmî*, (Paris: Bibliotheque Imperiale), No: 1983, Arabe 1207.

Bu nüshada *Hizbu'l-Beyyûmî*'nin havâssının Osmanlı alfabesi kullanılarak Çağatay Türkçesi lehçesinde yazıldığını tespit ettik.

2.3.11. *Manzûmetu Esmâi'l-Hüsnâ*

Beyyûmî'nin kaleme aldığı Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden 99 tanesinin vahdet-i vücûd penceresinden ele alındığı ve Cenâb-ı Hakk'a yakarış içeren 60 beyitten oluşan manzum eserdir. Bu eser ulaşabildiğimiz kaynaklardan yalnızca *Menâkıbu'l-Beyyûmî*'de zikredilmektedir.²³³ Beyyûmî'nin edebî yönünü ve vahdet-i vücûd düşüncesini yansıtmaya bakımından önemli bir eser olarak nitelendirilebilir. Örnek olması açısından eserde yer alan bazı beyitleri burada zikredeceğiz.

تَبَارَكْتَ يَا اللَّهُ يَا دَائِمَ الْعَطَا / أَقِمْنَا عَلَى التَّقْوَى وَبِالرُّشْدِ قُونَا
بِذَاتِكَ بِالسِّرِّ الْمَضُونِ بِمَا حَوَى / بِأَسْمَائِكَ الْحُسْنَى دَعْوَانَا رَبَّنَا
بِنُقْطَةِ أَصْلِ الْفَنَاءِ وَبِالْبَقَاءِ / بِمَخْفِي كَنْزٍ قَبْلَ أَنْ تَخْلُقَ الدُّنَا
بِأَوْصَافِكَ الْعُلْيَا وَأَسْرَارِهَا الَّتِي / يَنَالُ بِهَا الدَّاعِي الْمَقَاصِدَ وَالْمُنَا
فَيَا مَنْ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَيْسَ غَيْرُهُ / إِلَهًا وَرَحْمَنًا رَحِيمًا تَوَلَّيْنَا

Ne yücesin ey Allah'ım, ey sürekli bağışlayan! / Bizi takva ve rüşd üzerinde üzerinde sabit kıl ve güçlendir.

Zatınla, gizli sırla ve onun kapsadığı manalarla / Güzel isimlerinle sana yalvardık Rabbimiz.

Başlangıç noktasında, fenâda ve bekâda / Dünyalar yaratılmadan önce gizli hazine ile.

Yüce sıfatlarınla ve onların sırlarıyla / Ki onlarla dua eden kişi arzularına ve dileklerine ulaşır.

Ey Allah ki senden başka ilah yoktur / Merhamet et bize ve rahmetinle bizi sahiplen.

2.3.12. *Hidâyâtü'l- Bâri' alâ sülâsiyyâti'l- Buhârî*

Beyyûmî'nin hadis ilmine dair, Buhârî'nin (ö. 256/870) *el- Câmiu's- sahih*'inde yer alan âlî isnadlı²³⁴ hadisleri şerh ettiği avâlî²³⁵ türündeki eseridir. Hadis literatüründe âlî isnadlı hadislerdeki ravi sayısını belirtmek için; *sünâiyyât*, *sülâsiyyât*, *rubâiyyat*, *humâsiyyât* gibi isimlendirmelere

²³³ Mücâhid, *Menâkıbu'l-Beyyûmî*, 19-21.

²³⁴ Bir hadisin râvisi ile Hz. Peygamber arasındaki isnad zincirini meydana getiren güvenilir râvi sayısının en az olmasını ifade eden terim.

²³⁵ Âlî isnadla rivayet edilen hadisleri toplayan kitap türü.

başvurulmuş Beyyûmî de eserine bu sebeple *Hidâyâtü'l- Bari' alâ sülâsiyyâti'l- Buhârî* ismini vermiştir. Beyyûmî bu eserde, Hz. Peygamber ile Buhârî arasındaki isnad zincirinde üç ravinin yer aldığı hadisleri şerh etmiştir. Eserde Buhârî'nin âlî isnadla rivayet ettiği toplam yirmi iki hadis ele alınmıştır, mükerrer hadisler çıkarıldığında bu sayı on altıya düşmektedir.

Beyyûmî eserin girişinde, “Allah bana hadis ilminde faziletli şeyhlerin talebesi olma nimetini bahşetti ve bende âlî isnadlı hadisleri şerh etme hususunda bir istek hâsıl oldu.” Diyerek telif sebebini beyan eder ve Buhârî'nin biyografisini anlatır. Ardından Ehl-i sünnet ulemanın hadis ilmine verdiği değeri vurgulayarak kendisinden Buhârî'ye kadar olan ravi zincirini zikreder. Beyyûmî'nin silsilesi şöyledir.²³⁶

Ömer et- Tittavnî, Muhammed b. Abdurrahmân el- Fâsî, Muhammed b. Ahmed b. Yûsuf el- Fâsî, Muhammed b. Kâsım el- Kassâr, Muhammed b. Ebi'l- Fazl et- Tûnusî, Kâzerûnî, Ebu'l- Feth Ahmed b. Abdillâh et- Tâvûsî, Muammer Baba Yûsuf el- Herevî, Muhammed b. Şâzbaht el- Fergânî, Ebi Lokmân Yahyâ b. Ammâr el- Hitlânî, Firebrî, Buhârî.

Beyyûmî eserinde, farklı anlamlarda anlaşılabilecek hadisler söz konusu olduğunda o konudaki çeşitli âlimlerin görüşlerini sıralamış ve hangi görüşün daha isabetli olduğu hususunda kendi fikrini beyan etmiştir. Ayrıca hadislerin doğru bir şekilde okunmasını önemsemiş, farklı şekillerde okunma ihtimali olan kelimelerin hareketlerini belirterek anlam karmaşasına mahal vermemiştir.

Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Hidâyâtü'l-bârî alâ sülâsiyyâti'l-Buhârî*, thk. Muhammed Sa'd Abdülma'bûd, (Kahire: Darü'l-İhsân, 2021), 133.
- Nuriyye Mahmûd Hilaf vd., *Hidâyâtü'l- bârî alâ sülâsiyyâti'l- Buhârî lil- Beyyûmî (h. 1108-1183) tahkik ve dirâse (el- hadîsi's- sâlis aşar ilâ nihâyeti'- mahtûta)*, Journal of Al- Qalam University College/ Kerkük, Sayı: 5, No: 10, 2021.

2.3.13. en- Nûru'l- mübîn alâ metni'l- erbain

Beyyûmî'nin Nevevî'nin *el- erbaûn* isimli kırk hadis metnine yazdığı şerhtir. Nevevî, İbnü's-Salâh'ın (ö. 643/1245) *el- Ehâdisü'l-küllîyye elletî aleyhâ medârü'd-dîn* isimli yirmi altı hadis içeren kitabına on altı daha hadis ekleyerek kırk iki hadisten müteşekkil yeni bir eser vücuda getirmiştir. Eserde yer alan hadisler dinin temel konularını içermektedir. Beyyûmî, başta İbn Hacer el- Heytemî'nin *el-Fethu'l-mübîn bi şerhi'l-erbain* isimli kitabı olmak üzere *el-Erbaûn* hakkında yazılan çeşitli şerhleri bir araya getirerek muhtasar bir derleme eser meydana getirmiştir.

²³⁶ Beyyûmî, *Hidâyâtü'l-Bârî*, 30.

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l-erbaîne'n- Neveviyye el-müsemmâ en- Nûru'l-mübîn alâ metni'l-erbaîn*, thk. Muhammed Sa'd Abdulma'bûd, (Kahire: Daru'l-İhsân, 2022). 174.
- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l-erbaîne'n- Neveviyye el-müsemmâ en- Nûru'l-mübîn alâ metni'l-erbaîn* (Mekke: Mekke-i Mükerrreme Kütüphanesi, Hadis/99).

Bu nüsha 15 Rebiulevvel 1262 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Yusuf es- Sünbülâvîni tarafından istinsah edilmiştir.

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *Şerhu'l-erbaîne'n- Neveviyye el-müsemmâ en- Nûru'l-mübîn alâ metni'l-erbaîn*, (Kahire: Daru'l- Kütübi'l- Kavmiyye, Hadis/1312, Mikrofilm 5395).

2.3.14. *el- Müntehab ale'l- mezâhibi'l- erbaa.*

Beyyûmî'nin fûru' fıkha dair dört mezhebin görüşlerini mukayeseli bir şekilde ele aldığı eseridir. *el-Müntehab* klasik fûru' fıkıh kitaplarının bir çoğunda tercih edilen kitap ve bab başlığı sistemine göre tasnif edilmiştir.²³⁸ Eser *tahâret kitabı* ile başlayıp *ferâiz kitabı* ile son bulur ve toplamda 33 kitap 40 baktan oluşur. Beyyûmî eseri, İbn Şühbe'nin (ö. 874/1470) mezhep imamlarının ihtilaflarına dair naklettiği bilgilerden bir kısmını özetlemek amacıyla telif ettiğini belirtir. Müellif, her bâbta ilk olarak mezhep imamlarının ittifak ettiği noktaları vurgular ardından ihtilaf ettikleri hususları bir bir ele alır. Bunun yanı sıra mezhep imamlarından aynı konuda birden fazla görüş rivayet edilmişse onları da zikreder. Şâfi' mezhebinden olmasına rağmen mezhep taassubu göstermez ve meseleler hakkında fikir beyan etmekten sakınarak yalnızca mezhep imamlarının görüşlerini açıklar.

Kanaatimize göre *el- Müntehab*, fıkıh literatüründe görece az sayıda telif konulu olan müstakil mukayeseli fûru' fıkıh türü eserler arasında tasnif sistemi, hacminin küçük olması ve objektifliği bakımından önemli bir konuma sahiptir.

Yayın Bilgisi:

- Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî, *el-Müntehab fi'l-fıkıh ale'l-mezâhibi'l-erba'a ve yelihi Risâletu'l-fazl ve'l- minne limen veffakahumullâhu teâlâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Beyrût: Daru'l-Kütübi'l- İlmiyye, 2005), 10-202.

²³⁸ Kitap ve bab başlığı sisteminde; taharet, namaz, oruç gibi ana konular 'kitap' olarak; abdest, cenaze namazı, itikaf gibi ana başlığın detay konuları da 'bab' olarak isimlendirilir.

2.4. Ali b. Hicâzî el- Beyyûmî'ye Nispet Edilen Eserler

Yaptığımız araştırmalar neticesinde Ali. Hicâzî el- Beyyûmî'ye ait olmadığı halde ona nispet edilen iki eser tespit edebildik.

2.4.1.1. *Şakku'l- cuyûb an meâni'l- guyûb ve tecelli'l- mahbûb fî ufuki semâi'l- kulûb*

Dr. Asım İbrâhîm el- Keyyâlî'nin tahkik edip derlediği sekiz adet tasavvufî risale ihtiva eden *Resâilu Sûfiyye fî'l- hakâiki ve't- tecelliyâtî'l- ilâhiyyeti'l-enfüsiyye ve'l-âfâkıyye* isimli eserin içinde neşredilen *Şakku'l- cuyûb* muhakkik tarafından zühul eseri olarak Beyyûmî'ye atfedilmiştir.

Bu kanaate varmamızın esas sebebi şudur: Keyyâlî'nin tahkikli neşirde kullandığı yazma nüshanın zahriye kısmında şu ibare yer almaktadır:

"هذه رسالة لطيفة تسمى شق الجيوب عن معاني الغيوب وتجلي المحبوب في أفق سماء القلوب للشيخ الإمام الهمام

العارف بالله تعالى كنز الدقائق ومعدن الحقائق لشيخ حجازي الجيزي الخلوتي"

Muhakkik zahriyede yazan *Hicâzî* ve *el- Halvetî* nisbelerini Beyyûmî'ye hamletse de eserin diğer kütüphanelerdeki nüshaları incelendiğinde risalenin Ebu's- Suûd Muhammed Hicâzî el- Cîzî el- Halvetî el- Mâlikî (ö. 1006/1597-1598) adına kayıtlı olduğu görülecektir.

Şakku'l-cuyûb ma'rifet kavramına odaklanır. Bu minvalde ma'rifetullâh ve ma'rifetu'n-nefs konusu vahdet-i vücûd kaynaklığında ele alınır. Bununla birlikte Allah lafzının hususiyetleri *-en-Nûru's-sâtî*'ye paralel olarak- işlenir.²³⁹

Yazma ve Yayın Bilgisi:

- Ebu's- Suûd Muhammed Hicâzî el- Cîzî el- Halvetî el- Mâlikî, *Şakku'l- cuyûb an maâni'l- guyûb ve tecelli'l-mahbûb fî ufuki semâi'l- kulûb*, (Milano: Ambrosiana Kütüphanesi, Sufism-80, Mikrofilm 6066).²⁴⁰
- Ebu's- Suûd Muhammed Hicâzî el- Cîzî el- Halvetî el- Mâlikî, *Şakku'l- cuyûb an maâni'l- guyûb ve tecelli'l-mahbûb fî ufuki semâi'l- kulûb*, thk. Dr. Âsım el-Keyyâlî, *Resâilu's-sûfiyye fî'l-hakâik ve't-tecelliyâtî'l-ilâhiyyeti'l-enfüsiyye ve'l-âfâkıyye* (içinde) (Beyrut: Kitâb Nâşirûn 2013), 86-111.

²³⁹ Ebu's- Suûd Muhammed Hicâzî el- Cîzî el- Halvetî el- Mâlikî, *Şakku'l- cuyûb an maâni'l- guyûb ve tecelli'l-mahbûb fî ufuki semâi'l- kulûb*, thk. Dr. Âsım el-Keyyâlî, (Beyrut: Kitâb Nâşirûn 2013), 91-92.

²⁴⁰ Künyesini verdiğimiz Ambrosiana Kütüphanesi'ndeki eserin bilgilerine "<http://library1.kuniv.edu.kw/manuscript/Scriptsvie.asp?ID=26073>." Adresinden ulaştık.

2.4.1.2. *Risâletü'l- iksîr fî'l- bast ve't- teksîr.*

Ulaşabildiğimiz tek nüshası Bursa İnebey Kütüphanesi Ulucami Kolleksiyou 1623/8 numarada yer alan *Risâletü'l- iksîr fî'l- bast ve't- teksîr*, müstensih tarafından hatalı bir şekilde Beyyûmî'ye²⁴¹ nispet edilmiştir. Risalenin muhtevası incelendiğinde eserin Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye ait *Kitâbü'l- celâle* isimli risale olduğu anlaşılmıştır.

Eserin konusu isminden de anlaşılacağı üzere lafza-i celâlin mahiyeti ve havâssı üzerinedir. İbn Arabî bu eserde Allah lafzını vahdet-i vücûd ekseninde ele aldıktan sonra lafzın harflerinin yerini değiştirmek suretiyle tertip edilecek çeşitli vefkleri eserine dâhil etmiştir.

Yazma Bilgisi:

- Muhyiddin Muhammed b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Kitâbü'l-celâle*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 04248-005). 121^b-125^a.

²⁴¹ 2021 yılında esere ilk defa ulaştığımızda risalenin müellifi kataloğa hatalı okuma sonucunda Ali b. Hicâzî el- Beyyûmî yerine Ali. b. Hicâzî el-Buyûnî olarak kayıtlanmıştı ancak 20.04.2024 tarihli son erişimimizde bu hatanın düzeltildiğini gördük.

3. TARİKAT ANLAYIŞI: KAVRAMSAL SEÇKİ

Beyyûmî'nin metinlerindeki içeriğe odaklandığımızda onun tasavvuf düşüncesini oluşturan ana temanın tarikat ve onunla irtibatlı seyrusülûk terminolojisi olduğu ileri sürülebilir. Eserlerinin hemen hemen hepsinde ahval ve makâmât türünden tasavvufun hiyerarşik kavramsal birikimine dayanan ve onlara süreklilik kazandıran bir telif tavrındadır ancak Beyyûmî'yi tarikat kavramlarını sistematik bir şekilde tasnif eden teorisyen bir sûfî olarak görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Nitekim eserleri -her ne kadar müellif *Fazl ve'l-minne*'yi bâblara ayırmış olmasına rağmen- sistematik bir kavram anlatısından yoksundur. O, eserlerinde temalar arasındaki geçişkenliği ve bağlantılarla genişlemeyi öngören bir anlatı üslubuna sahip olarak birçok hususa değinmişse de tarikata bakışını özetleyen ve sülûk anlayışının merkezinde yer alan âdâbu'l-mürîd, zikir, salât-ı hakîkî, velâyet, rıza, fenâ, tevhîd, murakabe, yakîn, havf gibi belli başlı terimler vardır. Beyyûmî'nin tasavvuf düşüncesinin temelini amel merkezli (pratik) sûfiliğin oluşturduğu söylenebilir. O, tarikat ve seyrusülûk anlatısını kurgularken metafizik bahisleri olabildiğince spekülâtif tartışmadan uzak, özlü ve muhtasar bir şekilde ele almış, birlik ilkesini ön plana çıkarmayı kendisine başat hedef belirleyen ve bunu hikmetlerle biçimlendiren bir metin inşası maksadı gütmüştür.

Bir tarikat piri olarak Beyyûmî tasavvuf eserlerinde Ekberî gelenek tarafından sistematize edilen ve Şazeliyye mensupları tarafından geliştirilen vahdet-i vücud doktrini teması dervişin seyrusülûkun neticesinde ulaştığı bir hal olarak varlık ve birlik şuurunun açılmanması bağlamındadır. Bu sebeple bölüm kurgusunda tarikat adabının unsurlarına öncelik tanındıktan sonra bu adaba riayet edenlerin kat edecekleri temel mertebe ve haller –ki bunlar Beyyûmî'nin eserlerinde odaklandığı ana temalardır- bir seçki formunda incelenmiştir.

3.1. Âdâbu's-sûfiyye: Şeyh, Mürid, İhvân

Beyyûmî'nin âdâbu's-sûfiyye anlatısının odağında şeyh, mürid ve ihvân kavramları vardır. Müellif, müridlerin nefsinin terbiye edip fenâ haline erme ve Hakk'a vuslat yolunda onların yardımcısı ve rehberi olma vazifesini üstlenen şeyhlerin haiz olması gereken vasıfları eserlerinde ayrıntılı bir biçimde işlemiş, Hakk'a ulaşmayı dileyen müridlerin vuslatını kolaylaştıracak teorik ve pratik prensipler üzerinde durmuş, müridin ihvânı başta olmak üzere diğer insanlarla münasebetinin nasıl olması gerektiği hakkında çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur.

Yaptığımız literatür taramasının ardından Beyyûmî'nin bu kavramlar hakkında kurguladığı anlatının ana kaynaklarının İbn Arabî'nin *el-Emru'l-muhkem*'i ve *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*'si ile birlikte, mensubu olduğu Bedeviyye-i Halebiyye meşâyihinden Nureddîn el-Halebî tarafından telif

edilen -ki bu eser Bedeviyye'nin âdâb literatürünün en bilinen eserlerindendir- *en-Nasihatü'l-Aleviyye*²⁴² olduğu sonucuna ulaştık.²⁴³

Beyyûmî'nin risâlelerinde şeyh kavramı, Cenâb-ı Hak ile münasebeti ve müridlerle olan ilişkisi olmak üzere iki taraflı bir şekilde ele alınmıştır. Şeyh Hak ile münasebeti bakımından ârifler zümresinin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla âriflere nispet edilen sıfatlar ve onlarda bulunan hususiyetler şeyh için de geçerlidir. Beyyûmî'nin üzerinde durduğu konu ise şeyhin müridlerle olan ilişkisidir. Şeyhin âriften farkı bu noktada ortaya çıkmaktadır. Ârifin mürid yetiştirme gibi bir vazifesi yokken şeyhin asıl vazifesi insanları ma'rifet-i ilâhiyyeye davet etmek ve müridlerin sülûku ile ilgilenmektir. Bundan dolayı şeyh kavramı mürid nokta-i nazarından ele alınmıştır. Beyyûmî'ye göre şeyh kendi zamanında irşad ve davet makamının sahibidir.²⁴⁴ Bu makâmın asıl sahibi Hz. Peygamber'dir (a.s.). Dolayısıyla onlar Hz. Peygamber'in kâim-i makâmıdır (*nüvvâb-ı Mustafâ*).

Şeyhlerin Hz. Peygamber'in kâim-i makâmı olması *el-Emru'l-muhkem*²⁴⁵ ve *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*'deki anlatı ile hemen hemen aynıdır. İbn Arabî'nin bu iki eserde yer alan ifadeleri şu şekildedir:

...Hz. Peygamber, kendi zamanında Hakk'ın kâim-i makamı olduğu gibi -verâset yoluyla- şeyhler de yaşadığı zamanlarda Hakk'ın kâim-i makamıdır (*nüvvâbü'l-Hakk*). Bununla birlikte, peygamberler şeriat vaz etme yetkisine sahipken şeyhlerin böyle bir vazifesi yoktur. Onlar bunun yerine ölü kalpleri tamir edip insanları irşad eder...²⁴⁶

...Bil ki davet makamı şeyhlik makamıdır. Bu da nübüvvet ve verâset-i kâmile makamı olarak adlandırılır.²⁴⁷

Beyyûmî, şeyhi ile aklî veya şer'î bir konuda tartışan ve tartışmada ısrar eden müridin sülûkuna ihanet etmesinden ve ihvâna kötü bir örneklik sergilemesinden dolayı dergâhtan kovulmasını

²⁴² Seyyid Ahmed el-Bedevî tarafından tesis edilen Bedeviyye Tarikatı'nın âdâb ve erkânı hakkında ayrıntılı bilgi veren sistematik bir esere ulaşamadık. Bununla birlikte yazılış amacı tarikat pîrinin ve halifelerinin hayatı hakkında bilgi vermek olan birkaç temel eserin satır aralarında âdâb literatürü bağlamında değerlendirilebilecek bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Bu türden eserler için bk. Nüreddin el-Halebî, *en-Nasihatü'l-Aleviyye fî beyâni hüsnî Tarikatî's-Sâdeti'l-Ahmediyye*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik Koleksiyonu, No: 192-0001).; Zeynüddin Abdussamed, *Menâkıbu Seyyidi Ahmed el-Bedevî el-müsemmat bi'l-Cevâhiri's-seniyye ve'l-kerâmâtü'l-Ahmediyye*, thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâih, Tevfik Ali Vehbe, (Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 2007).

²⁴³ Müellifin faydalandığı bu kaynaklara yer geldikçe dipnotlarda atıf yapacağız.

²⁴⁴ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^a.

²⁴⁵ *el-Emru'l-muhkem*'in yazma nüshalarındaki farklılıktan dolayı iki farklı çalışmayı esas aldık. Bunlardan birincisi, Kübra Betül Baydar tarafından yayınlanan yüksek lisans tezi içinde yapılan tahkik çalışması, ikincisi ise Ahmed Ferîd Mezîdî tarafından yapılan tahkik çalışmasıdır. İlgili kısım Kübra Betül Baydar tarafından yazılan yüksek lisans tezi içerisinde yer alan Mustafa Şerif nüshasında yer almaktadır. Bk. Kübra Betül Baydar, *Âdâbu's-Sûfiyye Literatürü Açısından İbnü'l-Arabî'nin el-Emru'l-muhkem'i*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 79.; *el-Emru'l-muhkem*'in Ahmed Ferîd Mezîdî tarafından yapılan tahkiki için bk. İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem el-merbût fî mâ yelzemu ehli tarikillâhi mine's-şurûr*, thk. Ahmed Ferîd Mezîdî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010).

²⁴⁶ İbn Arabî *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, 2/365.

²⁴⁷ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 79.

tavsiye eder.²⁴⁸ Aynı şekilde, müridinin gözünde saygınlığını kaybettiğini anlarsa da o müridi dergâhtan uzaklaştırmalıdır çünkü şeyhine hürmet etmeyen müridler zaman içerisinde şeyhine düşman hale gelebilir. Bu minvalde şu şiir zikredilmiştir.²⁴⁹

إِخْذْ عَدُوَّكَ مَرَّةً وَاحِدَةً / وَاخْذَرْ صَدِيقَكَ أَلْفَ مَرَّةٍ!

Düşmanına bir kere dikkat et / Dostuna ise bin kere!

فَلَرُبَّمَا انْقَلَبَ الصَّدِيقُ / فَكَانَ أَعْرَفُ بِالْمَضَرَّةِ

Dostun, sana düşman olursa sana nasıl zarar vereceğini de daha iyi bilir.

Yaptığımız literatür taramasının ardından müellifin -yukarıda aktardığımız- edepsizlik yapan müridin dergâhtan kovulması ile ilgili bölümü İbn Arabî'nin *el-Emru'l-muhkem*'inden aynen iktibas ettiği sonucuna ulaştık.²⁵⁰ İlgili tema İbn Arabî'den iktibas edilmiş olmakla birlikte *en-Nasihatü'l-Aleviyye*'de de işlenmiştir. *en-Nasîha* müellifi Nureddîn el-Halebî Bedevî müridlerinin, günah işleyen veya âdâba uygun davranmayan tarikat mensuplarıyla konuşmayı kesmeleri gerektiğini vurgular. Bununla birlikte -gerekli görürlerse- şeyhlerin de bu tarz davranışlarda bulunanları dergâhtan uzaklaştırması gerektiğini belirtir.²⁵¹

Beyyûmî, mürşid olmadıkları halde insanlara kendilerini mürşid olarak gösteren yol kesicilere karşı mürîdlerini şiddetle uyarır. Sahte mürşidin özellikleri şunlardır:²⁵²

- Çokça uyuması.
- Faydasız ve çok konuşması.
- Emâneti ehil olmayanlara vermesi.
- İddia sahibi olması (müddei).
- Sözü ile davranışının birbirine ters düşmesi.
- Dünya ve dünyalığı sevmesi.
- Baş olma sevdasına düşüp sürekli övülmek istemesi.
- Zahirini gösterişli elbiseler ile süsleyip batınını kirli halde bırakması.
- Fakîrlerden yüz çevirip zenginlerin ayağına kadar gitmesi.
- Hevâ ve hevesine tâbi olması.
- Hakk yerine halk ile meşgul olması.²⁵³

²⁴⁸ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^a.

²⁴⁹ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^b.; Şiirin Mansûr b. İsmâil el-Fakîh'e olan âidiyeti için bk. Abdülmuhsin Ferrâc el-Kahtânî, *Mansûr b. İsmâil el-Fakîh: Hayâtuhû ve şî'ruhû*, (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1981), 165.; Ayrıca bu şiir Şii literatürde de kendine yer bulmaktadır. Bk. İbn Ebi'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa*, thk. Muhammed İbrahim, (Bağdad: Dâru'l-Garbî, 2007), 19/39.

²⁵⁰ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Mezîdî, 267.

²⁵¹ Halebî, *en-Nasîha*, 163.

²⁵² Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 34^a.

Beyyûmî'nin âdâbu's-sûfiyye konusunda en çok faydalandığı kaynak olan İbn Arabî'nin *el-Emru'l-muhkem*'inde bu konu farklı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Beyyûmî bu temayı sahte müşidlerin özelliklerini sayarak ele alırken İbn Arabî –bunun mefhûm-u muhâlifi olarak- hakîkî müşidlerin özelliklerini sayarak ele alır. *el-Emru'l-muhkem*'deki ilgili kısım şu şekildedir:

Ehl-i irşâd bir şeyh olmanın şartları şunlardır:

- Nefsânî, şeytânî, melekî ve rabbânî havâtırı bilip birbirinden ayırma yetisine sahip olması.
- Müridi vuslattan alıkoyacak tehlikeleri bilip bunlara karşı müridi uyarması.
- Mizâç ilmine vâkıf olup müridleri mizâçlarına göre irşad etmesi.
- Müridin manevi sıkıntılarını, sahte doktorların tıp kitabı okuyarak hastayı tedavi etmeye kalkışmaları gibi değil de tıp ilmini tahsil eden hakîkî doktorların tedavi ettikleri gibi tedavi etmesi.
- Müridin işleyeceği ağır suçları cezalandırması.²⁵⁴

Beyyûmî bir müşide bağlanmanın gerekliliğini “Kendisine yaşama nimeti bahşedilip ömrü boyunca kâmil bir velinin elinden terbiye görmeyen kişi dünyadan pis olarak ayrılır.” sözü ile vurgulamış²⁵⁵ ve müridin uyması gereken edepi sıralamıştır.

Mürîd evvelâ mensubu olduğu tarîkata kendisini ulaştırdığı için Cenâb-ı Hakk’a hamd etmeli, silsile büyüklerine tâbi olup bu yolda ömrünü tamamlamak için O’na yakarmalıdır.²⁵⁶ Biat ettiği yolu en şerefli tarîk olarak görmeli, başka tarikatlara meyletmemelidir.²⁵⁷ Tarîkatın usûl ve erkânına ihlas ve muhabbetle tâbi olmalıdır. Tarîkatın usûl ve erkânına tâbi olanlar silsilenin bereketinden istifade eder. Mensubu olduğu tarikatta kusur görenler ise mâna âleminde o tarikatın ehlinen sayılmaz ve ne dünyada ne de ahirette asla necat bulamaz.²⁵⁸

Beyyûmî, tarîkata mensup olmanın bereketi meselesini açıklarken Kıtmîr ile mürid arasında benzerlik ilişkisi kurar. Kıtmîr her ne kadar insan olmasa da Ashab-ı Kehf’e olan ittibâsından dolayı Cenâb-ı Hak tarafından mağara ehlinen sayılmıştır. Müridin silsile büyüklerinin yanındaki konumu Ashab-ı Kehf’in yanında Kıtmîr’in konumu mesabesindedir. Her ne kadar tarikata hakîkî anlamda nispeti bulunan kişiler silsile büyükleri olsa da mürid de bu zâtlara olan ittibâsından dolayı zımnen tarikata nispet edilir.²⁵⁹ Beyyûmî bu minvalde İbn Arabî’ye nispet edilen şu beyti zikreder:²⁶⁰

فَالَّذِي يَمْشِي عَلَى آثَارِهِمْ / هُوَ مَعْدُودٌ بِهِ فِي النُّجُبِ

²⁵³ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-haşiyye*, 13.

²⁵⁴ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 80.

²⁵⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 208.

²⁵⁶ Beyyûmî, *Demirtâşiyye*, v. 29^a-, 34^b.

²⁵⁷ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^a.

²⁵⁸ Beyyûmî, *Demirtâşiyye*, v. 34^b.

²⁵⁹ Beyyûmî, *Demirtâşiyye*, v. 34^b.

²⁶⁰ Şiirin âidiyeti için bk. İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, 4/58.

(O büyüklerin) izinden giden kişi / seçkinlik bakımından da onlardan sayılır

أَشْعَدُ النَّاسِ بِهِمْ تَابِعُهُمْ / فَتَرَاهُ مِثْلُ النَّضْبِ

İnsanların en mutlusunu o velîlere tâbî olanlardır. / Öyleyse onları bir âbide gibi gör.

Mürîd evvelâ şeyhini Allah'ın kendisine bir ikramı ve velînimeti olarak görmeli, şeyhine dâima ta'zimkâr davranmalı, ona muhabbetle yaklaşmalı ve ondaki beşerî sıfatları görmezden gelmelidir. Mürîd manevî ebeveyn addettiği şeyhini maddî anne-babasından üstün görmelidir.²⁶¹ Allah'a vuslatın yegâne yolu şeyhe ittiba etmektir.²⁶² Velîler Allah'a vuslatın kapısı, onların kıymetini bilmek vuslat kapısının anahtarı, hürmet göstermek de o anahtarın dişleridir.²⁶³

Mürîd şeyhinin huzuruna ona zâhîren ve bâtînen teslim olmuş bir vaziyette çıkmalı, dünyevî veya uhrevî herhangi bir gaye için onun huzuruna çıkmamalı,²⁶⁴ huzurunda çok durup konuşmaktan sakınmalı, nefsinin dışarıda bırakılması, ilmini böbürlenme vesilesi saymamalı, onun yanında âdeta başkalarının elinden tutup yönlendirdiği a'mâlar gibi olmalıdır. Ona dilinden ve kalbinden muhalefet etmemeli, emir ve nehiyelerine mutlak suretle uymalı, gassâlin elindeki meyyit gibi ona itaat etmelidir. Şeyhi ile bir meselede ters düşen kişi hemen tartışmayı bitirmeli ve şeyhinin dediğine tâbî olmalıdır. Şeyhiyle tartışmaya giren kişi (*münâzaa*) ondaki ilahî sırlardan ve füyûzâtan mahrum kalır. Ayrıca velîlere karşı yapılacak en ufak bir hata da velînin nispetinin Cenâb-ı Hakk'a ulaşmasından dolayı kişinin sû-i hâtimesine sebep olabilir.²⁶⁵

Mürîde düşen; kelâmı terk etmek, sükûtu şîâr edinmek, boş düşüncelere dalmayı kendisine haram kılmak ve nazarî deliller vasıtasıyla istidlâlde bulunmaktan kaçınmaktır.²⁶⁶ Bu söylenenlerin aksi şekilde davranan mürîd kendi helâkîni hazırlamış, şeyh tarafından terk edilmeye müstehak hale gelmiştir. Mürîd şeyhinin hiçbir emrini geri çevirmediği gibi davetlerini de geri çevirmeyip mutlaka icabet etmelidir.²⁶⁷

Şeyh müridin Allah'a olan seyrinde yardımcı konumunda olduğu için mürîd, sülûk esnasında karşılaştığı durumları ve gördüğü her rüyayı sülûkunun sıhhatli bir şekilde devam etmesi için şeyhine arz etmeli ve onun emirleri doğrultusunda hareket etmelidir.²⁶⁸ Şeyhinin duasının müstecâb olduğuna itikat ederek onun huzurunda bâtînen Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip doğru yolda sâbitkadem olmaklığı için niyazda bulunmalıdır.

²⁶¹ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^b.

²⁶² Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 33.

²⁶³ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 162.

²⁶⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

²⁶⁵ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^b.; a.mlf., *Fazl ve'l-minne*, 207.; a.mlf., *Fevz ve'l-intibâh*, 21-22.

²⁶⁶ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^a.

²⁶⁷ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^a.

²⁶⁸ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^b.

Mürîd tarikata girdiğinde ilk olarak gönlünü mâsivâdan tamamen temizlemeye azmetmeli, kalbini zikrullâha alıştırmalı, az yemeli, az uyumalı, az konuşmalı ve kanaât-kâr olmayı öğrenmelidir.²⁶⁹ Mal ve makâm sevdasına düşmemelidir. Mürîdin ilmi şeyhinin ilminden fazla olabilir. Şayet böyle bir durum varsa mürîd asla ilmine tâbi olarak şeyhinin emirlerini sorgulamamalıdır. Mürîde düşen şeyhinin her emrine boyun eğmektir.²⁷⁰ Mürîdin edebi iki dünyada da Allah'tan gayrısına nazar etmemektir.²⁷¹ Mürîd Allah'a yaklaşmayı hedef edinmelidir çünkü kendi nefesine yaklaşanı Allah kendisinden uzaklaştırır.²⁷²

Beyyûmî'nin mürîdin şeyhine karşı takınması gereken edepleri işlediği *Risâletü'l-edeb*'teki anlatı, *el-Emru'l-muhkem* ile benzerlikler arz etmektedir. Bu tema *el-Emru'l-muhkem*'in çeşitli kısımlarında şu şekilde izah edilmiştir:

Mürîd şeyhini ziyaret edeceğinde her türlü düşüncüyü kalbinden silmeli yalnızca şeyhini düşünmelidir. Şeyhiyle görüşme esnasında onun her dediğini kabul etmeli, asla ona hata sıfatı nispet etmemelidir. Şeyhi ona kabul etmesi zor bir söz söylediğinde ise “benim nefsim henüz bu sözün hakikatini anlayacak makama erişmedi” demelidir...

...Mürîd geçerli bir sebep olmadıkça şeyhini meşgul etmemelidir. Şeyhinin huzuruna çıkması icâb ederse de mutlaka zâhirini ve bâtınını temizlemiş bir vaziyette olmalıdır...

...Mürîd kendisine ârız olan her havâtırı şeyhine arz etmelidir. Hasta doktora kendi hâinden haber vermezse doktor ona uygun bir reçete hazırlayamaz.²⁷³

Mürîd vesvese ve kötü düşünceden sakınmalıdır. Şayet böyle bir hal zuhur ederse bu hali zikir ve Hz. Peygamber'i hatıra getirmek suretiyle def etmeye çalışmalıdır.²⁷⁴ Nitekim Cenâb-ı Hak ehl-i dünyanın kalbini vesvese ve gafletin, ehl-i Hakk'ın kalbini ise zikir ve ünsün mahalli kılmıştır.²⁷⁵

Mürîd her hâlükârda doğruluktan yana olmalı kendisine zarar gelse bile doğruyu söylemekten geri durmamalıdır.²⁷⁶ Kendisine zulmedenleri affetmeli, hakkını yiyenlere bile ihsanda bulunmaktan kaçınmamalıdır.²⁷⁷

Mürîd mertebesi yükselse de edebi elden bırakmamalı, sülûkunun başlangıcında riâyet ettiği edeplere sonraki mertebelerde daha sıkı bir şekilde sarılmalıdır.²⁷⁸ Bununla birlikte, mertebesi

²⁶⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 216.

²⁷⁰ Beyyûmî, *el-Edeb*, v. 9^b; a.mlf. *Fazl ve'l-minne*, 218.

²⁷¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 218.

²⁷² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.

²⁷³ Baydar, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 80.

²⁷⁴ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^b.

²⁷⁵ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 11.

²⁷⁶ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 13.

²⁷⁷ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 15.

²⁷⁸ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 16.

yükselen müridler mübtedî dervişler ile henüz temkîn makamına ulaşamamaları sebebiyle ihtilat hâlinde olmamalıdır.²⁷⁹

Vakti mümine yaraşır bir şekilde kullanmak müridin vazifesidir. Mürid vaktinin çoğunu muhâsebe ile geçirmelidir. Şayet buna güç yetiremezse en azından ikindi namazının ardından bir müddet muhâsebe ile meşgul olmalıdır. Muhâsebe ile meşgul olmanın neticesi murâkabe makamına ulaşmaktır.²⁸⁰

Beyyûmî müridlerin hürmet göstermesi gereken zevâtın faziletini anlatırken sâlihlerin meclisinin bizâtihi rahmet olduğunu vurgular ve “*Salihlerin zikredildiği yere rahmet iner*”²⁸¹ hadîs-i şerifini nakleder. Sâlihlerin anılmasının bile rahmet vesilesi sayılmasından dolayı müridin -ne kadar günahkâr olsa da- bu meclislere iştirak edip sâlihlerin sohbetine devam etmesini tavsiye eder.²⁸² Beyyûmî bu minvalde; “Sufî tâifesinin meclisleri dünya ve ahiret saadetinin anahtarıdır.”, “Âriflerle oturmak kalbi nurlandırır.”, “Sâlihlerle oturmak çürük kalpleri imar eder.”, “İnsanın kalbi için sâlihlerle hemhâl olmak kadar faydalı bir iş yoktur.”, “Müminin sâlihlerin bulunduğu meclise bir kere iştirak etmesi binlerce fık meclisine iştirak etmesine kefârettir.” gibi vecizeleri arka arkaya zikreder²⁸³ ve sâlihleri ziyaret etmenin faydalarını konu edinen İbrahim et-Tâzî’ye ait şu beyti okuyucuyla paylaşır.²⁸⁴

زِيَارَةُ أَبْوَابِ التَّقَى مَرْهُمٌ يُبْرِئُ

وَمُفْتَاخُ أَبْوَابِ الْهِدَايَةِ وَالْخَيْرِ

Takva ehlini ziyaret şifa verici bir merhemdir / Hayrın ve hidayet kapılarının anahtarıdır.

Müellifin, müridin şeyhine karşı takınması gereken edepi işlediği bölüm *el-Emru'l-muhkem*’in anlatısı ile benzerlikler arz etmektedir. Bu tema *el-Emru'l-muhkem*’in çeşitli kısımlarında şu şekilde izah edilmiştir:

Mürid şeyhini ziyaret edeceğinde her türlü düşüncüyü kalbinden silmeli yalnızca şeyhini düşünmelidir. Şeyhiyle görüşme esnasında onun her dediğini kabul etmeli, asla ona hata sıfatı nispet etmemelidir. Şeyhi ona kabul etmesi zor bir söz söylediğinde ise “benim nefsim henüz bu sözün hakikatini anlayacak makama erişmedi” demelidir...²⁸⁵

²⁷⁹ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 23.

²⁸⁰ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 15.

²⁸¹ Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, 1/23.

²⁸² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 222.

²⁸³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 222.

²⁸⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 222.; Şiirin İbrâhîm et-Tâzî’ye olan âidiyeti için bk. Mehdî La’rac, *Dîvânü İbrâhîm et-Tâzî*, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2013 76.

²⁸⁵ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 81.

... Mürîd şeyhinin fiillerine -eleştirmek için- bakmamalıdır. Şeyhi ona bir şey emrettiğinde derhâl yerine getirmelidir.²⁸⁷

...Mürîd geçerli bir sebep olmadıkça şeyhini meşgul etmemelidir. Şeyhinin huzuruna çıkması icâb ederse de mutlaka zâhirini ve bâtınını temizlemiş bir vaziyette olmalıdır...²⁸⁹

... Hakîkî müridler şeyhinden herhangi bir şeyi gizlemez.²⁹¹

... Mürîd, hiçbir durumda şeyhinin sözünü kesmemelidir. Haklı olduğunu düşünse dahî asla onunla tartışmaya girmemelidir çünkü şeyhin söylediğinde her halükârda mürid için maslahat vardır. Bu sebeple onunla tartışmada ısrar etmek müridin aleyhinedir. Şeyhi ile tartışan mürid şeytan tarafından ayartılmış ve feyiz kapısından mahrum bırakılmıştır. Şeyh -zahiren- şeriata muhalif bir söz söyler veya davranışta bulunursa mürid asla ulemânın sözleriyle şeyhini yargılamamalıdır. Böyle yapan mürid asla felah bulamaz ve şeyhi tarafından dergâhtan kovulmayı hak eder duruma gelir.²⁹³

Beyyûmî'nin âdâbu'l-mürîd kategorisinde ele aldığı konulardan biri de müridin ihvanıyla ve diğer kişilerle olan münasebetidir. Şeyhine karşı edepsizlik etmek nasıl Allah'ın gazabını üzerine çekmeye sebep olursa ihvanına karşı edepsizce davranmak aynı tehdiye muhatap olmayı gerektirir. Müridin, ihvanıyla olan münasebetinde itidalli olması beklenir. Ne ondan tam anlamıyla yüz çevirmeli ne de bütünüyle samimi olmalıdır. Mürîd, tarikat kardeşinin kendisiyle dünyevî dünyevî menfaatler için yakınlık kurduğunu anladığında onu derhal uyarmalıdır. Ayrıca müridi, ihvanıyla olan dostluğu gaflete yöneltip Cenab-ı Hakk'tan uzaklaştırıyorsa bu dostluk bitirilmelidir.²⁹⁶

Mürîd kendini ihvanından üstün görmemeli, ihvanın bir hatası olduğunda bunu ifşa etmek yerine gizlemeli ve hatası yüzünden onu ayıplamamalıdır çünkü ihvanını ayıplayana cümle mevcudat lanet eder. Bununla birlikte mürid, ihvanı hakkında ortaya çıkan dedikodulara aldırış etmemeli, ara bozmak için söz taşıyanlara fırsat vermemelidir.

İhvanı uyarma vazifesi müridin değil şeyhindir. Nitekim şeyhin nefsi terbiye edilmiş ve kemâl sıfatlarla donanmıştır. Mürîd ise henüz nefsin terbiye edememiştir. Nefsin terbiye edemeyen kişinin başkalarını uyarması doğru değildir.

Beyyûmî her ne kadar nefsin terbiye etmeyen müridlerin birbirini uyarmasını hoş karşılamasa da ihvanın birbirine -üstünlük gayesi gütmeksizin- tavsiye ve nasihatlerde bulunmasını faydalı görür. Nitekim kardeşlikten gaye şefkat, beraberlik ve nasihattir.

²⁸⁷ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 81.

²⁸⁹ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 80.

²⁹¹ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 84.

²⁹³ İbn Arabî, *el-Emru'l-muhkem*, nşr. Baydar, 81.

²⁹⁶ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 226.

Beyyûmî kıdemli dervişlerin mübtedî dervişlerle ilişkisini Hz. Peygamber ile ashâbın ilişkisine benzetmiş ve bu ilişkinin nasıl olması gerektiği hususuna değinmiştir. Buna göre, kıdemli derviş mübtedî dervişe ilim yoluyla değil şefkat yoluyla yaklaşmalıdır çünkü ilim uzaklaştırır şefkat ise yakınlaştırır. Nitekim Hz. Peygamber de ashâbına şefkatle yaklaşmış ve onların gönlünü kazanmıştır.

Tarikat yolunda kişinin azmi ve şevki zaman zaman zayıflayabilir. Böyle bir durum meydana geldiğinde müridin ihvanıyla vakit geçirmesi azminin ve şevkinin yeniden artmasına vesile olur. Beyyûmî bu minvalde şu sözü zikretmiştir: “İrade de (müritlek) elbisenin eskiyip yıprandığı gibi eskiyip yıpranır. İhvanın ile görüşerek iradeni yenile.”²⁹⁷

Müellifin bu anlatısı İbn Arabî’nin *el-Emru’l-muhkem*’i ile tematik benzerlikler içermektedir. Müridin ihvanı ile olan münasebeti *el-Emru’l-muhkem*’de şu sözlerle ele alınmıştır:

Yakınlık (*karâbet*) bağı şu iki şey ile kurulur: Neseb yoluyla yakınlık ve din kardeşliği yoluyla yakınlık. “Müminler ancak kardeşler...”²⁹⁸ Ayetinde din kardeşliğine işaret vardır. Bu ayete göre imanın gerçekleşmesi kardeşliğin gerçekleşmesini gerektirir. Kardeşlik ise şefkat ve merhametten ibarettir. [Peki şefkat ve merhamet nedir?] Şefkat ve merhamet; kardeşini ateşten kurtarıp cennete taşıman, cehaletten kurtarıp ilme sevk etmen, noksandan kemâle yükseltmendir. Eğer böyle yaparsan Allah’ın razı olduğu şekilde iman etmiş olursun. İyi bil ki! Bu ayet çerçevesinde senin mümin kardeşine nasihat etmen, onu gaflete düşmekten kurtarman, cehalet uykusundan uyandırman gerekir.²⁹⁹

...İhvanından -kendi kapasitesinin yetmeyeceği- bir söz işiten mürid, ona karşı hüsn-ü zanda bulunmalı ve “onun müşâhede benim müşâhedemden daha üstündür” diyerek onu itham etmekten kaçınmalıdır.³⁰⁰

Bu konu *en-Nasîhatu’l-Aleviyye*’de daha çok fütüvvet teması bağlamında ele alınır.³⁰¹

...Yolumuzun müridleri, ihvanına karşı son derece şefkatli ve vefâlıdır...³⁰²

...Bedeviyye yolunda kardeşinin ayıbını ızhâr etmek büyük günahlardan sayılır.³⁰³

Beyyûmî, yaşadığı dönem ve toplumla ilgili olarak yer yer olumsuz bir bakış açısına sahiptir. Bu durum eserlerinde açıkça görülmektedir. Mesela, *Fazl ve’l-minne*’de ashâbın, Beyyûmî’nin yaşadığı dönem gibi dönemlerde yaşamaktan Allah’a sığındığını ancak çağdaşı insanların bu durumu dert edinmemesinden yakınmıştır. Bu sebeple mürîd elinden geldiğince uzlet esaslı bir yaşam tarzını

²⁹⁷ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 226.

²⁹⁸ el-Hucurât, 10/49.

²⁹⁹ İbn Arabî, *el-Emru’l-muhkem*, nşr. Baydar, 78.

³⁰⁰ İbn Arabî, *el-Emru’l-muhkem*, nşr. Baydar, 93.

³⁰¹ Baş, *Seyyid Ahmed el-Bedevî*, 370.

³⁰² Halebî, *en-Nasîha*, 37.

³⁰³ Halebî, *en-Nasîha*, 38.

benimsemeli, insanlarla kifayet miktarınca ihtilat halinde bulunmalı, herkese güvenmemelidir. Kurtuluş ancak insanlardan uzaklaşmakla mümkündür.³⁰⁴ Beyyûmî bu minvalde -isini belirtmeksizin- İbnü'r-Rûmî'ye (ö. 283/896) âit şu beyti zikretmiştir:³⁰⁵

عَدُوُّكَ مِنْ صَدِيقِكَ مُسْتَفَادٌ / فَلَا تَسْتَكْثِرَنَّ مِنَ الصَّحَابِ

Düşmanın (sana düşmanlık yapma konusunda) dostundan faydalanır.

Bu yüzden dostlarının sayısını artırmaya çalışma!

Beyyûmî genel olarak toplumda özel olarak ise tasavvuf ehli arasında meydana gelen yozlaşmayı ve edep eksikliğini Zerrûk'tan alıntılacağı şu şiir ile dile getirir.³⁰⁶

فَسَدَ الزَّمَانُ فَأَيْنَ الْمَهْرَبُ؟ / وَفَشَى الْحَرَامُ فَأَيْنَ كَسْبِ أَطْلُبُ؟

وَتَعَامَتِ الْعُلَمَاءُ عَنْ شُبُهَاتِهَا / فَلِمِثْلِ ذَا فَلْيَعِجِبِ الْمُتَعَجِّبُ.

مَنْ ذَا نُشَاوِرُ فِي مُرَاعَاةِ دِينِنَا؟ / أَوْ مَنْ لَنَا فِي ذَا الزَّمَانِ مُؤَدِّبُ؟

Zaman bozuldu nereye kaçayım? Haram yaygınlaştı hangi kazancı talep edeyim?

Alimler haram ve şüpheli şeylere karşı kör-sağır kesildi. Böyle bir şey karşısında hayrete düşmeyenler bile hayret etmeli.

Biz dinimizi gözetmek için kime danışacağız? Bu zamanda bizi terbiye edip edeplendirecek kim var?

3.2. Zikir ve Salât-ı Hakîkî

Tarikat edeplerini yerine getirmeye başlayan müridin, seyrusülûkunda hızlıca mesafe kat edebilmesi için zikrin kendisinde tahakkuk etmeye başlaması gerekli bir durumdur.

Zikir, “Allah’ın kişiye kendi müşâhedesini unutturmaması.” olarak tanımlanır.³⁰⁷ Zikir paslı kalplerin cilâsı, bütün saadetlerin aslıdır.³⁰⁸ Zikir vesilesiyle günahlar affolur ve sülûk mertebeleri

³⁰⁴ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 227-228.

³⁰⁵ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 9^b.; Sâmî Ebû Zeyd v.d., *İbnur-Rûmî; kırâe nakdiyye fî şî'rihi*, (Amman: Daru Âlemi's-sekâfe li'n-neşr ve't-tevzi', 2015), 463.

³⁰⁶ Beyyûmî *Fazl ve 'l-minne*'de bu şiiri, “Şeyh Zerrûk: ‘Şeyhim Ebû Abdullâh el-Kureşî'nin huzuruna ne zaman girsem bu şiiri okuduğumu görürdüm” diyerek nakleder. Araştırmalarımız neticesinde Zerrûk'un böyle bir ifâdesine ulaşamadık. Bununla birlikte şiir, *Uddetu 'l-mürîdi's-sâdık*'ta anonim olarak zikredilir. Bkz. Zerrûk, *Uddetu 'l-mürîdi's-sâdık*, 232-233.

³⁰⁷ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 235.

³⁰⁸ Beyyûmî, *el-Esrâru 'l-hafîyye*, 15.

hızlıca kat edilir.³⁰⁹ Buna göre yolun âdâbına riâyet eden mürîdin şeyhin kendisine telkin edeceği zikir ile Hakk’a vuslat mertebelerinde yükselmesi olağan bir durumdur.

Beyyûmî -zikir bağlamında- mürîdin ilâhî isimlerle ilişkisini 3 mertebede ele alır.

- Taalluk: Aklın ilâhî ismin ilk manasıyla ilişki kurduğu mertebedir. Avâm-ı nâsın ilâhî isimlerle ilişkisi taalluk mertebesindedir.
- Tahalluk: Kişinin ilâhî ismin hakîkî anlamını ve icrâ ettiği vazifenin mahiyetini idrak etmesidir.
- Tahakkuk: Kişinin ilâhî ismin manasında yok olmasıdır.³¹⁰

Beyyûmî, buna ilave olarak zikir kavramını 7 makâma ayırır. Bu makâmlar şunlardır:³¹¹

- Dil Zikri: Bu makâmda zikir, harf ve seslerden oluşur ve kulak ile duyulabilir. Kalp dilin zikri vesilesiyle Allah’ı hatırlar.
- Nefs Zikri: Bu makâmda zikir, harf ve seslerden oluşmadığı için kulak vasıtasıyla değil his ve batında meydana gelen hareket vesilesiyle işitilebilir.
- Kalp Zikri: Bu makâmda Cenâb-ı Hakk’ın cemâl ve celâli mülâhaza edilir.
- Ruh Zikri: Bu makâmda sıfât tecellilerinin nûrları müşâhede edilir.
- Murâkabe Zikri: Bu makâmda esrâr-ı ilâhî keşfolunur.
- Hafâ Zikri: Doğruluk makâmında (mak’ad-ı sıdk) zât-ı ehadiyyetin nûrları müşâhede edilir.
- Hafâü’l-hafâ: Bu makâmda hiçbir kulun tam anlamıyla ihâta edemeyeceği hakka’l yakîn mertebesinin hakikatine nazar edilir.³¹²

Beyyûmî, zikri “şâhid” olarak niteler. Bu nitelemenin sebebi, Allah’ın insanın kalbinde dâimi olarak hâzır bulunmasıdır. Şayet kişi zikrin hakikatine erip zikri kalbine indirirse orada Cenâb-ı Hakk’ın hâzır bulunduğu şahit olacaktır.³¹³ Dünyada zikri kalbine indirme nimetine erişemeyenler ahirette rû’yetullâh nimetinden mahrum kalacaklardır.³¹⁴

Beyyûmî zikir temasını işlerken *Hikem-i Atâiyye*’de yer alan hikmetlerden de faydalanmıştır.

Zikir esnasında Allah ile beraberlik huzurunu yaşayamadığın için sakın zikri terk etme! Gönlündeki bu vesvelerle zikre yönelmen Allah’a karşı edepsizlik olur. Hem Allah’ı zikrettiğini söylüyorsun hem de ondan gayrısına nazar ediyorsun. Böyle bir zikir seni yükseltmek yerine sana zarar verir. Allah’ı zikretmekten gâfil olman onun zikrinde gâfil olmandan daha büyük bir

³⁰⁹ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^a.

³¹⁰ Beyyûmî, *Şerhu Esmâi’s-Sühreverdîyye*, 229.

³¹¹ Bu yedi makam *Demirtâşîyye*’de daire olarak nitelendirilmiş ve bazı ilavelerle zenginleştirilmiştir. Bk. Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 34^a-34^b.

³¹² Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 235.; a.mlf. *Demirtâşîyye*, v. 34^a-34^b.

³¹³ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 235.

³¹⁴ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 219.

musibettir. Umulur ki Hakk Teâlâ seni gaflet içinde yaptığın zikirden yakaza halindeki zikir makamına yükseltir. Hatta ve hatta seni bu makamdan da yükseltir de mezkûrun zâtında fânî olursun.³¹⁵

Beyyûmî bu hikmet bağlamında gafletle de olsa müridin zikre devam etmesini ancak en kısa sürede bu gaflet hâlini def ederek huzûr-u ilâhîde olduğunun şuuruna varması gerektiğini belirtir. Gaflet müridin vuslat yolundaki en büyük engellerden biridir. Mürid -gafletle de olsa- lisanı ile zikre devam ederse, zikrin medlûlünün hakikatine vâkıf olur ve kalbi onun nuruyla dolar. Bu durumun alâmetlerinden biri müridin bâtının harâretle kaynamasıdır. Bâtın harâretle kaynayınca kalpte zikrin manası belirmeye başlar. Gaflet durumunda ise kalpte yalnızca mâsivâ bulunur.

Beyyûmî gaflet ve yakaza bağlamında zikri derecelere ayırmıştır:

...Lisan ile zikredenler ehl-i gaflettir ki bu avâmın makamıdır. Kalbi uyanık vaziyette lisanı ile zikredenlerin makamı sülûk ehlinin makamıdır. Mezkûrun huzurunda zikredenler havâs makamıdır. Mezkûrda kaybolmak ise fenâlarından fânî olan havâss-ı havâssın makamıdır. Bu makam kibrit-i ahmerden daha yücedir.³¹⁶

Zikr-i hakîkî, himmetin zikredilene yoğunlaştırılması ve zikredilenden başka bir şeyin düşünülmemesi ile husûle gelir. Böylece ibadet kemâl bulur ve kalbe gelen havâtır def edilir. Bu mertebede zâkir sıfatı zikredene mecâzen iliştilir ancak hakikatte bu sıfat mezkûra aittir. Sonuç olarak zâkir, zikr ve mezkûr tanımlamalarının tamamı Cenâb-ı Allah’a nispet edilir.³¹⁷

Beyyûmî zikr-i hakîkîye erişmek isteyen taliplere; güneş 50 derecelik açıda iken ya da sabah veya ikindi namazının ardından “Allah” lafzını, lafzın yazılışını hayalinde canlandırmak sûretiyle günde alınan nefes sayısına denk olan 24.000 defa zikretmelerini tavsiye eder.³¹⁸

Beyyûmî ism-i câmî olmaklığı açısından lafza-i celâl zikrini zikirlerin en yücesi olarak görür ve onu zikredenlerin; gizli ilimlere muttâlî olacaklarını, her türlü bela ve musibetten korunacaklarını, fakirlikten emîn olacaklarını ve maddî ve manevî hastalıklardan şifa bulacaklarını bildirir.³¹⁹

Allah lafzınının yüceliği ve diğer lafızlara olan üstünlüğü *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*’de şöyle açıklanır:

...Eğer, “Allah dostlarının çoğu ‘Allah Allah’ ya da ‘Hu’ diyerek zikretmeyi -sıfat bildiren sâir isimlere nazaran- neden daha çok tercih ediyor diye soracak olursan sana cevabım şudur: Bu iki zikir herhangi bir takyid içermez. Örneğin ‘La ilahe illallah’ veya ‘Allahu Ekber’ zikirleri, lafızlarının delâlet ettiği anlam ile mukayyettir. İşte lafza-i celâlin ya da zamirin (Hu) zikrinin

³¹⁵ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 84.

³¹⁶ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 84.

³¹⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 235.

³¹⁸ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 235.

³¹⁹ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî*, 224.

yüceliği, bu zikirlerin lafızlarının delâletini takyid eden muayyen bir sıfat ya da mana olmadığından kaynaklanmaktadır.³²⁰

Beyyûmî Allah zikrini âriflerin ve müvellehlerin³²¹ zikri olarak niteler ve bu zikre ait bazı hâssaları zikreder. Kim halvet esnasında bu isme devam ederse “kûn fe-yekûn” sırrına erer ve istediği her şey tastamam kendisine ihsan edilir. Sessiz bir mekânda 70.000 defa lafza-i celâl zikredilirse Allah zikreden kişiyi yüce makamlara ulaştırır. Kim sabah namazından sonra 77 defa “Hüvallâh” zikrini vird edinirse dünya ve ahireti bereketlenir.³²²

Cenâb-ı Hakk’ın, zikir nimetini ancak sâlih kullara bahşedeceğini belirten Beyyûmî bu hususu İncil’de yer alan “Ağaçlar meyvelerinden bilinir. Dikenli bitkilerden incir toplanmaz. Çalılardan üzüm hasat edilmez.”³²³ Sözü ile ve “*Sâlih haber salih kişiden gelir, kötü haber kötü kişiden gelir.*”³²⁴ Hadis-i şerîfi ile delillendirir.

Beyyûmî’nin değindiği bir başka konu da tevhidin hakikatine eren âriflere mahsus “salât-ı hakîkî” kavramıdır. Namazın hakîkati olarak Türkçeye tercüme edebileceğimiz bu kavram, bedensel bir ibadet olarak algılanan namazın, taşıdığı soyut bâtinî mânalara işaret etmesi bakımından önemlidir.

Tevhîd ehlinin namazının rükunları ve bu rükunların hikmetleri şöyledir:³²⁵

1. Taharet: Mâsivâ kirinden soyutlanmak (et- tenezzüh an nakâisi’l-kevnîyye).
2. İstikbâl-i Kıble: Tüm benliğiyle Hakk’ı talep etmeye yönelme (et-teveccühü’l-küllî fî talebi’l-Hak). Kul namaza durduğunda zâhiren Ka’be’ye yönelse hakîkatte Allah’a yönelmiştir. Bu yönelişin farkında olup namazda Allah ile beraber olma şuuruna erenlerin her fiili birer namaz hükmündedir.
3. Niyet: Kalbi bu teveccühe bağlamaktır. (İn’ıkâdu’l-kalb fî zâlike’t-teveccüh).
4. İftitâh Tekbîri (Tekbîratu’l-ihrâm): Cenâb-ı Allah’ın kibriyâsının şuuruna varmaktır.
5. Fâtîha Sûresi’ni Kıraât Etmek: Cenâb-ı Hakk’ın vücudunun en kâmil şekilde insanda tecelli ettiğinin şuuruna varmaktır. Nitekim varlığın (vücûd) fâtıhası esrâr-ı rabbâniyyenin insan perdesi altından zuhur etmesidir.
6. Rükû’: Mâsivânın hakîkatte mevcûd olmadığını müşâhede etmektir (şühûdu in’ıdâmi’l-mevcûdâtı’l-kevnîyye).
7. Kıyâm: Bekâ makâmına işârettir.³²⁶

³²⁰ İbn Arabî, *el-Futûhâtü’l-Mekkiyye*, 2/228.

³²¹ Bu kavram “Velâyet”. Alt başlığında kısaca izah edilecektir.

³²² Beyyûmî, *en-Nûru’s-sâti’*, 224.; Müellif, eserlerinde “Allah” lafzının birçok havâssıyla birlikte bu lafızla ilgili mücerreb vefkler tarif etmiştir. Vefk bahsi gizli ilimler kategorisine girdiği için çalışmamızda bu bilgileri işlememeyi uygun gördük.

³²³ Luka, 6:43-45, *Kutsal Kitap Yeni Çeviri*, 2001.; Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 236.

³²⁴ Kenzü’l-Ummâl, 44108.

³²⁵ Beyyûmî bu kısmı Abdülkerîm el-Cîlî’nin *el-İnsânü’l-kâmil* isimli eserinden muhtasaran iktibas etmiştir. Bk. Cîlî, *el-İnsânü’l-kâmil*, 337.

8. Sücûd: Zat-ı ilâhînin zuhuru karşısında beşerî özelliklerin silinmesine işârettir.
9. Ka'de: Esmâ ve sıfâtın hakikatının kişide tahakkuk etmesine işârettir (tahkik bi-hakâiki'l-esmâ ve's-sıfât).
10. İkinci Secde: Kulluk makamıdır. Hakk'tan halka dönüşün işâretidir.
11. Tahiyât: Hz. Peygamber ve Cenâb-ı Hakk'ın kemâline işârettir.³²⁷

Beyyûmî'nin salât-ı hakikî tarifi, tasavvuf literatüründe kendisine sıkça yer bulan salât-ı dâimûn temasının bir dışa vurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Beyyûmî bu anlatım şekli vasıtasıyla, âriflerin her hâlükârda Cenâb-ı Hakk ile olan maiyeti hususunu vurgulamaktadır.

3.3. Velâyet

Zikrin ve salât-ı hakikî kavramının kendisinde tahakkuk ettiği mürid, artık velâyet mertebesine ulaşmıştır. Bu minvalde Beyyûmî'nin velâyet konusundaki görüşlerini tahlil etmek isabetli olacaktır.

Beyyûmî'nin tarikat anlayışında velâyet meselesi önemli bir konumdur. Velâyet Allah'ın kullarından az bir kısmına bahşettiği vehbî bir sıfattır. Bununla birlikte bu sıfatı haiz kişiler kendi kesbleriyle yolun âdâbını gözeterek nefsini terbiye edip i'tibarî varlığından soyutlanmış, Cenâb-ı Hakk'ın rızası uğruna dünya ve ahiret talebinden vaz geçmiş ve mâsivâdan yüz çevirerek bütün himmetini Allah'a yöneltmiştir.

Beyyûmî'ye göre velâyetin tam anlamıyla tahakkuk etmesi ancak Cenâb-ı Allah'ın zâtı hakkında bilgi sahibi olmakla (*ma'rifet-i zât*) ve müşâhede ile mümkündür.³²⁸ Beyyûmî'nin tasavvuf düşüncesinde bu kişiler "ârifler" olarak nitelendirilir. Ma'rifet bilgisinden ve müşâhededeki yoksun bir şekilde Allah'a kulluk etmek ise "ârif" olmak için yeterli değildir. Bu sebeple zâhid ve âbidler velâyet nokta-i nazarından nâkıs olarak görülür. Zâhid ve âbidlere karşı olan bu tutum Beyyûmî'nin tasavvuf anlatısına da yansımıştır. *Şerhu'l-Hikem*'deki zâhid ve ârif tipolojisinin karşılaştırılması bu durumun en net dışa vurumudur. Beyyûmî bu eserde zâhidlerin halkın kendilerini övmesinden rahatsız olduğu âriflerin ise bu durumdan memnuniyet duyduğu örneği üzerinden zâhidin övgü fiilini halka ârifin ise Hakk'a nispet ettiğini anlatmış, ârifin görüşünün isâbetli olduğunu belirtmiştir.³²⁹

Beyyûmî, Hakîm et-Tirmizî'nin (ö. 320/932) velâyet teorisine paralel olarak velâyeti Hz. Peygamber başta olmak üzere diğer peygamber ve velilerin eriştikleri en yüce mertebe olarak tanımlar.³³⁰ Velâyetin en üst mertebesinde Cenâb-ı Hakk'ın zâtı istiğrak halinde müşâhede edilir ve

³²⁶ El-İnsânü'l-Kâmil'de "Makâmu'l-bekâ" olarak yer alan bu ibâre *Fazl ve'l-minne*'nin Mezîdî tarafından yapılan tahkikinde hatalı bir biçimde "Mukâvemetu'l-bekâ" olarak yer almaktadır. Bk. Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.; Cîlî, *el-İnsânü'l-Kâmil*, 337.

³²⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 231.

³²⁸ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâti*, 227.

³²⁹ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 155-156.

³³⁰ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâti*, 227.

mâsivâ ile olan bağ tamamen kesilir. Beyyûmî bu makamdaki velîlere -İbn Arabî'den iktibasla³³¹ *Müheyyemûn/Müvellehûn* ismini verir. Velîlere bu isimlendirmenin verilmesinin sebebi, Allah'ın izzetini ve celâlini müşahade etmekten mest olmuş bir şekilde secde eden ve bu hallerinden dolayı “*Adem’e secde edin*” emrinden muaf tutulan *Müheyyemûn* ve *Müvellehûn* denilen melek grubu³³² ile velîler arasında benzerlik ilişkisi kurmaktır. Beyyûmî *Fazl ve'l-minne*'de bu konuyu şöyle ele alır:

Hâdis varlıkların hepsi Allah'ın otoritesini tanırlar. Kimileri O'na zorla kulluk ederken kimileri de gönül hoşnutluğu ile kulluk eder. Bu zümrenin yücelerine müheyyemûn denir. Müheyyem ve müvelleh, Allah'ın Adem'e secde etmekten muâf tuttuğu meleklerle verilen isimdir. Bu muâfiyetin sebebi, o meleklerin Allah'a secdelerinde istiğrak hâlinde bulunmalarıdır. İşte bu yüzden müşâhede hâlinde bulunan velîlere de müheyyem ve müvelleh denilmiştir.³³³

Beyyûmî'nin tasavvuf anlayışında velîler Hz. Peygamber'in vârisi konumundadır.³³⁴ Kur'an-ı Kerîm'in nüzulü esnasında inen ayetlerin üstlendiği insanlığı hidayete eriştirme misyonunun yerini vahyin tamamlanmamasın ardından velîlerin kalbine irsâl edilen ilhâmât almıştır. Velîler kalplerine inen ilhâmât ile insanları Hakk'a davet eder. Beyyûmî bu ifadelerinin delili sadedinde Ebû Medyen'in “Kur'an-ı Kerîm'in nüzulü bitmişse de tenezzülü kıyamete kadar devam edecektir.” Hikmetini zikreder.³³⁵

Velâyet mertebesindeki zât, Hz. Peygamber ile insanlar arasında bir nevi köprü vazifesi görerek Allah'tan Hz. Peygamber'e gelen nur ve feyzi tâkatleri nispetinde insanlara pay eder. Beyyûmî bu minvalde “Allah'ın vechinin heybeti mahlukâta vasıtasız olarak ulaşırdı her şeyi yakardı.” mealindeki sözü zikreder. Ardından Hz. Peygamber'i güneşe velîleri de aya benzetir ve ayın güneşten aldığı ışığı yansıtması ile velîlerin feyzi Hz. Peygamber'den alarak insanlara pay etmesi arasında benzerlik ilişkisi kurar.³³⁶ Bunu takiben Velîlerin kalbini güneşe benzetererek gökteki güneşin nurunun onların yanında sönük kaldığını söyler ve Hallâc'ın şu şiirini nakleder:³³⁷

إِنَّ شَمْسَ النَّهَارِ تَغْرُبُ بِاللَّيْلِ / وَشَمْسُ الْقُلُوبِ لَيْسَتْ تَغِيْبُ

Gündüz güneşi gece batar / Ancak kalplerin güneşi asla batmaz.

³³¹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *Fususul-Hikem tercüme ve şerhi (tıpkıbasım); tercüme ve şerh Ahmed Avni Konuk*; haz. M. Nedim Tan, Ercan Alkan, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2. Cilt, 2017) 2/933.

³³² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 214.

³³³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 214.

³³⁴ Beyyûmî, *el-Fevz ve'l-intibâh*, 21.

³³⁵ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, v.2^a.

³³⁶ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî*, 227.

³³⁷ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâtî*, 227.; Şiirin Hallâc'a âidiyeti için bk. Mustafa Kâmil eş-Şeybî, *Şerhu Dîvânî'l-Hallâc: Ebi'l-Muğîs el-Hasen b. Mansûr*, (Beyrut: Mektebetü'n-Nahda, 1974), 160.

3.4. Rıza, Fakr, Murâkabe, Havf

Müridin, iradesinden soyutlanıp rıza, fakr, murâkabe ve havf makamlarına ulaşması, velâyetinin sıhhati açısından zaruridir. Bu kısımda velâyet mertebelerinin en önemlilerinden sayılan bu üç kavramı ele alacağız.

Rıza, Beyyûmî'nin tasavvuf ve tarikat anlayışının merkezini teşkil eden kavramların başında gelmektedir. Mürid velayet yolunda rıza makamına ulaşana kadar gayret etmelidir. Birçok eserinde rıza konusuna sık sık atıf yapan Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*'de bu kavramı müstakil bir başlık hâlinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Onun rıza anlatısının Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Letâifu'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm*'³³⁸ başta olmak üzere Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil*'i ve İbn Atâullah el-İskenderî'nin *Hikem-i Atâiyye*'si gibi eserlerden yapılan iktibaslar ile kurgulandığı görülecektir.

Beyyûmî rızayı âyetle şekillenen (Beyyine, 98/8) Kâşânî'nin taksimine paralel olarak; Allah'ın kuldan razı olması ve kulun Allah'tan razı olması şeklinde iki kategoride ele almıştır.³³⁹ Allah'ın kuldan razı olması, kulun Allah'ın emir ve nehiyelerine ittiba etmesi, kulun Allah'tan razı olması ise kulun murâd-ı ilâhî dışında herhangi bir şey ile taallukunun bulunmaması ile gerçekleşir.³⁴⁰

Beyyûmî rıza ile ahdi bozmak ve ahde vefa kavramları arasında irtibat kurmuş ve bu kavram çiftini rıza başlığı altında Kâşânî'nin tasnifinden iktibasla ele almıştır. Kulun Allah ile olan ahdini bozmasını; şeriat, tarikat, hakikat ve tasarruf (fiil) şeklinde tasnif etmiştir.

Buna göre; kul şeriat ahdini Allah'ın emrettiklerini yapmayıp nehyettiklerini yaparak, tarikat ahdini cennet arzusu veya cehennem korkusu sebebiyle ibadet ederek, hakikat ahdini olmayan şeyi irade ederek, tasarruf ahdini ise kendisinden sâdır olan güzellik veya kerâmetleri kendisinden bilerek bozar.³⁴¹

Ahde vefâyı ise; ubudiyyet, rububiyyet, tasavvuf, hâssa, hâssatü'l-hâssa başlıkları altında ele almıştır.

Buna göre; ubudiyyet her türlü eksikliğin kendisinden kaynaklandığını bilmek, rububiyyet kulluk ve acziyetinin farkında olmak, tasavvuf ise geçmiş ve geleceği nazar-ı itibara almayarak şimdiki zaman ile meşgul olmaktır. Hâssa (havâs) olarak tanımlanan kişilerin vefası kendisine emredileni herhangi bir menfaat gözetmeksizin yalnızca emreden için yapmak, hâssatü'l-hâssanın (havâssu'l-havâs) vefası ise kuvvet ve kudretten soyutlanmak suretiyle Cenab-ı Allah'ın meşietine

³³⁸ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm*, Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin 1785 adet tasavvuf terimini izah ettiği eser. Daha geniş bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Kâşânî, Abdürrezzâk.", TDV İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/5-6.

³³⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 245-246.

³⁴⁰ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

³⁴¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

teslim olmaktır.³⁴² Beyyûmî bu minvalde Ebû Medyen et-Tilimsânî'ye nispet edilen şu şiiri nakledecektir:³⁴³

وَالْعَارِفُونَ قَتَلُوا لَمْ يَشْهَدُوا / شَيْئًا سِوَى الْمُتَكَبِّرِ الْمُتَعَالِ

وَرَأَوْ سِوَاهُ عَلَى الْحَقِيقَةِ هَالِكًا / فِي الْحَالِ وَالْمَاضِي وَالْإِسْتِقْبَالِ

Arifler vasıflarından fenâ bularak Hakk'tan başkasını müşâhede etmez.

Hakikatte ondan başkasını şimdide, geçmişte ve gelecekte helâk olmuş olarak görürler.

Allah'ın meşietine teslim olmak konusuna *Şerhu'l-Hikem*'de de değinen Beyyûmî, “Nefsini tedbirden rahat tut...” hikmetini şerh ederken kendisinde tedbir kudreti olduğunu zannedenleri hayatlarının sürekli sıkıntı içinde geçeceği, Allah'a şirk koştukları ve farkında olmadan Allah ile çekişmeye girdikleri konusunda uyarır. Kendinde tedbir kuvveti gören kişinin ahkâm-ı ilâhiyyeye ters düşerek kulluğunda noksan bulunduğunu belirtir ve o kişiye Allah'ın tedbirine boyun eğmesini tavsiye eder.³⁴⁴

Öyle ki kişi kendi irâdesiyle Allah'a yakınlaşamaz ancak Allah onu kendine yaklaştırır.³⁴⁵ Allah kendi çabasıyla vuslata ermeye çalışanlardan kendisini perdelemiştir. Vuslata ancak Allah'ın kerem ve inâyeti ile edilir. Âriflerin ahlaki talip değil matlub olmaktır.³⁴⁶

Buna ilave olarak Abdülkerîm el-Cîlî'ye ait: “Bana kendimi bir âlet olarak gösterdi hâlbuki asıl muharrik odur / Ben bir kalemim ancak muktedir olan parmaklardır.”³⁴⁷ Mealindeki şiiri aktaran Beyyûmî rıza ile iradede soyutlanmak arasındaki güçlü ilişkiye dikkat çekmiş, Allah'ın ihtiyar ettiği şeyin haricinde bir şeyi ihtiyar etmenin gerçekte şirk olduğunu belirtmiştir.³⁴⁸

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Ebu'l-Abbâs el-Mürsî'nin Müslümanlarda bulunan hallere dâir üçlü tasnifine eserinde yer vermiştir. Bu tasnife göre Müslümanlarda şu üç hâl bulunur:³⁴⁹

- Kendisinden Allah'ı müşâhede edenler ki bu ibâdet ehlinin hâlidir.
- Allah'tan kendisini müşâhede edenler ki bunlar inâyet ehlinin hâlidir.
- Allah'tan Allah'ı müşâhede edenler ki bu hâl zât tecellisine mazhar olup rızaya ulaşmış seçkin kişilerin hâlidir.

³⁴² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

³⁴³ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâti*, 222.; Abdülkâdir Suûd-Süleyman el-Kureysî, *Dîvânü Ebî Medyen Şuayb el-Gavs*, (Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2011), 30.

³⁴⁴ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 39.

³⁴⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.

³⁴⁶ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.

³⁴⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

³⁴⁸ Beyyûmî, *Fevz ve'l-intibâh*, 23.; a.mlf. *Şerhu'l-Hikem*, 39.

³⁴⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 247.

Beyyûmî bu tanımlarla birlikte *Hikem-i Atâiyye*'de yer alan “İsyân ettiğinden ziyade itaat ettiğinde Allah'ın hilmine muhtaçsın.”³⁵⁰ Mealindeki hikmeti zikreder ve amele güvenip kendinde güç görmek ile rızanın bir araya gelmeyeceğini vurgular.³⁵¹

Ardından Ebu'l-Abbâs el-Mürsî'den iktibasla “*Allah geceyi gündüze, gündüzü de geceye katar*”³⁵² ayetinin işârî yorumuna yer verir. Ayette kastedilen mâna: “Allah tâat içinde ma'siyeti, ma'siyet içinde de tâati gizler” şeklindedir. Nitekim kul Allah'a ibadet ederken kendisinde ucb hâli zuhur edebilir, yaptığı amele güvenebilir, o amelin karşılığını bekleyebilir veya o ameli terk edenleri küçümseyebilir. İşte bu; dışarıdan güzellik olarak görülen bir kötülüktür. Ancak bir kul, günah işlediğinde Allah'a iltica ederek yalvarıp tövbe edebilir, işlediği günah sebebiyle nefsini zemmedebilir veya o günahı işlemeyenleri kendisinden yüce görebilir. Bu ise dışarıdan kötülük olarak görülen güzel bir durumdur.³⁵³

Beyyûmî Mutarrif b. Abdillâh'a (ö. 95/713) nispet edilen “Benim nazarımda, isyankâr olarak geceleyip tevbekâr olarak sabahlayanlar ibadet ederek geceleyip kendini beğenmiş olarak sabahlayanlardan daha hayırlıdır.” Sözü nü aktarır.³⁵⁴ Bununla birlikte, kişinin acziyetini hissettiği az amel, nefsini azdıran çok amelden hayırlıdır.³⁵⁵ Mürid ne kadar günah işlese de Cenab-ı Hakk'a olan hüsnüzannından vazgeçmemeli dâima onun rahmetini ummalıdır. Allah kişiye anne-babasından daha merhametlidir.³⁵⁶ Günahlarının Allah'ın bağışlayıcılığından daha büyük olmadığını farkına varmalıdır. Kim Allah'ı bilirse onun kereminin yanında günahları küçük görür.

Beyyûmî zâhid ve âbidlerin manevi olarak terakki edememelerinin en önemli sebebi olarak amel azlığından ve Allah korkusundan dolayı dâima hüznün halinde bulunmalarını görür. Oysa rızaya erenler fiillerini kendilerine değil Cenâb-ı Hakk'a nispet ettikleri için recâ ve sürur hâlinindedir. Bundan dolayı onlar dâima ferah ve sevinç içindedir. Müridin ferah ve sevinç içinde olması hüznünlü olmasından çok daha yüce bir makamda olduğunun işaretidir.³⁵⁷

Hüzün ve ferah hâlinin kıyası sadedinde Hz. İsa ile Hz. Yahya arasında geçen hadiseyi örnek olarak veren Beyyûmî, Hz. İsa'nın sürekli tebessüm etmesine hayret eden Hz. Yahya'ya Allah'ın “Sizden en çok tebessüm edeni severim.”³⁵⁸ Şeklinde vahyetmesini ferah halinin hüznün haline olan üstünlüğünün bir ispatı sayar.

³⁵⁰ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 146.

³⁵¹ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 146.

³⁵² el-Hâc 22/61.

³⁵³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

³⁵⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 246.

³⁵⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 247.

³⁵⁶ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 16.

³⁵⁷ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 247.

³⁵⁸ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 247.

Rızayı elde etmenin en önemli yolunun nefse muhalefet olduğunu vurgulayan Beyyûmî, nefse şefkatli davranıp heva ve hevesine tabi olanların Allah yerine nefislerinden razı olacaklarını belirtir. Allah'ın rızasına nail olmanın şartı ise nefse tabi olmayıp onun afetlerine karşı kendini korumaktan geçer. Böyle yapan kişiler rıza ehlinen sayılır ve salihlerin derecesine nail olur.³⁵⁹ Beyyûmî salihlerin sahip olduğunu sıfatları kapı metaforu kullanarak 6 maddede özetlemiştir.³⁶⁰ Bu sıfatlar şunlardır:

- Nefse nimet kapısını kapayıp şiddet kapısını açmak.
- İzzet kapısını kapayıp zillet kapısını açmak.
- Rahat kapısını kapayıp eziyet kapısını açmak.
- Uyku kapısını kapayıp uykusuzluk kapısını açmak.
- Zenginlik kapısını kapayıp fakr kapısını açmak.
- Tûl-i emel kapısını kapayıp ölüme hazırlık kapısını açmak.

Sâlih kimseler ile vakit geçirmenin rızayı elde etme yollarından biri olduğunu vurgulayan Beyyûmî, sâlih kimselerle beraber olan kimselerin Allah'ın rızasına daha kolay ulaşacağını belirtir. Bununla birlikte şerli kimselerle vakit geçiren kimselerin zamanla nefsinden razı olmaya başlayarak rızâ-yı ilâhîden uzaklaşacakları konusunda da okuyucularını uyarır.³⁶¹ Bu minvalde vaktini kötü kişilerle geçirenlerin boşa geçen ömürlerine bakıp ağlamaları gerektiğini söyler.³⁶²

Sonuç olarak; Beyyûmî rıza kavramını Allah'ın rızası ve nefsin rızası olmak üzere iki vecheden ele aldığını söyleyebiliriz. O, irâdesinden soyutlanmak suretiyle yarın için endişelenmeyip kendinde kudret görmeyenlerin razı olmuş ve razı olunmuşlar zümresine dâhil olurken kendisinde irâde görüp amellerine güvenen ve gelecek kaygısı taşıyanların nefsinden razı olanlar zümresine dâhil olacaklarını haber vermiş ve okuyucularını bu konuda uyarmıştır.

İbn Arabî rıza konusunu Beyyûmî'ye nazaran daha tafsilâtlı bir şekilde ele alır. O, Beyyûmî'den farklı olarak rızanın hâl mi yoksa makam mı olduğu hususunu tartışır.³⁶³ Bununla birlikte -Beyyûmî'ye paralel olarak- rızanın hem Allah'a hem de kula nispet edilebilecek bir sıfat olduğu kanaatini taşır. Buna göre; Allah'ın kuldân razı olması, kulun Allah'a itaat etmesi ile gerçekleşir, kul ise kendisine verilene razı olduğunda Allah'tan razı olmuş sayılır.³⁶⁴ Rıza kavramını ele alma hususunda İbn Arabî'nin Beyyûmî'den bir farkı da rızanın terki konusunu işlemesidir. İbn Arabî, mertebesi düşük kişilerin rızanın terk edilmesini kerih gördüğünü ancak bunun yanlış olduğunu

³⁵⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 249.

³⁶⁰ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 249.

³⁶¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 249.

³⁶² Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 15.

³⁶³ İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008), 7/302-303.

³⁶⁴ İbn Arabî, *el-Futûhât*, çev. Ekrem Demirli, 7/303-304.

belirtir. Doğru olan, kulun Allah'ı tanıma yolunda kendisine verilen ile yetinmeyip seyrine devam etmesidir. Dolayısıyla marifet nokta-i nazarından rızanın terki bir gerekliliktir.³⁶⁵

Beyyûmî'nin fakr anlatısı ile rıza anlatısı doğrudan ilintilidir. Bu iki kavramın odağında kişinin irâdesinden soyutlanarak ilâhî meşiete tâbi olması fikri vardır.

Beyyûmî fakr kavramını “Allah'tan başka kimseye muhtaç olmamak.”³⁶⁶ Olarak tanımlar. Fakrın hakîkati ise mâsivâdan soyutlanmaktır (*et-tecerrüd ani's-sivâ*).³⁶⁷

Fakir, mâlik-i hakîkî ve mürîd-i hakîkî olarak yalnızca Cenâb-ı Hakk'ı bilir. Bundan dolayı kendisinde temlik ve irâde kudreti görmez. Allah'ın emir ve nehiyelerine uymayı seçme haricinde başka hiçbir konuda tercih yetisine sahip değildir.³⁶⁸ Fakr makâmına ulaşp temlik ve irâde kudretinden soyutlananlar için sorgu ve sual yoktur.³⁶⁹ Beyyûmî bu önermeyi şöyle delillendirir:

Hiçbir şeyi olmayan bir kimse nasıl hesaba çekilir? Kendisinde fiil kudreti olmayan kişiden nasıl o fiili yapıp yapmadığı sorulur? Sorgu ve sual ancak fiil ve temlik kudretini kendisinde gören müddei ve gafiller için söz konusudur.³⁷⁰

Gerçek anlamda fakra erişen kimsede tam bir sükûn hâli meydana gelir. Olaylara iyi-kötü penceresinden bakmayı bırakır. Fakirin nazarında safa ve keder birdir.³⁷¹ Kendisinde cennet arzusu ve yahut cehennem korkusu meydana gelen kimse fakir olarak nitelendirilemez. Beyyûmî bu minvalde Hallâc'ın şu şiirini nakleder:³⁷²

أُرِيدُكَ لَا أُرِيدُكَ لِلثَّوَابِ / وَلَكِنِّي أُرِيدُكَ لِلْعَقَابِ

Seni istiyorum! Mükâfât beklentisi için değil!

Hayır! Seni bana azap etmen için istiyorum!

وَكُلُّ مَا رَبِّي قَدْ نَلْتُ مِنْهَا / سَوَى مَلْذُودٍ وَجِدِّي بِالْعَذَابِ

Ben arzuladığım her şeye ulaştım

Azap ile keyiflenen kalbim dışında!

³⁶⁵ İbn Arabî, *el-Futûhât*, çev. Ekrem Demirli, 7/304-305.

³⁶⁶ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229.

³⁶⁷ Beyyûmî, *el-Esrârul'-hafîyye*, 14.

³⁶⁸ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229.

³⁶⁹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229. İbârenin asıl metni şöyledir: “رفع الله عنك المحاسبة والسؤال.”

³⁷⁰ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229.

³⁷¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 229.

³⁷² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.; Şiirinin Hallâc'a âidiyeti için bk. Abdülhafîz Hâşim, *Ahbârul'-Hallâc ve't-Tavâsîn ve mecmua min şî'rihi*, (Cize: Vekâletü's-sahâfeti'l-Arabiyye, 2021), 110.

Allah'tan herhangi bir şeyi talep eden kimse vasıflarından henüz fenâ bulmamıştır.³⁷³ Cenâb-ı Hak ile vechi dışında -velev ki hakîkate erme talebi olsun- irtibat kuran kimse hakîkatte kendisinde temlik hakkı gören bir müşriktir (*müşrikun mâlikun fi'l-hakika*).³⁷⁴ Derviş, ef'âlini Cenâb-ı Hak yerine kendisine nispet ederse derhal tevbe etmelidir.³⁷⁵

Beyyûmî fakr temasını işlerken *el-Hikemü'l-Ataiyye*'den faydalanır. Müellif *Hikem*'de yer alan “Eğer sana vâridâtın gelmesini istiyorsan fakr sahibi ol...”³⁷⁶ hikmetini şu sözlerle şerh eder:

Fakr sahibi olmak ancak yokluğunun tahakkuk etmesiyle gerçekleşir (*ademuke*). Kendini yok olarak nitelemek büyük zâtların edeplerindendir. Her kimin fakrı tam olursa vâridâtları almaya müstehak olur, yüce mertebelere erişir. Fakrı tam olanın sıdkı da tam olur. Kim kendini Allah'a muhtaç olarak görmezse (*gınâ*) her şeye muhtaç olur.³⁷⁷

Vasıflarını tahakkuk ettir ki Allah'ın vasıfları sana gelsin, zelîl olduğunun farkına var ki Allah'ın izzeti sana gelsin, aciz olduğunun farkına var ki Allah'ın kudreti sana gelsin, zayıf olduğunun farkına var ki Allah'ın kuvveti sana gelsin.³⁷⁸

Vasıflarını tahakkuk ettir sözünden maksat kulluğundan kaynaklanan acz, fakr ve zillet gibi mefhumların farkına var demektir. Allah'ın vasıfları ise bunların tam zıttıdır. Zelîl olduğunun farkına varırsan Allah seni azîz kılar. Acziyetinin farkına vardığında ise Allah'ın himayesine girersin böylece herhangi bir şey asla sana güç yetiremez. Aynı şekilde zayıf olduğunun farkına vardığında hiçbir varlık senin kuvvetinle boy ölçüşemez.³⁷⁹

Beyyûmî'nin fakr kavramını ele alışı ile İbn Arabî'nin fakr anlatısını ele alışı arasında büyük benzerlikler söz konusudur. İbn Arabî fakr temasını *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*'de şu şekilde ele almıştır:

...Her şey zâtı itibarıyla fakîr sıfatını almak zorundadır. Çünkü fakr ihtiyaç sahibi olmak demektir... Fakîr hakîkatte varlığını yok etmiştir... Fakr makamındaki kişiye nasıl sorgu-suâl olabilir?...³⁸⁰

Görüleceği üzere iki müellif de fakr anlatısının merkezinde yer alan iradede soyutlanmak mefhumunu mükellefiyet bağlamında ele almıştır. Bununla birlikte metinlerde kullanılan ifadelerden dolayı, fakr makamına ulaşıldığında mükellefiyetin sâkıt olacağı gibi ibâhî bir anlam çıkarmak iki müellifin de eserlerini bütüncül bir şekilde inceleyenler için imkânsız bir durumdur. Nitekim iki müellifin de kulun her hâlükârda mükellef olacağına inanması hususu açıktır. Kanaatimize göre bu

³⁷³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 241.

³⁷⁴ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 230.; a.mlf., *el-Esrârü'l-hafîyye*, 14.

³⁷⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 242.

³⁷⁶ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 172.

³⁷⁷ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 172.

³⁷⁸ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 173.

³⁷⁹ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 173.

³⁸⁰ İbn Arabî, *el-Futûhât*, 2/263.

anlatılar mükellefiyet bahsinden ziyade irade hürriyeti bağlamında kulun vuslat yolunda yalnızca Allah’a güvenip dayanması gerektiğine odaklanmaktadır.

Beyyûmî’nin tarikat anlayışında murâkabe terimi önemli bir konumdur. Murâkabe, *Fazl ve’l-minne*’de müstakil bir başlık olarak ele alınmıştır. O, ilgili bölümde murâkabe kavramının tanımını yapmamakla birlikte odaklandığı nokta, murâkabenin mahiyeti ve tahakkuk ettiğinde ulaşılacak makamlardır. Buna göre murakabe; nefy ve isbât yolunun en yücesidir.³⁸¹ İlâhî cezbeyle ulaşma konusunda diğer yöntemlerden daha etkilidir. Murâkabe ehli, mülk ve melekût âleminde tasarruf sahibidir. Murâkabe makâmına ulaşmış kimse, vehbî bir meleke ile gayb âlemine nazar eder, bâtınını nurlandırır ve cem’ hâlini sürekli kılar. Kişide murâkabe tahakkuk ettiğinde kalbi, Cenâb-ı Hakk’ın huzurunda bulunma hâline ulaşır. Öyle ki kalp kendini sanki -ondan gayrısını mülâhaza etmeksizin- Hak Teâlâ ile saatlerce oturmuş gibi hisseder. Bu hâlin neticesinde de vecd hâli zuhur eder. Kişi, murâkabe neticesinde müşâhede hâline ulaştığında, görüşü vasıtasıyla (*ru’yetuhu*) tıpkı zikir ve sohbetten hâsıl olan faydayı elde eder. Hakk’a yalnızca zikir, sohbet veya murâkabe ile vasıl olunur.³⁸²

Beyyûmî *Hikem-i Atâiyye*’de yer alan “Ağyârdan kurtulmayı gözetleme (*lâ teterakkab*) çünkü bu bulunduğun makamda Allah’ı murâkabe etmene mânî olur.” Hikmetinin şerhi bağlamında da murakabe kavramına değinir. Müellif bu hikmeti şu şekilde şerh eder:

Allah’ın sana karar kıldığı makamda, amellerin vesilesiyle ağyârdan kurtulma ve içinde bulunduğun vakit dışında başka bir vaktin içinde olma beklentisi içine girme. Her vakitte o vakte yaraşır bir şekilde davran. Sana düşen vaktin edebini yerine getirerek belâ ve musibetlerden kurtulmaktır. Bu vesile ile sana her hâlde bereket ve ihsan ulaşır.³⁸³

İbn Arabî *el-Futûhâtü’l-Mekkiyye*’de bu kavramı Beyyûmî’ye nazaran çok daha farklı açılardan ve tafsilatlı bir şekilde ele almıştır. İbn Arabî’ye göre insan, Cenâb-ı Hakk’a özgü bir nitelik olan murâkabeden kendi kapasitesi miktarınca pay alabilir. Cenâb-ı Hakk, ulvî-süflî âlemlerdeki cevher ve arazların kevn ü fesadını gözetler. Hakk’ın murakabesinin bir başka dışa vurumu da kulları emir ve nehiy bakımından gözetlemesidir.³⁸⁴

İbn Arabî insanın murakabesini ise şu şekilde açıklar:

³⁸¹ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 236.; *İlk* sûfilerden Ebû Hüseyin en-Nürî -nefy ve isbat konusunda- Allah’ın yüce mertebelerdeki kullarını kendisine çektiğini, böylece onların bütün davranışlarının kendilerinden değil Hakk’tan olduğunu gördüklerini söyler. Bu seçkin kulların; davranışlarını kendilerinden görmemelerine nefy/mahv, Hakk’tan görmelerine ise isbat denir. Ayrıntılı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Mahv ve İsbât”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/395-396.

³⁸² Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 236.

³⁸³ Beyyûmî, *Şerhu’l-Hikem*, 59.

³⁸⁴ İbn Arabî, *el-Futûhât*, 2/208.

İnsanın murakabesi üç farklı şekilde olabilir. Bu üç şekilden birincisi, kulun Allah'ın zâtını murakabe etmesidir ki -bazılarına göre bu tarz bir murakabe- sahîh değildir. Bunun sebebi kulun Allah'ın zâtı hakkında mutlak bilgiye ulaşmasının imkânsızlığıdır... Bazıları da bu durumu, Allah'ın kendisini kutsal kitaplar vâsıtasıyla kula gerekli olacak ölçüde tanıtmayı sebebiyle sahîh görmüşlerdir... İkincisi ise hayâ murakabesidir. Hayâ murakabesinin delili “Allah'ın onu gördüğünü bilmez mi?”³⁸⁵ ayetidir. Kul bu murakabe türünde Allah'ın kendisini murakabe ettiğini murakabe eder ki bu sahîh bir murakabedir. Üçüncüsü ise kulun, kalbi ile birlikte nefsinin zahirini ve batınını murakabe etmesidir. Bundan gaye Hakk Teâlâ'nın bu ikisi üzerindeki eserlerini görerek amelde bulunmaktır. Bu da ikinci murakabe de olduğu gibi sahîh bir murakabedir.³⁸⁶

Beyyûmî'nin tarikat anlayışında havf kavramı ile murâkabe kavramı arasında bağlantıdan söz edilebilir. Bu sebeple müellifin havf kavramını ele alış yöntemini irdelemek yerinde olacaktır. Müellif, *Fazl ve 'l-minne*'de bu kavramı müstakil bir başlık olarak ele alır.

Fazl ve 'l-minne'de havf kavramı; avâmın havfı, murâkabe erbâbının havfı ve havâssın havfı olmak üzere üç mertebede işlenir. Avâmın havfı, Cenâb-ı Hakk'ın, kendilerine amellerinin karşılığı olarak vereceği azap ve cezadan korkmaktır. Erbâb-ı murâkabenin havfı, nefsin tuzaklarından korkmaktır. Havâssın havfı ise -yukarıda zikredilen herhangi bir illete bağlı olmaksızın- celâl müşahedesinin zorunlu bir neticesi olarak vehbî bir zuhur hüviyetindedir.³⁸⁷

Beyyûmî, yukarıda zikrettiği üçlü havf taksimini Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Letâifu 'l-A'lâm*'ından aynen iktibas etmiştir. Kâşânî'nin eserinde havf kavramı şöyle açıklanır:

Havf üç kısımdır: Avâmın havfı, erbâb-ı murâkabenin havfı ve havâssın havfı. Avâmın havfı, Cenâb-ı Hakk'ın, kendilerine amellerinin karşılığı olarak vereceği azap ve cezadan korkmaktır. Erbâb-ı murâkabenin havfı, nefsin tuzaklarından korkmaktır. Havâssın havfı ise - yukarıda zikredilen herhangi bir illete bağlı olmaksızın- celâl müşahedesinin zorunlu bir neticesi olarak vehbî bir zuhur hüviyetindedir.³⁸⁸

Beyyûmî *Şerhu 'l-Hikem*'de havfı recâ kavramı bağlamında ele alır. *Hikem-i Atâiyye*'de yer alan “Sana recâ kapısının açılmasını istiyorsan Hakk'tan sana gelen nimetlere bak, havf kapısının açılmasını istiyorsan da Hakk'a ettiğin isyanları hatırla!” hikmetini şu şekilde şerh eder:

“Sana recâ kapısının açılmasını istiyorsan Hakk'tan sana gelen nimetlere bak.” Yani Allah'ın sana sebepsiz olarak -haketmediğin halde- verdiği nimetlere bak. “Havf kapısının açılmasını istiyorsan

³⁸⁵ el-Alak, 96/14.

³⁸⁶ İbn Arabî, *el-Futûhât*, 2/208-209.

³⁸⁷ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 202.

³⁸⁸ Kâşânî *Letâifu 'l-A'lâm*, 128.

da Hakk'a ettiğin isyanları hatırla!" Yani çirkin davranışlarını, zilletini ve edepsizliklerini hatırla.³⁸⁹

Beyyûmî'nin *Fazl ve 'l-minne*'deki anlatısının kavram tahlili yapma amacını taşıdığı kanaatindeyiz. Bununla birlikte *Şerhu 'l-Hikem*'de havf, seyrusülûk sisteminin bir unsuru olarak recâ kavramı ile birlikte ele alınmıştır.

3.5. Cem, Fark, Fena-Beka

Başlangıçta kendisinde kuvvet ve kudret gören mübtedî mürid fark makâmındadır. Ancak, kendisinde rıza, fakr ve murâkabe tahakkuk ettiğinde, iradesinden soyutlanmak suretiyle varlığını Hakk'ın varlığında eriterek cem' ve fenâ fillâh hâline bürünür.

Beyyûmî cem ve fark kavramlarını *Fazl ve 'l-minne*'de karşılaştırmalı olarak ele almış, tasavvuf literatüründe sıkça temas edilen, bu iki kavramın hâl mi yoksa makâm mı olduğu ve bu iki kavramın birbirine olan üstünlüğü tartışmalarına eserinde yer vermemiştir. Beyyûmî'ye göre cem Hakk'ı müşâhede etmek, fark ise halkı (yaratılmışlar) müşâhede etmek içindir.³⁹⁰ Hakk'a ibâdet etmenin mahalli fark makamıdır.³⁹¹ Kişi cem makamında müşâhede sebebiyle duyularından fâni olurken fark makamında ibâdetle meşgul olduğu için nefsinden fâni olur. Cem makamında kişinin fiili Cenâb-ı Hakk'ın fiilinde, sıfatı Cenâb-ı Hakk'ın sıfatında, zâtı ise Cenâb-ı Hakk'ın zâtında kaybolur.³⁹² Kişi, sülûkunda seyr-i ilâllâh mertebesini tamamlayana kadar fark tecellisi altında seyr eder. Bu mertebeyi tamamlayıp seyr-i fillâh mertebesine ulaştığında ise cem tecellisi galebe çalarak istiğrâk hâlinde Cenâb-ı Hakk'ın tevhidini müşâhede etmeye başlar.³⁹³

Cem' Kâşânî'nin *Letâifu 'l-A 'lâm*'ında şu şekilde ele alınır:

...Cem', Allah'tan gayrısını müşâhede etmemek olarak tanımlanmıştır...Bir başka tanımda ise Allah'ta vasıflarının helâk olması denmiştir... Cem' kesrette vahdeti görmektir. Yani, bütün isim ve hakikatlerde zât-ı ilâhînin kuşatıcı vâhidiyetini müşâhede etmendir.³⁹⁴

Fark ise şöyle izah edilir:

Fark, Allah'ı müşâhede etmeksizin yaratılmışları müşâhede etmendir. Bir başka tanımda ise kulluğun müşâhedesini denmiştir.³⁹⁵

³⁸⁹ Beyyûmî, *Şerhu 'l-Hikem*, 158.

³⁹⁰ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 234.

³⁹¹ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 234.

³⁹² Beyyûmî, *el-Esrâru 'l-hafîyye*, 14.

³⁹³ Beyyûmî, *Fazl ve 'l-minne*, 234.

³⁹⁴ Kâşânî, *Letâifu 'l-A 'lâm*, 324-325.

³⁹⁵ Kâşânî, *Letâifu 'l-A 'lâm*, 561.

Görüldüğü üzere müellif bu kavram çiftini izah ederken Kâşânî'den faydalanmış, Ekberî geleneğe eklenmiştir.

Beyyûmî'nin seyrusülukun gayesi bağlamında ele alınacak bir başka kavramı da “fena”dır. Fenâ “Ondan gayrısını görmemendir.” Olarak tanımlanır. Fenâ makamının üç mertebesi vardır. Bunlar:

- Fiillerde fenâ ki bu mertebede “Lâ fâile illallah” sözü tahakkuk eder.
- Sıfatlarda fenâ ki bu mertebede “Lâ hayye illallah” sözü tahakkuk eder.
- Zât-ı ilâhîde fenâ ki bu mertebede de “Lâ mevcûde illallah” sözü tahakkuk eder.³⁹⁶

Müellif bu minvalde şu sözü zikreder:

Yaratılmışlarda fiil kuvveti görmeyenler kurtuluşa erer. Onlardan hayat sıfatını nefyedenlere Cenâb-ı Hakk tarafından ihsanda bulunulur. Mevcûdâta yokluk gözüyle bakan da vuslata erer.³⁹⁷

Kâşânî, fenâ kavramını *Letâifu'l-A'lâm*'da şöyle ele alır:

Varlığından fânî olanlar Hakk'ın vücudunda kendi vücudunu eritmiş, varlık namına yalnızca O'nu görenlerdir. Bu fenâ mertebesinin ilk basamağı, kulun fiillerini görmemesidir. Kul, fiillerinin fâili olarak yalnız Cenâb-ı Hakk'ı görür. İkinci basamak ise kişinin zâtını Cenâb-ı Hakk'ın zâtında eritmesi, zât olarak yalnızca O'nu görmesidir.³⁹⁸

...Fenâdan fânî olmaktan kasıt ise bekâ-i sâni olarak isimlendirilen durumdur. Nitekim fenadan sonra bekâ gelmektedir.³⁹⁹

Beyyûmî'nin eserlerini incelediğimizde bekâ kavramına doğrudan atıflara rastlayamadıysak da o eserlerinin satır aralarında bu kavrama atıf yapmıştır. Örneğin salât-ı hakîkî konusunda namazın rükünlerinden olan “kıyam” Cenâb-ı Hakk'ın kayyûmiyyeti ile özdeşleştirilerek bekâ makamının bir sembolü olarak gösterilmiştir. Nitekim kul, Cenâb-ı Hakk'ta bâkî olduğunda onun kayyûmiyyeti altında olduğunu idrak eder. Kuldan sâdir olan fiil ve sözlerin kaynağı, Cenâb-ı Hakk'tır.

Bekâ kavramı *Letâifu'l-A'lâm*'da şu şekilde ele alınır:

Beka kavramından murad, kulun her şeyde Allah'ın kayyûmiyyetini görmesidir. Bu kavram, nihâyet ehlinin ulaştığı on makamdan biri olarak kabul edilir. Bekâ, erbâb-ı temkinin makamıdır. Kişide temkîn meydana geldiğinde onda ne isim ne ibâre ne de işâret kalır.⁴⁰⁰

³⁹⁶ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^a.

³⁹⁷ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 31^a-31^b.

³⁹⁸ Kâşânî, *Letâifu'l-A'lâm*, 562.

³⁹⁹ Kâşânî, *Letâifu'l-A'lâm*, 563.

Müellifin, ilgili kavram çiftini ele alışı ile Kâşânî'nin anlatısının birbirine paralel olduğu açık bir şekilde görülmektedir.

3.6. Tevhid, Vahdet-i Vücûd, Yakîn

Beyyûmî'ye göre velâyet yolunun başlangıcı ve sonu fenâ ve cem hali olmakla birlikte bu halin hedefi müridin tevhid ve vahdete ermesidir. Böylelikle mürîd bekâ ve fark hallerini bir süreklilik zemininde tevhid şuuruyla tecrübe eder.

Beyyûmî tevhîdi genel hatlarıyla “Allah’ın vahdâniyetine itikat etmek.”⁴⁰¹ Olarak tanımlamakla birlikte bu kavramı çeşitli katmanlara ayırarak ele alır. Buna göre tevhîd; tevhîd-i âmme, tevhîd-i hâssa ve tevhîd-i hâssatî'l-hâssa olarak üçe ayrılır.⁴⁰² Müslümanların genelinin inandığı şekliyle, Allah’tan başka ilâh olmayıp Hz. Muhammed’in onun kulu ve elçisi olduğuna itikat etmek tevhîd-i âmme, Allah ile birlikte herhangi bir şeyi görmemek tevhîd-i hâssa, tek bir zât dışında hiçbir şeye varlık izâfe etmemek ise tevhîd-i hâssatî'l-hâssa olarak tanımlanır. Tevhîd-i hâssatî'l-hâssa Allah’ın seçkin kullarına bahşedilen büyük bir nimet olmanın yanı sıra Cenâb-ı Hakk katında da hakîki tevhid olarak kabul edilir.⁴⁰³

İlm-i tevhid ilimlerin en yücesi, ilm-i fıkıh (*el-ilm bi-ahkâmi'l-abîd*) ise en faydalısıdır.⁴⁰⁴ Bu iki ilim birbirini tamamlar. Fıkıh, sâlikin zahirdeki kulluk vazifelerini bilip o doğrultuda davranmasını sağlar ve onun zahirini ıslah eder. İlm-i tevhid ise sâlikin batınını ıslah ederek onu şirk ve riya gibi manevî necâsetten temizler. Bu iki ilmin kendisinde tahakkuk ettiği kimse tevhid ehlinin ikâme ettiği gerçek namazı (*es-salâtu'l-hakikiyye*) kılmış olur.⁴⁰⁵

Beyyûmî'nin eserlerinde tevhidin doktriner açılımı noktasında mutlak birlik (*vahdet-i mutlaka*) anlayışı tanrı, varlık ve insan olmak üzere birbirine bağımlı üç tümel kavram etrafında şekillenir. Yegâne amaç olan hakikate ulaşabilmek iç içe girmiş bu üç kavramın birbiriyle olan ilişkisini anlamlandırmakla mümkündür.

Beyyûmî'ye göre var olan her şeyin hakikati teşbih, tekyîf, hulûl, ittihâd ve tecsim olmaksızın Allah'tır.⁴⁰⁶ Mevcûdât yaratıcısının varlığında kaybolmuştur dolayısıyla ona bizâtihi varlık sıfatı iliştilerilemez.⁴⁰⁷ Yegâne varlık O'dur.⁴⁰⁸ O'nun dışındakilere varlık sıfatı mecazen iliştilerilebilir çünkü o varlığı zâtından dolayı zorunlu olandır (*vâcibu'l-vücûd li-zâtihi*), mevcûdâtın ise varlığı Cenâb-ı

⁴⁰⁰ Kâşânî, *Letâifu'l-A'lâm*, 237.

⁴⁰¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

⁴⁰² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

⁴⁰³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 232.

⁴⁰⁴ Beyyûmî, *el-Esrâru'l-hafîyye*, 11.

⁴⁰⁵ Salât-ı Hakîki kavramına değinmiştik.

⁴⁰⁶ Beyyûmî, *el-Fevz ve'l-intibâh*, 23.

⁴⁰⁷ Beyyûmî, *el-Fevz ve'l-intibâh*, 24.; a.mlf., *Fazl ve'l-minne*, 251.

⁴⁰⁸ Beyyûmî, *Şerhu'l-hikem*, 52.

Hakk’a bağılıdır (*vâcib li-gayrihi*). Varlık, hakîkati olan Allah’ın inayeti ile ayakta durabilir. İnayet kesildiğinde ise mevcûdât namına bir şey kalmaz.⁴⁰⁹ Hakk zuhur ettiğinde onun zuhurunun heybetinden her şey yok olur.⁴¹⁰ Bununla birlikte var olan her şey hakikatının Allah olmaklığı itibarıyla tam ve kâmindir. Allah mahlûkâtâ ilim ve hikmete muvafık olacak şekilde kemâl sıfatlarıyla zuhur etmiştir.⁴¹¹ Varlık ne tam O’dur ne de O’ndan başka bir şeydir. Bu sebeple varlıkta noksan görmek dolaylı yoldan Cenâb-ı Allah’ta noksan görmek olacağından edebe aykırı sayılmıştır.⁴¹²

Beyyûmî eserlerinde vücûd bahislerinden olan varlığın zuhura geliş süreci hakkında bazı noktalara kısa da olsa değinmiştir. Beyyûmî’ye göre varlığın zuhura geliş sebebi, “*Ben gizli bir hazine idim bilinmeyi sevdim...*”⁴¹³ hadis-i kudsîsinde de işaret edildiği üzere sevgidir. Bir başka ifade ile varlık, birbirine zıt olan çeşitli unsurların sevgi vasıtası ile birbirine yönelip birleşmesi (*en-nikâhu’s-sârî*) neticesinde zuhura gelmiştir. Taayyün-i evvel olarak da adlandırılan bu ilk birleşme, lâ taayyün mertebesindeki gayb unsuru ile zuhur arasında olmuştur. Bu birleşmenin muharriki olan sevgi lâ taayyünden sudur eden diğer mertebelere de sirâyet etmiş (*en-nikâhu’s-sârî fî cemîi’z-zerârî*) dolayısıyla cümle mevcudat sevgi ile zuhura gelmiştir. Bundan dolayı sevgi; genelde varlığın özelde ise taayyünâtın, mertebelerin ve makâmın aslı olarak nitelenir.⁴¹⁴

Bu husus *el-Futûhâtü’l-Mekkiyye*’de şu şekilde açıklanır:

İlk ulvî babalar “bilinenlerdir” (*ma’lûm*), ilk süflî anneler yokluğun ve imkânın şey’iyyetidir (*şey’iyyetü’l-ma’dum ve’l-mümkin*). İlk nikâh yaratmaya yöneliştir (*el-kasdu bi’l-emri*). İlk çocuklar ise bu şey’iyyetlerin varlığının aynıdır (*vücûdu ayni tilke’s-şey’iyye*)... İşte bu her şeyin zuhurunda cereyân eden hâdisedir. Buna bizim ıstılâhımızda nikâh-ı sârî ismi verilir...⁴¹⁵

Beyyûmî varlığın zuhura geliş sürecini tenezzül kavramı ile de açıklar. Tenezzül mertebeleri şunlardır:⁴¹⁶

1. İlk Tenezzül: Zâtın a’yân-ı sâbitenin suretlerine tecelli etmesi. Bu âlem “*âlem-i meânî*” olarak isimlendirilir.
2. İkinci Tenezzül: Âlem-i meânîden taayyünât-ı rûhiyye mertebesine iniş. Bu âlem “*âlem-i ervâh-ı mücerrede*” olarak da isimlendirilir.
3. Üçüncü Tenezzül: Taayyünât-ı rûhiyyeden taayyünât-ı nefsiyye mertebesine iniş. Bu âlem “*âlem-i nefis-i nâtika*” olarak da isimlendirilir.

⁴⁰⁹ Beyyûmî, *el-Fevz ve’l-intibâh*, 24; a.mlf., *Fazl ve’l-minne*, 251.

⁴¹⁰ Beyyûmî, *el-Esrâru’l-hafîyye*, v.2^b.

⁴¹¹ Beyyûmî, *Şerhu’l-hikem*, 52.

⁴¹² Beyyûmî, *el-Fevz ve’l-intibâh*, 33; a.mlf., *Fazl ve’l-minne*, 252.

⁴¹³ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, 2/132.

⁴¹⁴ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 233.

⁴¹⁵ İbn Arabî, *el-Futûhât*, 1/139.

⁴¹⁶ Beyyûmî, *Fazl ve’l-minne*, 233-234.

4. Dördüncü Tenezzül: Taayyünât-ı nefsiyye mertebesinden âlem-i misâl mertebesine iniş.
5. Beşinci Tenezzül: Âlem-i misâlden âlem-i ecsâd olarak adlandırılan şehâdet âlemine iniş.

Bu anlatılar göz önüne alındığında Beyyûmî'nin, İbn Arabî ve takipçileri tarafından hazerât-ı hamse veya tenezzülât-ı seb'a olarak isimlendirip sistematize ettikleri varlık mertebelerini benimsediği söylenebilir.⁴¹⁷

Beyyûmî'nin ulûhiyyet düşüncesinde lafza-i celâl (Allah) zikri ve manası önemli bir konumdadır. Nitekim *en-Nûru's-sâti*'de yalnızca bu konu işlenmiştir. Beyyûmî Allah lafzını zâta işaret edip diğer tüm esmâ ve sıfâtı hâvi olduğu için ism-i câmî olarak niteler ve zâta ulaşmanın yegâne yolunun bu isimle amel etmek olduğunu vurgular. Ayrıca Allah lafzının tüm harflerinin vahdet-i vücûd kaynaklığında delaletlerini ortaya koyar.

Buna göre Allah lafzındaki; elif harfi Cenâb-ı Hakk'ın zâtına, evleviyyetine, ferdiyyetine, vahdâniyyetine ve kesret mefhumunun zıttı olan ehadiyyetine işarettir. Birinci lâm harfi, ezeli sıfatlarına ve en yüce zât tecellisi olarak nitelendirilen celâl tecellisine işarettir. İkinci lâm harfi, cemâl tecellisine işarettir. Hâ harfi ise el-Evvel ve el-Âhir esması zımında mevcudatın, varlığını ondan aldığına ve yine ona döneceğine işarettir.⁴¹⁸

Bu durum Cîlî'nin *el-İnsânu'l-Kâmil*'inde şöyle anlatılır:

İyi bil ki bu isim (Allah) beş harften oluşur (humâsî). Hâ harfinden önceki elif (*harf-i med*) her ne kadar yazılmasa da lafızda mevcuttur. Lafız yazıya üstündür. Allah lafzındaki birinci elif harfi, kendisinde kesretin yok olduğu ehadiyyete işarettir. Ehadiyyetin zuhurunda varlıkta herhangi bir şey kalmaz. İşte bu "Allah'ın vechi dışında her şey helâk olucudur"⁴¹⁹ ayetinin hakikatidir...

Allah lafzındaki ikinci harfe gelince o da lâm harfidir. Lâm harfi celâl tecellisinin işaretidir. Nitekim celâl, zât tecellisinin en yücesidir...

Allah lafzındaki ikinci lâm harfi, mazharlardaki mutlak cemâle işarettir. Cemâl iki sifata râcîdir. Bunlar ilim ve lütuftur...

Dördüncü harf -yazılmayıp ancak seste ortaya çıkan- elif harfidir. Bu harf, sonu olmayan kemâlâta işarettir. Bu harfin yazıda görünmemesi Cenâb-ı Hakk'ın zâtının tam anlamıyla idrak edilememesine işarettir. Seste ortaya çıkması ise Cenâb-ı Hakk'ın, mazharları vasıtasıyla idrak edilmesine işarettir...

⁴¹⁷ İbn Arabî'nin sistematize ettiği varlık mertebeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk. İsa Çelik, "Tasavvufî Gelenekte Hazretât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb'a Anlayışı", Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, 2003, 4/10, 159-184.

⁴¹⁸ Beyyûmî, *en-Nûru's-sâti*, 220.

⁴¹⁹ El-Kasas, 28/88.

Son harf ise hâ harfidir. Bu harf Hakk'ın hüviyyetine işârettir. Hakk'ın hüviyyetinden maksat ise insandır...⁴²⁰

Allah lafzını oluşturan harflerin delâlet ettikleri mana konusunda, Beyyûmî'nin ana kaynaklarından olan İbn Atâullâh el-İskenderî şöyle demiştir:

Birinci elif zâta, birinci lâm zâtın sıfatlarına, ikinci lâm fiillerin isimlerine (*esmâu'l-ef'âl*), ikinci elif sıfatların isimleri ile kâim olan manaların isimlerine (*el-esmâu'l-meânî el-kâime bi-esmâi's-sıfât*), hâ harfi ise isimlerin bâtınlarında gizli olan işaretlere delâlet eder.⁴²¹

Görülüyor ki Beyyûmî, lafza-i celâlin delâlet ettiği manalar konusunda Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânu'l-Kâmil*'inden faydalanmış, anlatısını bu minval üzere kurgulamıştır.

Doğadaki dört elementin (*et-tabâiu'l-erbaa*) icra ettiği fonksiyon Allah lafzında mündemiç olan gizli manaların madde âlemine yansımadır. Ateş elementi Cenâb-ı Hakk'ın azametinin, su elementi ilminin, hava elementi kuvvetinin, toprak elementi ise hikmetinin bir yansımasıdır.⁴²²

Beyyûmî'nin varlık anlayışında insan merkezî bir konumdadır. İnsan Cenâb-ı Hakk'ın sırrıdır. Hakikat onda mündemiçtir. Varlığın bir parçası olarak görünse de esasında varlığı kuşatan bir mahiyete sahiptir. Aşkın olan Tanrıyı tanımanın yolu insanı tanımaktan geçer. Kâinata zât tecellisine ancak insan mazhar olabilir.⁴²³

Beyyûmî, insanın varlıkla olan ontolojik ilişkisini -Hz. Ali'ye (r.a) nispet edilen- şu şiir ile özetlemiştir:⁴²⁴

لَإِنْ كَانَ جِسْمُكَ جُزْءًا صَغِيرًا / فَبِهِ انْطَوَى الْعَالَمُ الْأَكْبَرُ

Senin cismin küçük bir parça gibi görünse de cümle varlığı içinde barındırır.

فَلَا دَرَّةَ مِنْكَ إِلَّا عَدَّتْ بِهَا / وَزَنَ الْكَوْنُ بَلْ أَكْثَرُ

Kâinatın ağırlığını veya ondan daha fazlasını taşıyamayacak tek bir zerren bile yoktur.

⁴²⁰ Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânu'l-Kâmil*, 35-36.

⁴²¹ İbn Atâullâh el-İskenderî, *Miftâhu'l-felâh ve Misbâhu'l-ervâh fî zikrillâhi'l-Kerîmi'l-Fettâh*, thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhîm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 73.

⁴²² Beyyûmî, *en-Nûru's-sâti*, 220.

⁴²³ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 228-229.

⁴²⁴ Beyyûmî bu şiiri anonim olarak zikretse de literatür taramasının ardından ilgili şiirin hem sûfi hem de Şii literatürde kullanıldığını ve yer yer anonim olarak yer yer de Hz. Ali'ye (r.a) nispet edildiğini tespit ettik. Şiirin sûfi literatürdeki örnek kullanımları için bk. Abdurrahman el-Câmî, *Nakdu'n-nusûs fî şerhi Nakşi'n-fusûs li 'ş-Şeyhi'l-Ekber Muhyiddîn İbn Arabî el-Hatemi*, thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 73.; Dâvûd el-Kayserî, *Matla'u husûsi'l-kilem fî meânî'l-Fusûsi'l-Hikem*, thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 74.; Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî, *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân*, thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî, (Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2013), 21.; Şiirin Şii literatürde örnek kullanımları için bk. Feyz-i Kâşânî, *Tefsîru's-sâfi fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Muhsin el-Hüseynî el-Emînî, (Tahrân, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1998, c.7), 1/112.; Saîd el-Kûmî, *et-Ta'lîka ale'l-fevâidi'r-Rıdaviyye*, nşr. Müessesetü Tanzîm ve Neşr Âsâri'l-İmâmî'l-Humeynî, (Tahrân: Matbaatü Müesseseti'l-Urûc, 1955), 159.

وَلَا قَطْرَةٌ مِنْكَ إِلَّا / فَفِي يَنَابِيعِ أَسْرَارِهَا أُنْحَرُ

Senden bir damla bile yoktur ki onun esrâr pınarlarında deniz olmasın.

وَكُلُّ الْوُجُودِ إِذَا قِسَّتُهُ إِلَيْكَ / فَذَاكَ هُوَ الْأَضْعَفُ

Cümle mevcûdâtı kendinle kıyaslayacak olsan senin yanında küçük kalır.

وَمَا فِيهِ عَرَضٌ حَاضِرٌ / يَزُولُ وَأَنْتَ لَهُ جَوْهَرُ

Ondaki şeyler geçicidir ama sen onun özüsün.

فَأَنْتَ الْوُجُودُ وَكُلُّ الْوُجُودِ / وَمَا فِيهِ مَوْجُودٌ لَا يُحَقَّرُ

Sen varlığın ta kendisisin. Varlık ve onun içindekiler asla hakîr görülemez.

وَفِيهِ أَشْعَةُ لَا هَوْتَهُ / مِنَ الْبَدْرِ فِي نُورِهِ أَنْوَرُ

Varlıkta dolunaydan daha parlak ilâhi şua'lar vardır.

دَوَاؤُكَ فِيكَ وَمَا تَشْعُرُ / وَدَاؤُكَ مِنْكَ وَمَا تُبْصِرُ

Derdin sende ancak görmüyorsun, درمانın da sende ancak farketmiyorsun.

وَأَنْتَ الْكِتَابُ الْمُبِينُ الَّذِي / بِأَحْرَفِهِ يَظْهَرُ الْمُضْمَرُ

*Sen apaçık bir kitapsın ki harflerinde gizli olan açığa çıkar.*⁴²⁵

Beyyûmî'nin Hz. Ali'ye (r.a) atfedilen bu şiir ile anlattığı kavramlar, İbn Arabî düşüncesinin temel umdelerinden biri olarak kabul edilen insan-âlem ilişkisi temasını özetler mahiyettedir. Nitekim İbn Arabî insanın, özünde cümle mevcudatı barındırdığını vurgulamakta, insanın hakikati ile vücûdun -Tanrı'nın- hakikati arasındaki bağlantıya dikkat çeker.⁴²⁶

Kâfir veya mü'min farketmeksizin bütün mahlûkât “Yerde ve gökte her ne var ise Allah’a secde eder”⁴²⁷ ayeti iktizasınca zorunlu olarak Allah’a ibadet etmektedir. Aynı şekilde ister kâfir ister mü'min olsun bütün hâdis varlıklar Cenâb-ı Hakk'ın mazharlarıdır. Kim mazharları –zuhur eden Zâhir ismi yönünden- bilirse Allah'ı bilir. Dolayısıyla mevcûdâtın varlığını kabul edip onun hakkında herhangi bir bilgiye sahip olan kâfirler de Allah'ın varlığını kabul etmiş olur. Kâfirler yalnızca Cenâb-ı Hakk'ın kemâl sıfatlarını inkâr eder. Dolayısıyla mü'min ile kâfir arasındaki fark Cenâb-ı Hakk'ın

⁴²⁵ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 228-229.

⁴²⁶ Fevzi Yiğit, “İbn Arabî’de Ontolojik Açıdan İnsan”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016/1 (Temmuz), 212.

⁴²⁷ Ra’d 13/9.

varlığının kabulü noktasında değil kemâl sıfatlarının kabulü noktasında belirginleşir. Beyyûmî kâfirlerin Allah'ın varlığını kabul ettikleri önermesinden yola çıkarak onların da mağfirete nâil olup mutluluğa erişebileceği sonucuna varır.⁴²⁸ Beyyûmî bu sonuca varırken “*Her doğan çocuk İslam fitratı üzerine doğar. Daha sonra aileleri onları Hristiyan, Yahudi veya Mecûsîleştirir.*”⁴²⁹ hadîs-i şerifinden yararlanır. Buradaki anahtar kavram fitrattır. Doğan her çocuğun İslam fitratı üzerine doğması Tanrı bilgisinin insanda ontolojik bağlamda apriorik olarak bulunması anlamına gelir.

Seyrusülûk gören mürid bütün bu kavrayışların neticesi olarak yakîn mertebesine ulaşır. Müellif yakîn kavramını birçok eserinde işlemiştir.

O *Risâle-i Demirtâşîyye*'de yakîn kavramını, “kuvvet ve kudretten soyutlanmak” olarak tanımlar.⁴³⁰ Bu tanım hiç şüphesiz yakînin, rıza ve fakr kavramları ile bağlantısını ortaya koymaktadır.

Fazl ve'l-minne'de ise yakîni; tevbe, zühd, sabır, şükür, havf, recâ,⁴³¹ tevekkül, muhabbet, rızâ olmak üzere dokuz bölüme ayırır. Bu dokuz husustan biri eksik olduğunda kişide yakînin tahakkuk etmesinin imkânsız olduğunu belirtir.⁴³²

Bunlara ilave olarak o, *el-Fevz ve'l-intibâh* ve *Şerhu'l-Hikem*'de bu kavramı *-Risâle-i Demirtâşîyye*'deki tanımını da kapsayacak şekilde- bilgi değeri açısından ele alır ve hakka'l-yakîni “mâsivâyı mülâhaza etmemek” olarak tanımlayıp mahallînin kalp olduğunu belirtir⁴³³. Aynı şekilde hüsn-i zan yakînin makamlarından biridir.⁴³⁴ Müellif, *Şerhu'l-Hikem*'de bu kavramı -bilgi değeri açısından- şekkin zıddı olarak niteler. O, bu minvalde “Kişide şekk meydana geldiğinde yakîn kaybolur, yakîn kaybolduğunda ise hakikat idrak edilemez.” Der.⁴³⁵ Bununla birlikte, *Hikem-i Atâîyye*'de yer alan;

Cümle mevcûdât karanlık içindedir. Ancak Hakk Teâlâ'nın onda zuhur etmesiyle aydınlanır. Kim mevcûdâta bakıp Hakk Teâlâ'yı müşâhede etmezse varlığın nurundan mahrum kalır ve varlığı ışıtan marifet güneşinden perdelenir.⁴³⁶

Hikmetinin şerhinde metaforik bir üslup kullanarak marifet güneşini yakîne benzetir.

Yine *Hikem-i Atâîyye*'de yer alan

⁴²⁸ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 214-215.

⁴²⁹ Buhârî, *Cenâiz*, 92.

⁴³⁰ Beyyûmî, *Demirtâşîyye*, v. 32^a.

⁴³¹ Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 251.; a.mlf. *Şerhu'l-Hikem*, 110.

⁴³² Beyyûmî, *Fazl ve'l-minne*, 251.

⁴³³ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 66.; a.mlf. *el-Fevz*, 23.

⁴³⁴ Beyyûmî, *el-Fevz*, 23.

⁴³⁵ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 42.

⁴³⁶ Beyyûmî, *Şerhu'l-Hikem*, 50.

Şayet sende yakîn nuru parlarsa, Âhiretin sana, senin ona gidişinden çok daha hızlı bir şekilde gelmekte olduğunu görürsün...⁴³⁷

Hikmetinin şerhinde yakîn nuru tamlamasına, “hakikati, olduğu hal üzere görmek” anlamı verir.⁴³⁸

İbn Arabî yakîni, bilgi değeri bağlamında ele alır ve yakînin; ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn, ve hakka’l-yakîn olmak üzere üç derecesinin bulunduğunu söyler. Bu dereceleri açıklamak için Ka’be metaforunu kullanır. Buna göre; Ka’be’nin varlığını bilmek ilme’l-yakîn, Mekke’ye gidip onu görmek ayne’l-yakîn, Ka’be’yi gördükten sonra nefiste -daha önce olmayan- zevk veya tecrübenin husûle gelmesi ise hakka’l-yakîndir. Müellif tanımlamaların ardından bu derecelendirmenin zât-ı ilâhî hakkında kullanılmasının imkânını tartışır. Bu minvalde kul, Allah’ın zâtının bilgi nesnesi olmaması dolayısıyla onun hakkında ilme’l-yakîn derecesine sahip olamaz. Aynı şekilde, Allah’ı göremediği için onun hakkında ayne’l-yakîn derecesini elde edemez. Cenâb-ı Hakk bilinmesi yalnızca hakka’l-yakîn derecesinde söz konusu olabilir.⁴³⁹

Beyyûmî’nin bu kavramı ele alış biçimi Ekberî ve Şazelî gelenek ile paralellik gösterse de, eserlerinin tamamı incelendiğinde, yakînin elde edilmesinin bir bakıma marifetin elde edilmesi anlamına geldiği anlaşılr. Mürid bu mertebeye ulaştığında -yegâne gâye olan- marifete ulaşmış olur. Marifete ulaştığında ise tüm vasıflarından fânî olmuş, varlığını Cenâb-ı Hakk’ın varlığında eritmiş, dâima onu müşâhede eden bir ârif hâline gelir. Bu minvalde seyrusülûk mertebelerinin hülâsası olan marifet, yakînin elde edilmesine bağlıdır diyebiliriz.

⁴³⁷ Beyyûmî, *Şerhu’l-Hikem*, 149.

⁴³⁸ Beyyûmî, *Şerhu’l-Hikem*, 150.

⁴³⁹ İbn Arabî, *el-Futûhât*, 2/570.

4. *RİSÂLE FÎ MA'RİFETİ ALE'T-TARİKATİ'D-DEMİRTÂŞİYYE'NİN* TANITIMI VE TENKİTLİ NEŞRİ

4.1. Eser Tanıtımı

Beyyûmî'nin, kendisine kadar ulaşan Halvetiyye-i Demirtâşiyye silsilesini, Halvetiyye evradının faziletlerini, mürîdlere tavsiyelerini ve geçmişte yaşamış evliyalar ile manevî âlemde yaşadığı olağandışı halleri anlattığı eserin ismi çeşitli yazma nüshalarda; *Risâle fî's- sülûk*, *Risâletü't-Tarîkatî'd-Demirtâşiyye*, *Risâle fî ma'rifeti'l- Hakk celle ve alâ* olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müellif eseri her ne kadar başlıklandırmayıp bölümlere ayırmasa da muhtevânın daha iyi anlaşılabilmesi için eserin başlıklandırılıp bölümlere ayrılması bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Biz de bu sebeple eseri üç bölüme ve çeşitli alt başlıklara ayırmayı uygun gördük. Eserin birinci bölümünü silsile ve evrada dâir hususların beyanı oluşturur. İkinci bölümde tarikatla ilgili çeşitli kavramlar ele alınarak Demirtâşiyye âdâbı hakkında bilgiler verilir. Üçüncü bölümde ise müellifin, yaşantısında karşılaştığı olağanüstü haller kendi kaleminden okuyucuyla paylaşılır.⁴⁵⁸ İkinci bölümde Beyyûmî'nin tasavvuf düşüncesini işlerken bu esere çokça atıf yaptığımızdan dolayı tekrara düşme endişesi sebebiyle bu bölümde eserin ana konularına değinmekle yetinecek, uzun iktibaslar yapmaktan kaçınacağız.

Beyyûmî'nin eseri telif ettiği tarih net olarak belli değildir. Bununla birlikte eserin sonunda 1157/1744 senesinin Ramazan ayının son pazartesi gecesinde Hz. Peygamber'i rüyada gördüğünü söylemesi eserin 1157/144 tarihinden sonra telif edildiğine dair açık bir karinedir.⁴⁵⁹

Müellif, esere şeyhi Hüseyin el- Âdilî ed-Demirtâşî'den Cenâb-ı Allah'a kadar ulaşan Demirtâşiyye silsilesini sayarak başlar. Eserde Halvetiyye-i Demirtâşiyye silsilesi şu şekilde kaydedilir:

- Hüseyin Âdilî ed-Demirtâşî
- Muhammed Ebû Abdurrahîm (ö. ?).
- Osmân Abdullâh Şemseddîn Muhammed ed-Demirtâşî (ö. 1075/1664).
- Abdurrahîm ed-Demirtâşî (ö. ?).
- Şemseddîn Muhammed ed-Demirtâşî (ö. 936/1530).

⁴⁵⁸ Bu olayları 1. Bölümde “Kerametleri” başlığı altında incelediğimiz için bu kısımda ayrıca zikretmeyeceğiz.

⁴⁵⁹ H. 1157 Senesi Ramazan ayının son pazartesi gecesine denk gelmektedir. Bu tarihin milâdî takvimde karşılığı ise 2 Kasım 1744'tür. Beyyûmî bu tarihte yaklaşık 48 yaşındadır.

- Hasan el-Çerkeşî (ö. ?).
- Muhammed ed-Demirtaş el-Kebîr
- Dede Ömer Rûşenî (ö. 893/1487).
- Yahyâ eş-Şîrvânî (ö. 870/1466).
- Sadreddîn el-Hıyâvî (ö. 860/1455).
- El-Hâc İzzeddîn (ö. 825/1425).
- Ahî Mîrem (ö. 812/1409).
- Ömer el-Halvetî (ö. 800/1397).
- Ahî Muhammed (ö. 780/1378).
- İbrâhîm Zâhid el-Geylânî (ö. 700/1301).
- Cemâleddîn et-Tebrîzî (ö. 760/1359)
- Rûknüddîn (ö. 638/1231).
- Kutbuddîn el-Ebherî (ö. 622/1226).
- Kâdî Ömer (ö. ?)
- Ebû'n-Necîb es-Sühreverdî (598/1202).
- Muhammed es-Siddîkî (ö.?)
- Muhammed ed-Dîneverî (370/981).
- Mîmşâd ed-Dîneverî
- Ebu'l-Kâsım Cüneyd el-Bağdâdî
- Serîyyü's-Sakatî
- Ma'ruf el-Kerhî
- Dâvûd et-Tâî
- Habîb el-Acemî
- Hasan el-Basrî
- Ali b. Ebî Tâlib
- Hz. Muhammed (sav)

- Cebrâîl
- Allah (c.c.)

Beyyûmî bu silsilenin Allah’a ve Hz. Peygamber’e en yakın yakın silsile olduğunu söyler ve nispeti bu silsileye ulaşanların Allah’a hamd etmesini salık verir. Beyyûmî, Demirtâşî dervişinin diğer tarikatlara ait virdleri okumasını hoş karşılamamıştır. Derviş yalnızca sabah ve akşam olmak üzere günde iki kere kendisine telkîn edilen virdi okumalıdır.⁴⁶⁰ Bu virdlere ihlâslı bir şekilde devam eden mürid mutlaka maksadına ulaşacak, Allah’a vâsıl olacaktır.

Beyyûmî, silsilesini ve tarikatın evradının hususiyetlerini saydıktan sonra virdde yer alan surelerin faziletlerini anlatır. Eserde değinilen konular incelendiğinde Demirtâşîyye virdinin; Fâtiha, İhlâs, salavât-ı şerîfe, istiğfâr ve kelime-i tevhid gibi bölümlerden oluştuğu anlaşılabacaktır.

Demirtâşîyye virdi Fâtiha suresi ile başlar. Cenâb-ı Allah, indirdiği bütün kitaplardaki manâyı Fâtiha suresinde toplamıştır. Fâtiha Kur’ân-ı Kerîm’in üçte birine denk sayılmıştır. Aynı zamanda Kur’ân-ı Kerîm’in esasıdır. Beyyûmî bu minvalde Fâtiha suresinin hususiyetlerini bildiren hadis-i şerîfleri zikreder. Fâtiha suresini okuyan kimseye Allah Kur’ân-ı Kerîm’nin tamamını okumuş ve bütün mü’minlere tasaddukta bulunmuş gibi ihsanda bulunur.

Fâtiha hem kalbe hem de bedene şifâ olarak indirilmiştir. Fâtihanın zehre karşı deva olduğu, akrep sokan kişiye Fâtiha suresi ile rukye yapıp bu kişinin şifâ bulduğu, içinde Fâtiha ve İhlâs suresi okunan evin bereketinin artacağı hadis-i şeriflerde bildirilen hususlardandır.

Beyyûmî, Fâtiha sûresinde yer alan bazı ayetlerin üç temel ilme delâlet ettiğini belirtmiştir. Buna göre;

- “Hamd âlemlerin rabbi olan Allah’a mahsustur.” Ayetinden “Din gününün mâliki.” Ayetine kadar olan kısım usûlü’-d-dîne
- “Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım isteriz.” Ayeti ibadet hükümlerini konu edinen fıkıh ilmine
- “Bizi doğru yola ilet.” Ayetinden Fâtihanın nihayetine kadar olan kısım tasavvuf ilmine
- Ayette geçen (أَنْعَمْتَ) ifadesi nübüvvet bilgisine (مَالِكِ) ifadesi ise meâd bilgisine delâlet eder.

Risâlede faziletine değinilen bir diğer konu ise salâvât-ı şerîfedir. Beyyûmî, bu kısımda salavât-ı şerîfe ile ilgili üç hadîs zikretmiş ve istiğfâr kısmına geçiş yapmıştır. İstiğfâr hakkında da dört hadîs-i şerîfi eserine almıştır. Beyyûmî bu bahisleri ele alırken klasik tefsir kitaplarında yer alan rivayetleri zikretmekle yetinir ve herhangi bir özgün yorumda bulunmaz. *Risâle fî Demirtâşîyye*’nin

⁴⁶⁰ Sabah virdi ve Akşam virdi olarak isimlendirilen virdlerin muhtevâsı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

birinci kısmı konuya dair nakiller derlemesi mahiyetinden olup özgün görüş ve yorumlar ikinci bölümden itibaren başlamaktadır. Müellif bu kısımda rivayetlere olabildiğince az yer vermeye çalışmıştır.

Eserde; halvet, zikir, hukuk-u ihvân, fenâ ve fakr gibi konular sade bir dille ve didaktik bir üslupla açıklanır. Eserin ana omurgasını bu bahisler oluşturmaktadır. Müellif bu kavramları şu şekilde ele alır:

1. Halvet: Müellif halvet kavramını; müridlerin halveti ve muhakkiklerin halveti olmak üzere ikiye ayırır. Müridlerin halveti, bedenlerini insanlardan soyutlamak suretiyle gerçekleşirken muhakkiklerin halveti, kalplerini Allah'tan gayrısından soyutlamak suretiyle gerçekleşir. Halvet vesilesiyle maksat hâsıl olur, perdeler kalkar. Halvetin süresi en az üç gündür. Halvetten fayda görmek isteyen mürid; üç günün bir gününde tefekkür etmeli, bir gününde kendini manevi necâsetten temizlemeli ve bir gününde de gönlünü nurlandırmalıdır. Bununla birlikte Muhammed Demirtâş ile tevessülde bulunmalı ve onun himmetini talep etmekten asla vazgeçmemelidir. Eserde bu durum şu şekilde izah edilir:

”وهي [الخلوة] على قسمين:

خلوة المريدين بالأجساد عن مخالطة الأغيار.

وخلوة المحققين بالقلوب عن الأكوان.

فَمَنْ دخلها بشروطها نال مُناهة وَيُنَكِّشُفُ لها غطاء والحُجب، فعليك بها! وأقلُّ الخلوة ثلاثة أيام. وتأمَّل ما

لِلثلاثة في كل مثلث من التفكير، والتطهير، والتنوير، ويتوسَّلُ بسَيِّدي محمد دمرداش فإنه حصن ثابت شديد، فعنه لا

تَحِيدُ!“

2. Zikir: Müellif bu kısımda zikir kavramı ile ilgili hadîs-i şerîfleri eserine almış ve zikirden yüz çeviren müridin maddî-manevî rızıklardan mahrum kalacağını belirtmiştir.

فَيَنْبَغِي للعاقل أن يجتهد في ذكر الله، فَإِنَّ الإِعْرَاضَ عَنْهُ يُشَوِّشُ عَلَى الرِّزْقِ وَيُضَيِّعُ المعيشة.

3. Hukuk-u ihvân: Mürid, ihvanına ünsiyet duygusu beslemeli, kendisi için istediğini onun için de istemelidir.

...وإنَّ تعامل إخوانك بما تُحِبُّ أن يُعاملوك به، وترجو لهم من الخير مثل ما ترجوه لنفسك، وترجو لهم

قبول التوبة من الذنوب، ولو فعلوا ما فعلوا ما ترجوه لنفسك إذا وقعت فيها.

4. Fena: Kul kendisinin mahluk olduğunu ve her mahlukun da fânî olduğunu idrak ettiğinde fenâ makamına erişir. Asıl maksat fenâdan da fenâ bulmaktır. Bu da müridin fenaya eriştiğini görmemesiyle tahakkuk eder. Fenâ; fiillerde, sıfatlarda ve zatta fânî olmak üzere üç mertebeye ayrılır. Fiil, sıfat ve zatın hakikatini yaratılmışlarda değil de yaratanda gören kimse vuslata erer.

...العبد إذا علم أنه مخلوق وأن كل مخلوق فأن شاهد ببصيرة أنه فأن. وفناء الفناء أن لا ترى فناءك.

لأنَّ الفناء ثلاثة:

• فناء في الأفعال كقولهم: "لا فاعل إلا الله".

• فناء في الصفات كقولهم: "لا حيي إلا الله".

• فناء في الذات كقولهم: "لا موجود إلا الله".

فَمَنْ شَهِدَ الْخَلْقَ لَا فَعَلَ لَهُمْ فَقَدْ فَازَ، وَمَنْ شَهِدَهُمْ لَا حَيَاةَ لَهُمْ فَقَدْ حَازَ، وَمَنْ شَهِدَهُمْ عَيْنَ الْعَدَمِ فَقَدْ وَصَلَ.

5. Rıza: İrade hürriyeti bakımından ele alır ve müride -dünyevî veya uhrevî- herhangi bir şeyi irade etmemesini öğütler. Mürid Allah'ın kaderine teslim olur ve onun verdiği ile yetinir. Amellerinin karşısında mükâfat beklentisi içinde olmaz.

... ولا تتمنى ما أعطاه الله لغيرك من الأمور الدنيوية كالجاه، والمال؛ فإنه يُؤدِّي إلى التحاسد، والتباغض، وعدم الرضى بما

قسَمَ الله؛ لأنَّ تمنى ما لم يُقدَّرْ لك معارضةً لحكمة القدر، والتمنى ما قُدِّرَ لك بكسب بطلالة وتضييع الحظ، وتمنى ما قُدِّرَ لك بغير كسب ضائع لا محالة.

Risâlenin üçüncü bölümünde ise müellif -kendi kaleminden- Hz. Peygamber, Muhammed Demirtâş, Seyyid Ahmed el-Bedevî ve Şerefüddîn el-Kürdî ile yaşadığı keramet cinsinden olayları aktarmış, telif ettiği eserin değerini vurgulamıştır.

Konular ve kullanılan ibareler incelendiğinde *Risâle fî Ma'rifeti't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye*'nin *Fazl ve'l-minne* ve *el-Fevz ve'l-intibâh* kaynaklığında derlendiği görülecektir. Bu durum söz konusu üç eserin de müellife olan âidiyeti hakkında kesin bir karîne olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte *Fazl ve'l-minne* ile *el-Fevz ve'l-intibâh*'ın ağırlıklı olarak Ekberî ve Şazelî geleneğin kaynaklarından faydalandığı göz önüne alındığında bu iki geleneğin Demirtâşîyye'nin -ve doğal olarak Beyyûmiyye'nin- âdâb literatürünü şekillendirdiği yönünde bir yorum yapılması mümkün hale gelecektir. Bu iddiamızın delili sadedinde *Risâle-i Demirtâşîyye* ile bu iki eser arasındaki bazı benzerlikleri zikrederim:

- *el-Fevz ve'l-intibâh*'ta, iddia sahibi olmanın Cenâb-ı Hakk'tan perdelenmeye sebep olacağı şu sözlerle ele alınmıştır.

...فإياك أن تكون للمعرفة مدعيًا أو بالعبادة متعلقًا، وفز من كل شيء إلى ربك؛ لأن كل مدع محجوب بدعواه عن شهود

الحق.

Marifet bilgisine sahip olma iddiasından ve (Allah'ın rahmeti olmaksızın) ibâdetin sebebiyle kurtuluşa ereceğini zannetmekten sakın. Her şeyden Allah'ı firar et. Çünkü dava sahipleri (iddialarından dolayı) Allah'ı müşâhede etmekten perdelenir.

Aynı hususa *Risâle-i Demirtâşîyye*'de hemen hemen aynı kelimelerle değinilmiştir.

...وفز من كل شيء إلى ربك؛ لأن الافتقار والعناية مقتربان. فكل شيء تعلق به العبد حُجبه عن الذات؛ لأن كل مدع

محجوب بدعواه عن شهود الحق.

Her şeyden Allah'a firar et. Çünkü fakr ve inâyet birbirine bağımlıdır. Kulun bağlandığı her şey onun için zât ile arasında bir perdedir. Çünkü dava sahipleri (iddialarından dolayı) Allah'ı müşâhede etmekten perdelenir.

- *Fazl ve'l-minne*'de zikrin yedi mertebesi şu şekilde ele alınmıştır:⁴⁶¹

... الأول: ذكر اللسان، يذكر القلب ما نسي من ذكر الله.

الثاني: ذكر النفس غير مسموع بالحرف والصوت، بل هو مسموع بالحس والحركة في الباطن.

الثالث: ذكر القلب فهو ملاحظة في ضميره من جمال وجلال.

الرابع: ذكر الروح فهو مشاهدة أنوار تجليات الصفات.

الخامس: المراقبة لمكاشفات الأسرار الإلهية.

السادس: ذكر الخفاء فهو المعاينة أنوار جمال الذات الأحدية.

السابع: ذكر خفاء الخفاء فهو النظر إلى حقيقة حق اليقين.

Risâle-i Demirtâşîyye'de ise bu husus daha ayrıntılı olarak sülûk mertebeleri olarak işlenmiştir.

...والشيخ لا يُثقل المريد من دائرة من الدوائر مع اسمها إلا إذا استحقها:

⁴⁶¹ İlgili bölümlerin çevirisini önceki bölümlerde zikrettiğimiz için tekrara düşme endişesinden dolayı bir kez daha tercüme etmeyeceğiz.

أولها الدائرة النفسية، وذكرها غير مسموع بالحرف والصوت، بل هو مسموع بالحس والحركة في الباطن، والدخول فيها بالاسم الأول وهو "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ".

ثانيها الدائرة القلبية، وذكرها ملاحظة في ضميره من جمال وجلال، والدخول فيها بالاسم الأول المتقدم، والثاني وهو "اللَّهُ"، والثالث وهو "هُوَ".

ثالثها الدائرة الروحية، وذكرها مشاهدة أنوار تجليات الصفات، والدخول فيها بالاسم الرابع وهو "حَقٌّ"، والخامس وهو "حَيٌّ".

رابعها السر، وذكرها المراقبة لمكاشفات الأسرار إلهية، والدخول فيها بالاسم السادس وهو "قَيُّومٌ"، والاسم السابع هو "قَهَّارٌ".

الخامسة سر السر، وذكرها الغيبة عن الحضور في المذكور، والدخول فيها بالاسم الثامن وهو "وَهَّابٌ" والتاسع وهو "فَتَّاحٌ".

السادسة الخفاء، وذكرها المعاينة أنوار جمال الذات الأحدية، والدخول فيها بالاسم العاشر وهو "وَاحِدٌ".

السابعة خفاء الخفاء، وذكرها النظر إلى حقيقة حق اليقين، والدخول فيها بالاسم الحادي عشر وهو "أَحَدٌ"، والثاني عشر وهو "صَمَدٌ".

4.2. Nüshaların Tanıtımı

Araştırmalarımız neticesinde *Risâle fî Ma'rifeti ale't-Tarîkatî'd-Demirtâşîyye*'nin ikisi Türkiye'de biri de Katar'da olmak üzere üç nüshasına ulaşabildik. Nüshaların künyesi ve özellikleri şöyledir:

1. Harîrîzâde, *Tibyânü vesâili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi Koleksiyonu, c.2, v. 28^b-36^a. (ت)

Yazmadaki Eser İsmi: Harîrîzâde eseri *Risâletü's-Şeyh Seyyidî Alî el-Beyyûmî fî beyâni sülûki hâzihi't-tarîka* olarak isimlendirmiştir. Eser *Tibyân*'da yer alan "Demirtâşîyye" bölümünün bir parçası olarak istinsah edildiği için isim kısmında yer alan "*hâzihi't-tarîka*" ifadesi Demirtâşîyye yerine kullanılmıştır.

Yazmanın özellikleri: Eser siyah ve kırmızı mürekkep kullanılarak ta'lik hattıyla kaleme alınmış; "بسم الله الرحمن الرحيم"، "اعلم"، "قال"، gibi kelimelerin tamamı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca metinde yer alan sayma sayıları ve madde sıralamalarının üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekilmiştir. Bunun dışındaki yerlerde siyah mürekkep kullanılmıştır. Yanlış yazılan ibarelerin üzeri

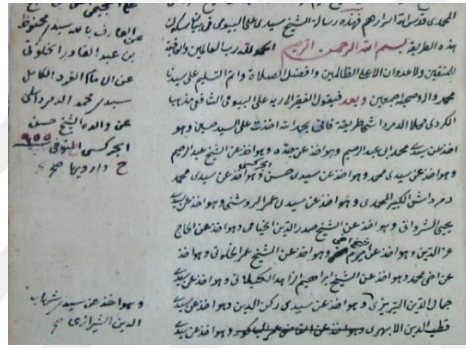
siyah mürekkeple çizilerek yanına kırmızı mürekkeple işaret koyulmuş, ibarelerin “sah kayıtları” derkenârda belirtilmiştir. Sayfa sırasını takip etme amacıyla payende kullanılmıştır. Varaklarda herhangi bir deforme olmayıp hattı son derece okunaklıdır.

İstinsah Tarihi ve Müstensihi: Eser 1297/1880 yılında Şeyh Bekir Sıddîkî tarafından istinsah edilmiştir.

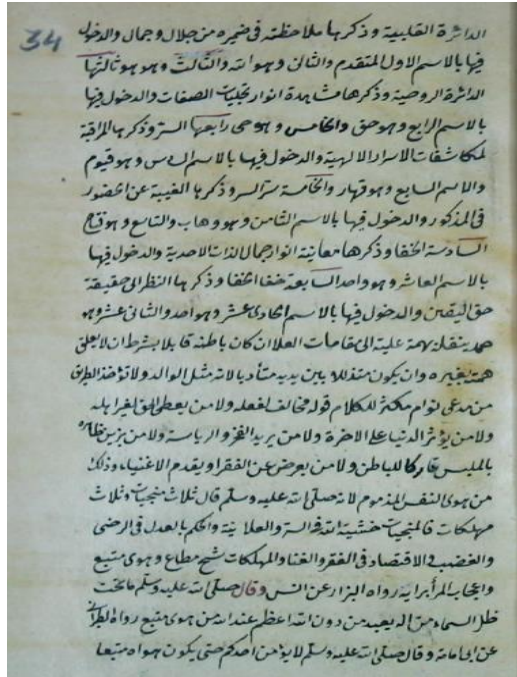
Varak Sayısı: Nüsha toplam 8 varaktan oluşmaktadır. Varakların her bir yüzünde 21 satır bulunmaktadır.

Değerlendirme: Kanaatimize göre bu nüsha mevcut üç nüsha arasında yukarıda zikredilen hususiyetleri taşıması sebebiyle asıl nüsha olma vasfını taşımaktadır.

Nüsha Görüntüleri:

Şekil 6. Tibyân nüshasının başlangıcı: v. 28^b.

Şekil 7. Seyr-i sülûka dâir meselelerin yer aldığı kısımlardan biri: v. 34^b

2. Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu Demirbaş No: 02386-001, 1b-14a. (س)

Yazmadaki Eser İsmi: Eser bu nüshada *Risâle fî Ma'rifeti ale't-Tarîkatî'd-Demirtâşîyye* olarak isimlendirilmiştir.

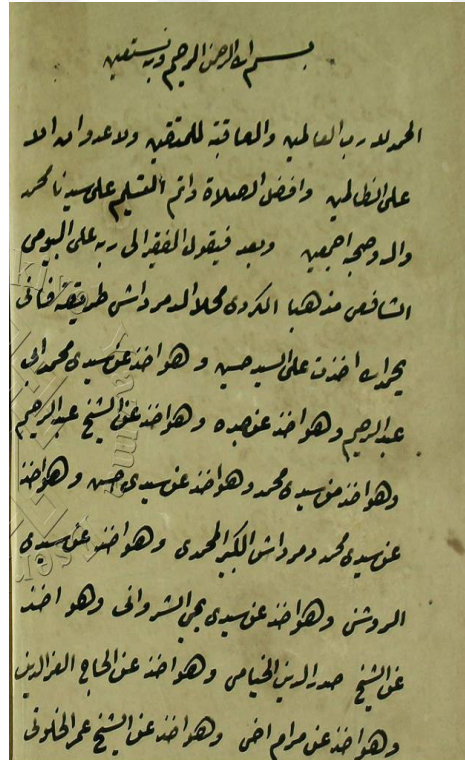
Yazmanın Özellikleri: Eser rik'a hattı ile kalın kalem kullanılarak siyah mürekkeple istinsah edilmiştir. Allah lafzı “ا” şeklinde kısaltılarak yazılmıştır. Eserde payende kullanılmamış, sayfalar sol üst köşeye rakamlar yazılmak suretiyle numaralandırılmıştır. Varaklarda herhangi bir deforme mevcut olmayıp hattı okunaklıdır.

İstinsah Tarihi ve Müntensihi: *Mecmûatü'l-Beyyûmî* içinde yer alan eserde müstakil olarak istinsah tarihi ve müstensih ismi belirtilmemiştir. Mecmua 1313/1895 yılında istinsah edildiğine göre bu eserin de eş zamanlı olarak istinsah edildiği söylenebilir.

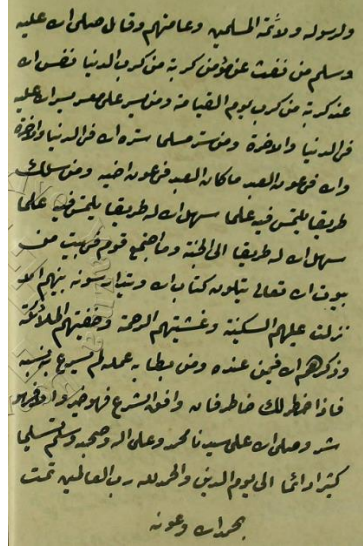
Varak Sayısı: Mecmuanın 1^b-14^a varakları arasında istinsah edilen eser 14 varaktan oluşmaktadır. Varakların her bir yüzünde ortalama olarak 15 satır bulunmaktadır.

Değerlendirme: Süleymaniye nüshası ulaşabildiğimiz en geç tarihli nüsha olma vasfına sahiptir.

Nüshanın Görüntüleri:

Şekil 8. Nüshanın başlangıcı: v. 1^b.

Şekil 9. Nüşanın sonu: v. 14^a.

3. Darü'l-Kütübî'l-Katariyye 1130. 1^b-25^b.

Yazmadaki Eser İsmi: Nüşanın zahriye kısmında *Risâle fî Ma'rifeti'l-Hakk celle ve alâ ve teştemilu alâ senedi tarîkatî Seyyidi Muhammed Demirtâş ve alâ fevâidîn âhar li-Mevlânâ ve Üstâzinâ eş-Şeyh Ali el-Beyyûmî* yazmaktadır. Kütüphane kayıtlarında ise eser “*Risâle fî Ma'rifeti'l-Hakk celle ve alâ*” şeklinde isimlendirilmiştir.

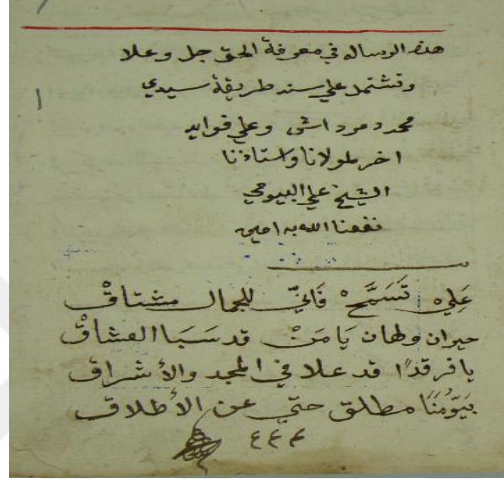
Yazmanın Özellikleri: Eserin zahriye kısmında Beyyûmî'yi öven bir şiir nakledilmektedir. Siyah ve kırmızı mürekkep kullanılarak istinsah edilmiştir. “قال” ve “اعلم” gibi lafızlar siyah mürekkeple yazılmış ancak üzerine kırmızı mürekkeple çizgi çekilerek belirginleştirilmiştir. Hadîs-i şerîflerden önce kırmızı mürekkeple “hadîs” yazılmıştır. Bazı cümlelerin sonuna, anlamın değişme ihtimali olan yerlere, beyitlerin ve sıralamaların arasına kırmızı mürekkeple nokta koyulmuştur. Hatalı yazılan yerlerin üzeri siyah mürekkeple çizilerek doğrusu derkenârda gösterilmiştir. Eser tamamlandıktan sonra yatay bir çizgi çekilerek Ahmed el-Büceyrimî'nin kendi dilinden Beyyûmî'nin ona gösterdiği kerametler anlatılmıştır. Varaklarda herhangi bir deforme olmayıp hattı gayet okunaklıdır.

Varak Sayısı: Eser müstakil olarak istinsah edilmiştir. 1^b- 25^b arasında 25 varaktan müteşekkildir. Varakların her bir yüzünde 12 satır vardır.

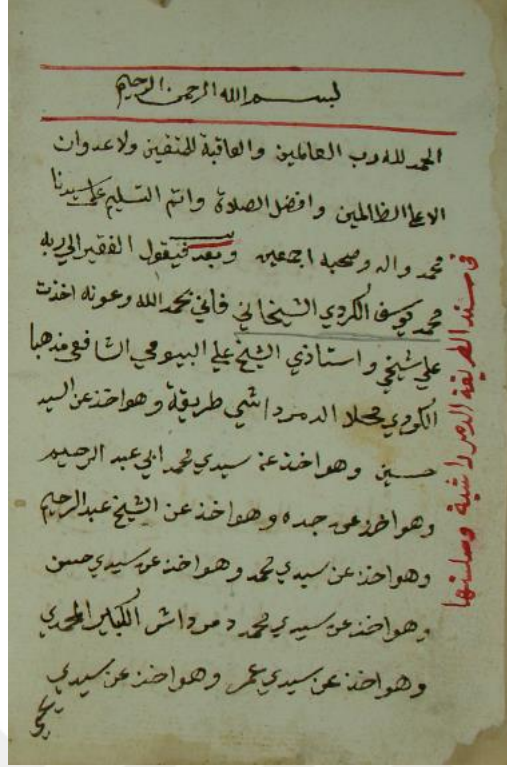
İstinsah Tarihi ve Müstensihi: Ferağ kaydında eserin Beyyûmî tarafından 1157/1744 yılında tamamlandığını bildirilmektedir. Müstensih kaydına bakıldığında ise bu nüşanın 9 Cemâziye'l-âhir 1239/10 Şubat 1824 Pazartesi Muhammed Enes isimli müstensih tarafından istinsah edildiği kaydedilmiştir.

Değerlendirme: Ulaşabildiğimiz en erken tarihli nüsha olmakla birlikte Beyyûmî'nin müridi Muhammed Yusuf el-Kürdî eş-Şeyhânî, eserin müellifi olarak kendisini göstermiş, silsile kısmında “Ben bu tarîkatı şeyhim üstâdım Alî el-Beyyûmî'den aldım. O da Hüseyin'den aldı” diyerek metne doğrudan ilavelerde bulunarak kendi ismini silsileye derç etmiştir. Bu ilaveden dolayı nüshanın otantikliği tartışmaya açılmış, en erken tarihli nüsha olmasına ve Beyyûmî'nin müridi tarafından kaleme alınmasına rağmen asıl nüsha olarak kabul edilme kriterlerinden yoksun hale gelmiştir.

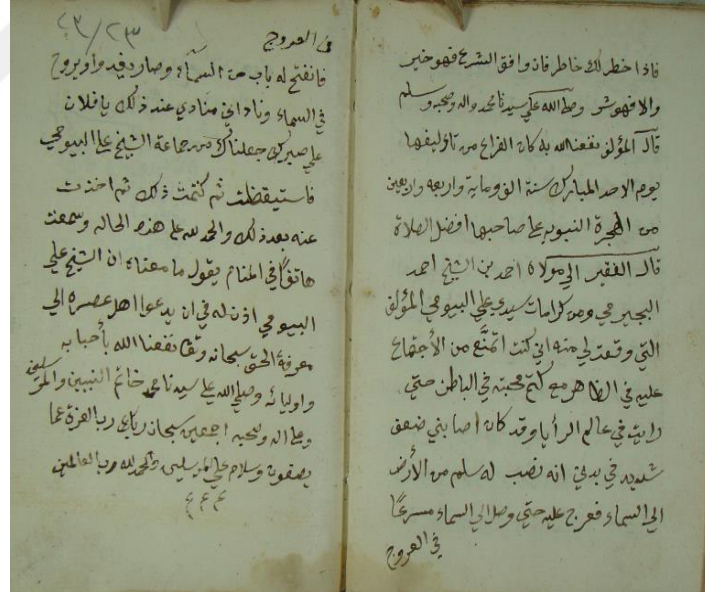
Nüsha Görüntüleri:

Şekil 10. Nüshanın zahriye kısmında, eser adının ve Beyyûmî'yi öven bir şiirin yer aldığı kısım.

Şekil 11. Muhammed Yûsuf el-Kürdî eş-Şeyhânî'nin silsile kısmına kendi adını dâhil ettiği kısım.

Şekil 12. Müellifin ferağ kaydının ve tanıtımında değindiğimiz eserin aslında yer almayan, Büceyrimî'ye ait pasajın bulunduğu kısım: v. 25^a.

4.3. Tenkitli Neşirde Takip Edilen Metod

1. Metin İSAM Tahkikli Neşir Esasları'na (İTNES) riâyet edilerek hazırlanmıştır.

2. Nüshalar çeşitli rumuzlar kullanılmak suretiyle birbirinden ayrılıp kısaltılmıştır. Katar nüshası “ق”, *Tibyân*’ın içinde yer alan nüsha “ت”, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu’nda yer alan nüsha ise “س” olarak sembolize edilmiştir.
3. Üç nüsha birbiri ile karşılaştırıldığında metnin orijinalliğini ve anlam bütünlüğünü muhafaza etme yönünden *Tibyân* nüshasının asıl nüsha olarak tercih edilmeye diğerlerine nazaran daha elverişli olduğu kanaatine varılmıştır.
4. Müellife ait olmayıp tarafımızca belirlenen bölüm isimleri ve başlıklandırmalar köşeli parantez “[]” içinde gösterilmiştir.
5. Metnin tertibini ve anlam bütünlüğü korumak amacıyla noktalama işaretleri kullanılmış ve paragraflandırmalar yapılmıştır. Bununla birlikte imlâ konusunda modern Arapça’da kabul edilen ilkeler esas alınmıştır.

4.4. Tenkitli Neşir Metni

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والعاقبة للمتقين ولا عدوان إلا على الظالمين. وأفضل الصلاة وأتم التسليم على

سيدنا محمد وآله وصحبه أجمعين. وبعد:^١

فيقول الفقير إلى ربه^٢ علي البيومي الشافعي مذهباً، الكُرْدِي محلاً، الدمرداشي طريقةً.

[في بيان سلسلة الطريقة وخصائص أوراها]

فإني بحمد الله أخذت على السيد حسين وهو أخذ عن سيدي محمد أبي عبد الرحيم وهو أخذ عن جده وهو أخذ عن الشيخ عبد الرحيم وهو أخذ عن سيدي محمد وهو أخذ عن سيدي حسن الجركسي^٣ وهو أخذ عن سيدي محمد دمرداش الكبير المحمدي وهو أخذ عن سيدي عمر الروشني وهو أخذ عن سيدي يحيى الشرواني^٤ وهو أخذ عن الشيخ صدرالدين الخياوي وهو أخذ عن الحاج عزالدين وهو أخذ عن مرام أخي^٥ وهو أخذ عن الشيخ عمر الخلوتي وهو أخذ عن أخي محمد وهو أخذ عن الشيخ إبراهيم الزاهد الكيلاني وهو أخذ عن سيدي جمال الدين التبريزي وهو أخذ عن سيدي ركن الدين وهو أخذ عن سيدي قطب الدين الأبهري وهو أخذ عن القاضي عمر الباكوي وهو أخذ عن سيدي / [٢٨٠] أبو النجيب السهروردي وهو أخذ عن سيدي محمد الصديقي وهو أخذ عن سيدي محمد الدينوري وهو أخذ عن سيدي ممشاد الدينوري وهو أخذ عن سيدي أبي القاسم الجنيد وهو أخذ عن سيدي سري السقطي وهو أخذ عن سيدي معروف الكرخي وهو أخذ عن سيدي داود الطائي وهو أخذ عن سيدي

^١ وفي هامش ق: في سند الطريقة الدمرداشية وسلسلتها.

^٢ ق + محمد يوسف الكردي الشبخاني فَإِنِّي بِحَمْدِ اللَّهِ وَعَوْنِهِ أَخَذْتُ عَلَى شَيْخِي وَأَسْتَاذِي الشَّيْخِ.

^٣ ق - الجركسي.

^٤ ق - الشرواني.

^٥ ق: مرمر. | ت: الشيخ ميرم أخي.

حبيب العجمي وهو أخذ عن سيدي حسن البصري وهو أخذ عن سيدنا علي رضي الله عنه وعن كل الصحابة أجمعين وهو أخذ عن سيدنا محمد صلى الله عليه وسلم وهو أخذ عن سيدنا جبريل وهو أخذ عن الله تعالى. فلما اتصل سندنا بهذه السلسلة جمعنا بعض ما يتعلق بفضلها وشرفها.

اعلم أيها الصادق في الإيمان، المؤمن بالغيب أنه هذه السلسلة أقرب الطرق إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم وإلى الله تعالى. فإذا اتصل سندك أيها المرید بهذه السلسلة فاحمد الله على ذلك والزّم على الورد الذي يقال "مساءً وصباحاً"؛ لأنه يكفي عن غيره من أحزابه وغيرها. ويحصل للمشتغل به جميع المقاصدات أخلص.

[في بيان فضائل الفاتحة وما ورد عنها في الأحاديث الشريفة]

لأن الله جمع جميع ما أنزل من الكتب والصحف في الفاتحة.

وقال صلى الله عليه وسلم: «لَوْ [الْفَاتِحَةُ] كَانَتْ فِي التَّوْرَةِ لَمَا تَهَوَّدَ قَوْمُ مُوسَى وَلَوْ كَانَتْ فِي الْإِنْجِيلِ لَمَا تَنَصَّرَ قَوْمُ عِيسَى وَلَوْ كَانَتْ فِي الزَّبُورِ لَمَا مَسَّخَ قَوْمُ دَاوُدَ، وَإِيمًا قَرَأَهَا مُؤْمِنٌ أَعْطَاهُ اللَّهُ مِنَ الْأَجْرِ كَأَنَّمَا قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ وَكَأَنَّمَا تَصَدَّقَ عَلَى كُلِّ مُؤْمِنٍ وَمُؤْمِنَةٍ.»^٦

وهو سبع آيات وأبواب جهنم سبعة من قرأها أُغْلِقَتْ عنه أبوابها السبعة.

و«جَاءَ رَجُلٌ إِلَى الشَّعْبِيِّ فَشَكَى إِلَيْهِ وَجَعَ الْخَاصِرَةِ فَقَالَ لَهُ عَلَيْكَ بِأَسَاسِ الْقُرْآنِ فَقَرَأَهَا عَلَيْهِ فَشَفِيَ.»^٧ ورقي بها أبو سعيد لُدْغَةَ الْعَقْرَبِ فَشَفِيَ الْمَلْدُوغُ. وُورِدَ فِي الْخَبَرِ: «الْفَاتِحَةُ لِمَا قُرِئَتْ لَهُ.»^٨

^٦ نزهة المجالس ومنتخب النفائس للصفوري، ٣٥/١.

^٧ الكشف والبيان للثعلبي، ٥٥/١.

^٨ المصنوع في معرفة الحديث الموضوع للقارئ، ١٢٧.

وروي: «أَنَّهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَافِي بِأَدْرَعَاتِ سَبْعِ قَوَافِلَ لِيَهُودَ بَنِي قُرَيْظَةَ وَالنَّضِيرِ فِيهَا أَنْوَاعُ الْبَرِّ وَالطَّيِّبِ وَالْجَوَاهِرِ وَسَائِرِ الْأُمْتَعَةِ فَقَالَ الْمُسْلِمُونَ: "لَوْ كَانَتْ هَذِهِ الْأَمْوَالُ / [٢٩] لَنَا لَتَقَوَّيْنَا بِهَا وَأَنْفَقْنَاهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ" فَقَالَ لَهُمْ: "لَقَدْ أُعْطِيتُمْ سَبْعَ آيَاتٍ هِيَ خَيْرٌ مِنْ قَوَافِلِ السَّعْيِ".»^٩

عن عائشة فقالت: "قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ قَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَرْبَعَ مَرَّاتٍ ثُمَّ قَالَ الْخَامِسَةَ نَادَاهُ مَلَكٌ . مِنْ حَيْثُ لَا يَسْمَعُ صَوْتَهُ . "أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَقْبَلَ عَلَيْكَ فَاسْأَلْ مَا شِئْتَ."»^{١٠}

وقال صلى الله عليه وسلم «مَنْ أَتَى مَنْزِلَهُ فَقَرَأَ سُورَةَ الْحَمْدِ وَسُورَةَ الْإِخْلَاصِ نَفَى اللَّهُ عَنْهُ الْفَقْرَ وَكَثَّرَ خَيْرَ بَيْتِهِ. «^{١١}

وفي صحيح مسلم عن ابن عباس قال: «بَيْنَمَا جِبْرِيلُ قَاعِدٌ عَنْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَمِعَ نَقِيضًا مِنْ فَوْقِهِ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ فَقَالَ: "هَذَا بَابٌ مِنَ السَّمَاءِ فُتِحَ الْيَوْمَ وَلَمْ يُفْتَحْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ، فَتَزَلَّ مِنْهُ مَلَكٌ فَقَالَ: "هَذَا مَلَكٌ نَزَلَ إِلَى الْأَرْضِ لَمْ يَنْزِلْ قَطُّ إِلَّا الْيَوْمَ" فَسَلَّمَ وَقَالَ: "أَبَشِرْ بَنُورَيْنِ أَوْتِيَتْهُمَا لَمْ يُؤْتِيَهُمَا نَبِيٌّ قَبْلَكَ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَخَوَاتِيمُ سُورَةِ الْبَقَرَةِ لَنْ تَقْرَأَ بِحَرْفٍ مِنْهَا إِلَّا أُعْطِيَتْهُ."»^{١٢}

روى عن أبي سعيد أنه قال: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنَ السَّيِّئِ.»^{١٣}

وقال صلى الله عليه وسلم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ دَاءٍ.»^{١٤}

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ لَثُلُثِي الْقُرْآنِ.»^{١٥}

^٩ الكشف والبيان للثعلبي، ٥/١٠٢.

^{١٠} الموضوعات لابن الجوزي، ٣/١٦٥.

^{١١} الموضوعات لابن الجوزي، ٣/٧٥.

^{١٢} صحيح مسلم، صلاة المسافرين وقصرها، ٢٥٤.

^{١٣} كشف الخفاء للعجلوني ١٨١٦؛ السنن سعيد بن منصور، ٢/٥٣٥.

^{١٤} مسند الدارمي، ٤/٢١٢٢.

^{١٥} الإعلام بفوائد عمدة الأحكام لابن ملقن، ٢/٢٢٢.

وقال صلى الله عليه وسلم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ أَنْزَلَتْ مِنْ كُنْزِ تَحْتِ الْعَرْشِ». ^{١٦}

وقال صلى الله عليه وسلم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ وَآيَةُ الْكُرْسِيِّ لَا يَفْرَاهُمَا عَبْدٌ فِي دَارٍ فَيُصِيبُهُمْ فِي ذَلِكَ الْيَوْمَ عَيْنٌ إِنْسٍ أَوْ جِنٍّ». ^{١٧}

وقال صلى الله عليه وسلم: «فَاتِحَةُ الْكِتَابِ تُجْزَى بِمَا لَا يُجْزَى شَيْءٌ مِنَ الْقُرْآنِ وَلَوْ أَنَّ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ جُعِلَتْ فِي كَفِّ الْمِيزَانِ وَجُعِلَ الْقُرْآنُ فِي كَفِّ الْأُخْرَى لَفُضِّلَتْ فَاتِحَةُ الْكِتَابِ عَلَى الْقُرْآنِ سَبْعَ مَرَّاتٍ». ^{١٨}

وهي مشتملة على ثلاث علوم :

الأول أصول الدين: وهو ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ إلى ﴿مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ﴾.

والثاني علم الفروع: وهو ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾.

والثالث علم التصوف: وهو ﴿اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ﴾ إلى آخرها.

وفي ﴿أَنْعَمْتَ﴾ معرفة النبوة وفي ﴿مَالِكِ﴾ معرفة المعاد وفيها علوم كثيرة لا يعلمها إلا الله تعالى.

قال ابن العربي:

إذا قرأت الفاتحة فَصَلِّ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿بِ﴾ ﴿الْحَمْدُ لِلَّهِ﴾ في نفْسٍ واحد من غير قطع!

فإني / [٢٩] أقول: بالله العظيم، لقد حدثني أبو الحسن علي بن أبي الفتح الكفاري الطبيب بمدينة

الموصل سنة أحد وستمئة" وقال: "بالله العظيم، لقد سمعت المبارك ابن أحمد المقرئ النيسابوري

يقول: "بالله العظيم، لقد سمعت من لفظ أبي بكر الفضل بن محمد الكاتب الهروي" وقال: "بالله العظيم،

لقد حدثنا أبو بكر بن محمد الشاشي الشافعي من لفظه" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني عبد الله

^{١٦} الجامع الصغير للسيوطي، ٥٨١١.

^{١٧} الجامع الصغير للسيوطي، ٥٨١٢.

^{١٨} الدر المنثور للسيوطي، ٢١/١.

المعروف بأبي نصر السرخسي" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثنا محمد بن الفضل" وقال: "بالله العظيم،
لقد حدثنا محمد بن علي بن يحيى الوراق الفقيه" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني محمد بن الحسن
العلوي الزاهد" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني موسى بن عيسى" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني أبو
بكر الراجعي" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني عمار بن موسى البرمكي" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني
أنس بن مالك" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني محمد المصطفى صلى الله عليه وسلم" وقال: "بالله
العظيم، لقد حدثني جبريل" وقال: "بالله العظيم، لقد حدثني إسماعيل" وقال:

«قال الله تعالى: «يا إسماعيل! بعزتي وجلالي وجودي وكرمي من قرأ ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾
مُتَّصِلَةً بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ مَرَّةً وَاحِدَةً، أُشْهِدُ عَلَى أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُ وَقَبِلْتُ مِنْهُ الْحَسَنَاتِ وَتَجَاوَزْتُ عَنْهُ
السَّيِّئَاتِ وَلَا أُحْرِقُ لِسَانَهُ فِي النَّارِ وَأُجِيرُهُ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَعَذَابِ النَّارِ وَالْفَزَعِ الْأَكْبَرِ وَيُلْقَانِي قَبْلَ
الْأَنْبِيَاءِ وَالْأَوْلِيَاءِ.»^{١٩}

وخلق الله ملكاً تحت العرش رأسه كُرَأْسُ الْآدَمِيِّ، لَهُ سَبْعُونَ أَلْفَ جَنَاحٍ عَلَى كُلِّ جَنَاحٍ أُمَّةٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مَكْتُوبٌ
عَلَى خَدِّهِ الْأَيْمَنِ سُورَةُ الْإِخْلَاصِ وَعَلَى الْأَيْسَرِ ﴿شَهِدَ اللَّهُ﴾ [آل عمران: ١٨] الآية، وعلى جبهته الفاتحة وبين
يديه سبعون ألف صف من الملائكة، يقرؤون الفاتحة من جبهته. فإذا قالوا: "﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ﴾"
[الفاتحة: ٥] سجدوا، فيقول الله: "ارْفَعُوا رُؤُوسَكُمْ فَقَدْ رَضِيتُ عَنْكُمْ!" فيقولون: "ربنا فارض عمن قرأ الفاتحة من
أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ." فيقول: "أُشْهِدُوا إِنِّي قَدْ رَضِيتُ / [٣٠] عَنْهُمْ."

وفيهما خمسة عشر ميمًا بميم أمين. فإذا قرأها العبد خرجت الميمات كالطيور، فَتَتَعَلَّقُ بِالْعَرْشِ فَيَنْقُلُ عَلَى الْحَمَلَةِ
فيقولون: "ربنا ما هذا؟" فيقول: "هذا ثواب سورة قرأها عبدي" فتقول الميمات: "ربنا ما جزاء من قرأها؟" فيقول:

^{١٩} الفتوحات المكية لابن العربي، ٣٠٤/٨.

^{٢٠} ﴿شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾.

"انْطَلِقُوا إِلَى دِيَوَانِي" وكل ميم تَمْحُوا عشر سيئات. فيقولون: "ربنا زِدْنَا" فيقول: "عشرين" فيقولون: "زِدْنَا" فيزيدهم ثلاثة وعشرين لكل ميم.^{٢١}

[في بيان فضائل الصلاة على النبي وما ورد عنها في الأحاديث الشريفة]

وأما الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم؛ فقد ورد في فضلها أحاديث كثيرة، منها ما ورد عن ابن مسعود عن النبي صلى الله عليه وسلم عن جبريل عن ميكائيل عن إسرافيل عن الله سبحانه وتعالى قال: «مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ يَا مُحَمَّدٌ فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ مِثَّةَ مَرَّةٍ صَلَّيْتُ عَلَيْهِ أَلْفَ صَلَاةٍ وَقَضَى اللَّهُ لَهُ أَلْفَ حَاجَةٍ أَيْسَرُهَا الْعِتُّ مِنَ النَّارِ.»^{٢٢}

وقال صلى الله عليه وسلم: «مَنْ صَلَّى عَلَيَّ عَشْرَةَ مَرَّاتٍ فِي أَوَّلِ نَهَارٍ وَعَشْرًا مِنْ آخِرِهِ نَالَتُهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.»^{٢٣}

وقال صلى الله عليه وسلم: «أَتَانِي جِبْرِيلُ فَقَالَ: "يَا مُحَمَّدُ قَدْ جِئْتُكَ بِشَارَةٍ لَمْ آتِ بِهَا أَحَدًا قَبْلَكَ" وَهِيَ أَنْ اللَّهَ تَعَالَى يَقُولُ: "مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ مِنْ أُمَّتِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ غَفَرَ اللَّهُ لَهُ، إِنْ كَانَ قَائِمًا قَبْلَ أَنْ يَقْعُدَ وَإِنْ كَانَ قَاعِدًا قَبْلَ أَنْ يَقُومَ." فَعَنْدَهَا خَرَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَاجِدًا شَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى ..»^{٢٤}

[في بيان الاستغفار وما ورد عنه في الأحاديث الشريفة]

وُورِدَ فِي الاسْتِغْفَارِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«مَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي كُلِّ يَوْمٍ سَبْعِينَ مَرَّةً لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْكَاذِبِينَ وَمَنْ اسْتَغْفَرَ اللَّهَ فِي لَيْلَةٍ سَبْعِينَ مَرَّةً لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ.»^{٢٥}

^{٢١} نزهة المجالس ومنتخب النفائس للصفوري، ٣٥/١.

^{٢٢} لم أجد مصدره.

^{٢٣} القول البديع في الصلاة على الحبيب الشفيق للسخاوي، ١٢٨.

^{٢٤} لم أجد مصدره.

^{٢٥} جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير للسيوطي، ٥٢٧/٨.

وقال صلى الله عليه وسلم: «وَلِلَّهِ إِنِّي قَدْ لَاسْتَعْفِرُ اللَّهَ وَأَتُوبُ إِلَيْهِ فِي الْيَوْمِ أَكْثَرُ مِنْ سَبْعِينَ مَرَّةً.»^{٢٦}

(رواه البخاري عن أبي هريرة)

وفي رواية: «مئة مرة.»^{٢٧}

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «لَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاِسْتِغْفَارِ وَلَا صَغِيرَةَ مَعَ الْاِضْرَارِ.»^{٢٨}

عن ابن عباس قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ أَكْثَرَ مِنَ الْاِسْتِغْفَارِ / [٣٠] يَجْعَلُ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرْجًا وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا وَرُزْقًا مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ.»^{٢٩}

[في بيان فضائل كلمة التوحيد وما ورد عنها في الأحاديث الشريفة]

وأما الكلمة المشرفة ورد فيها أحاديث كثيرة.

ما رواه البخاري عن أبي هريرة قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَنْ قَالَ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" خَالِصًا مُخْلِصًا مِنْ قَلْبِهِ.»^{٣٠}

وعن أبي سعيد الخدري قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصًا دَخَلَ الْجَنَّةَ.»^{٣١}

وعن علي رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «حَدَّثَنِي جِبْرِيلُ فَقَالَ: يَقُولُ اللَّهُ "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" حِضْنِي فَمَنْ دَخَلَ حِضْنِي أَمِنَ مِنْ عَذَابِي.»^{٣٢}

^{٢٦} صحيح البخاري، الدعوات، ٣.

^{٢٧} مسند أحمد، ٣٠ / ٢٢٥.

^{٢٨} جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير للسيوطي، ١١ / ٥٨٦.

^{٢٩} سنن ابن ماجه، الأدب، ٥٧؛ مسند أحمد، ٤ / ١٠٤.

^{٣٠} صحيح البخاري، العلم، ٣٣.

^{٣١} المعجم الأوسط للطبراني، ٢ / ٥٦.

^{٣٢} كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال للمتقي الهندي، ١ / ٥.

فَمَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ فَيَجْمَعُ جَمِيعَ حَوَاسِهِ إِلَى قَلْبِهِ وَيُخْضِرُ فِي فَوَادِهِ كُلِّ جَارِحَتِهِ وَيَنْطِقُ بِلِسَانِهِ عَنْ جَمِيعِ ذَاتِهِ حَتَّى يَأْخُذَ كُلَّ غُضُو مِنْهُ قِطْعَةً.

وقال صلى الله عليه وسلم: «حَبِّبُوا اللَّهَ إِلَى عِبَادِهِ يُحِبُّكُمْ اللَّهُ.»^{٣٣}

أي: ذَكِّرُوهُمْ لِأَلَايِهِ عَلَيْهِمْ لِيَحِبُّوهُ^{٣٤} فَيَشْكُرُوهُ فَيُضَاعِفُ مَزِيدَهُ عَلَيْهِمْ، لِأَنَّكُمْ أَنَّهُ فَعَلْتُمْ ذَلِكَ أَحَبَّكُمْ.

وقال صلى الله عليه وسلم: «يُؤْتَى بِالرَّجُلِ إِلَى الْمِيزَانِ وَيُؤْتَى بِتِسْعَةٍ وَتِسْعِينَ سَجَلًا، كُلُّ مِنْهَا مَدُّ الْبَصَرِ، فِيهَا خَطَايَاهُ وَذُنُوبُهُ فَتُوضَعُ فِي كِفَّةِ الْمِيزَانِ ثُمَّ تُخْرَجُ بِطَاقَةٍ قَدَرِ الْأُثْمَلَةِ فِيهَا شَهَادَةٌ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَتُوضَعُ فِي الْكِفَّةِ الْأُخْرَى فَتَرَجَّحَ بِخَطَايَاهُ وَذُنُوبِهِ.»^{٣٥}

وقال صلى الله عليه وسلم: «مَنْ وَصَلَ الْقَبْرَ بِلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ خَلَّصَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ.»^{٣٦}

وروي أنه صلى الله عليه وسلم قال: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ لَا يَسْبِقُهَا عَمَلٌ وَلَا تَتْرُكُ ذَنْبًا.»^{٣٧}

وقال صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ اللَّهَ حَرَّمَ عَلَى النَّارِ مَنْ قَالَ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَتَّبِعِي بِذَلِكَ وَجْهَ اللَّهِ.»^{٣٨}

[في بيان خصائص ذكر الله وما ورد عنه في الأحاديث الشريفة]

فَيُنْبَغِي لِلْعَاقِلِ أَنْ يَجْتَهِدَ فِي ذِكْرِ اللَّهِ فَإِنَّ الْإِعْرَاضَ عَنْهُ يُسَوِّشُ عَلَى الرِّزْقِ وَيُضَيِّقُ الْمَعِيشَةَ.

^{٣٣} المعجم الكبير للطبراني، ٨ / ٩١.

^{٣٤} ق+ بما أنعم عليهم.

^{٣٥} لم أجد بهذا اللفظ. لعله يشير هذا الحديث: «إِنَّ اللَّهَ سَيَخْلُصُ رَجُلًا مِنْ أَثَمَتِي عَلَى رُؤُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَيَنْشُرُ عَلَيْهِ تِسْعَةَ وَتِسْعِينَ سَجَلًا، كُلُّ سَجَلٍ مِثْلُ مَدِّ الْبَصَرِ ثُمَّ يَقُولُ: "أَتُنَكِّرُ مِنْ هَذَا شَيْئًا؟ أَطَلَمَكَ كَتَبَتِي الْحَافِظُونَ؟" يَقُولُ: "لَا يَا رَبِّ" فَيَقُولُ: "أَفَلَاكَ عَذْرٌ؟" فَيَقُولُ: "لَا يَا رَبِّ، فَيَقُولُ: "بَلَى، إِنَّ لَكَ عِنْدَنَا حَسَنَةً، وَإِنَّهُ لَا ظُلْمَ عَلَيْكَ الْيَوْمَ"، فَيُخْرَجُ بِطَاقَةٍ فِيهَا أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، فَيَقُولُ: "أَحْضَرُ وَزَنَكَ" فَيَقُولُ: "يَا رَبِّ، مَا هَذِهِ الْبِطَاقَةُ مَعَ هَذِهِ السَّجَلَاتِ؟" فَقَالَ: "فَأَنَّكَ لَا تَظْلَمُ"، قَالَ: "فَتُوضَعُ السَّجَلَاتُ فِي كِفَّةٍ وَالْبِطَاقَةُ فِي كِفَّةٍ" فَطَاشَتِ السَّجَلَاتُ وَثَقَلَتِ الْبِطَاقَةُ، وَلَا يُثْقَلُ مَعَ اسْمِ اللَّهِ شَيْءٌ.» سنن الترمذي، ٢٦٣٩.

^{٣٦} لم أجد مصدره.

^{٣٧} سنن ابن ماجه، ٥٤.

^{٣٨} صحيح البخاري، مساجد، ١٤.

عن ابن مسعود: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ذَاكِرُ اللَّهِ فِي الْعَافِلِينَ بِمَنْزِلَةِ الصَّابِرِ فِي الْفَارِسِينَ».^{٣٩}

وقال صلى الله عليه وسلم: «ذَاكِرُ اللَّهِ خَالِيًا كَمُبَارَزٍ إِلَى الْكُفَّارِ مِنْ بَيْنِ الصُّفُوفِ / [٣١] خَالِيًا».^{٤٠}

وقال صلى الله عليه وسلم: «اذْكُرْ اللَّهَ فَإِنَّهُ عَوْنٌ لَكَ عَلَى مَا تَطْلُبُ».^{٤١}

وروى الشيخان وغيرهما مرفوعاً عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «أَلَا أُتَبِّتُكُمْ بِخَيْرِ أَعْمَالِكُمْ، وَأَزْكَاهَا عِنْدَ

مَلِيكِكُمْ، وَأَرْفَعَهَا فِي دَرَجَاتِكُمْ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ إِعْطَاءِ الذَّهَبِ وَالْوَرِقِ، وَخَيْرٌ لَكُمْ مِنْ أَنْ تَلْقَوْا عَدُوَّكُمْ، فَتَضْرِبُوا

أَعْنَاقَهُمْ وَيَضْرِبُوا أَعْنَاقَكُمْ؟ قَالُوا: "وَذَلِكَ مَا هُوَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟" قَالَ: "ذِكْرُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ"."^{٤٢}

وقال صلى الله عليه وسلم: «مَثَلُ الَّذِي يَذْكُرُ اللَّهَ وَالَّذِي لَا يَذْكُرُ اللَّهَ مَثَلُ الْحَيِّ وَالْمَيِّتِ».^{٤٣}

وقال صلى الله عليه وسلم: «إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ صَقَالَةً وَإِنَّ صَقَالَةَ الْقُلُوبِ ذِكْرُ اللَّهِ».^{٤٤}

وقال صلى الله عليه وسلم: «يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: "أَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي وَأَنَا مَعَهُ إِذَا ذَكَرَنِي»».^{٤٥}

وفي رواية: «أَنَا مَعَ عَبْدِي إِذَا ذَكَرَنِي وَتَحَرَّكَتْ بِي شَفَاتُهُ».^{٤٦}

وقال صلى الله عليه وسلم: «مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا يَذْكُرُونَ اللَّهَ لَا يُرِيدُونَ بِذَلِكَ إِلَّا وَجْهَهُ إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ:

"أَنْ قُومُوا مَغْفُورٌ لَكُمْ، قَدْ بَدَلْتُ سَيِّئَاتِكُمْ حَسَنَاتٍ»».^{٤٧}

^{٣٩} المعجم الكبير للطبراني، ١٠ / ١٦.

^{٤٠} جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير للسيوطي، ٥ / ٤٣.

^{٤١} جمع الجوامع المعروف بالجامع الكبير للسيوطي، ١ / ٥٦٠.

^{٤٢} سنن ابن ماجه، الأدب، ٥٣؛ سنن الترمذي، الدعوات، ٦.

^{٤٣} صحيح البخاري، الدعوات، ٦٦.

^{٤٤} الدعوات الكبير للبيهقي، ١ / ٨٠.

^{٤٥} صحيح البخاري، التوحيد، ١٥.

^{٤٦} مسند الشاميين للطبراني، ٢ / ٣١٩.

^{٤٧} مسند أحمد، ١٩ / ٤٣٧.

وقال صلى الله عليه وسلم: «خَيْرُ الْأَصْحَابِ صَاحِبٌ إِذَا ذَكَرْتَ اللَّهَ أَعَانَكَ وَإِنْ نَسِيتَ ذَكَرَكَ.»^{٤٨}

[في بيان آداب المريد]

فإذا علمت ذلك فَيُسْتَرْطُ في حقك أن تترك كل شاغل، وعائق، وأن تتوجه إلى الله تعالى بصدق، وعزم، وهمة، والفناء عما سواه بأن لا ترى غيره؛ لأنه وُرد في الخبر الإلهي: «إِنَّ آدَمَ خَلَقْتُكَ لِنَفْسِي وَخَلَقْتُ كُلَّ شَيْءٍ لَكَ فَبِحَقِّي عَلَيْكَ لَا تَشْتَغِلْ بِمَا خَلَقْتُ لَكَ عَمَّا خَلَقْتُكَ لَهُ.»^{٤٩} وفي أثر آخر: «خَلَقْتُكَ لِنَفْسِي فَلَا تَلْعَبْ وَتَكْفُلْ بِرِزْقِكَ فَلَا تَتَّعِب.»^{٥٠}

فإنَّ صَحَّتْ مرتبة الافتقار إلى الله تعالى صحت العناية؛ لأنهما لا يفترقان. لأن جنة العارف مولاه، وذكره في صباحه ومساءه، وهو الدواء النافع. لأنَّ العبد إذا علم أنه مخلوق وأنَّ كل مخلوق فأنَّ شاهدَ ببصيرة أنه فأنَّ. وفناء الفناء ألا ترى فناك.

لأنَّ الفناء ثلاثة:

فناء في الأفعال كقولهم: "لا فاعل إلا الله".

فناء في الصفات كقولهم: "لا حي إلا الله".

فناء في الذات كقولهم: "لا موجود إلا الله".

^{٤٨} كتاب الإخوان لابن أبي الدنيا، ٤٢.

^{٤٩} طريق الهجرتين وباب السعادتين لابن قيم الجوزية، ٥٢٦ / ٢.

^{٥٠} طريق الهجرتين وباب السعادتين لابن قيم الجوزية، ٩٥ / ١.

فَمَنْ شَهِدَ الْخَلْقَ لَا فَعَلَ لَهُمْ فَقَدْ فَازَ، وَمَنْ شَهِدَهُمْ / [٣١] لَا حَيَاةَ لَهُمْ فَقَدْ حَازَ،^{٥١} وَمَنْ شَهِدَهُمْ عَيْنَ الْعَدَمِ فَقَدْ وَصَلَ، فَمَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ عَرَفَ رَبَّهُ وَمَنْ عَرَفَ رَبَّهُ جَهِلَ نَفْسَهُ. ففي الخبر: «أَعْرِفُكُمْ بِنَفْسِهِ أَعْرِفُكُمْ بِرَبِّهِ».

«^{٥٢}

إِذْ مِنْ الذُّنُوبِ عِنْدَهُمْ أَنْ تَرَى لَكَ وَجُودًا مَعَ اللَّهِ لَا يُقَاسُ بِهِ ذَنْبٌ؛ لِأَنَّ الصِّدِّيقِينَ شَهِدُوا^{٥٣} الْأَشْيَاءَ بِاللَّهِ، وَالصَّالِحِينَ شَهِدُوا^{٥٤} الْأَشْيَاءَ بِالْأَشْيَاءِ. فَالْيَقِينُ خُرُوجُكَ عَنْ حَوْلِكَ، وَقُوَّتُكَ، وَوُجُودُكَ لِشُهُودِ قُوَّتِهِ تَعَالَى وَوُجُودَهُ. لِأَنَّ إِقْبَالَ الْقَلْبِ عَلَى اللَّهِ حَسَنَةٌ لَا يَضُرُّ مَعَهُ سَيِّئَةٌ، وَالْإِعْرَاضُ عَنْهُ سَيِّئَةٌ لَا تَنْفَعُ مَعَهُ حَسَنَةٌ. وَاحْذَرِ مِنَ الْفِكْرَةِ، وَالْوَسْوَاسِ بِحَبْسِ نَفْسِكَ فِي الذِّكْرِ، وَاسْتَحْضِرِ الْهَادِيَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ يَمِينٍ؛ لِأَنَّ الْإِمْدَادَاتِ كُلَّهَا مِنْهُ. فَلَا يَصِلُ أَحَدٌ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى وَإِلَى مَقْصُودِهِ إِلَّا بِمَحَبَّتِهِ، وَمُلَاحَظَتِهِ، وَمَتَابَعَتِهِ مَا جَاءَ بِهِ عَلَى حَسَبِ الْإِسْطَاعَةِ؛ لِأَنَّ ذَلِكَ سَبَبٌ لِمَحَبَّةِ اللَّهِ.

قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ﴾ [آل عمران ٣/٣١].^{٥٥} وَتَجْعَلُ الشَّيْخَ عَنِ الْيَسَارِ؛ لِأَنَّهُ مُسَاعِدٌ لَكَ فِي السَّيْرِ وَكُلِّ مَا تَرَاهُ أُغْرَضَهُ عَلَيْهِ وَاخْبِرْ.^{٥٦}

وَلَا زِمَ الْغَسْلَ، وَالْوُضُوءَ، وَالتَّوْبَةَ مِنَ الْكِبَرِ، وَالْعُجْبَ، وَالْحَسَدَ، وَالرِّيَاءَ. وَعَلَيْكَ بِالصَّفَاءِ، وَالصَّدَقِ، وَالْكَرَمِ، وَكُتْمَانِ السِّرِّ، وَحُبِّ النَّصِيحَةِ. وَتَرَى فَضْلَ شَيْخِكَ عَلَى أَبَوَيْكَ، وَالزَّمَّ الْأَدَبِ مَعَهُ وَمَعَ الْفُقَرَاءِ تَرْتَقِي وَتَسُودُ.

^{٥١} ق: جاز.

^{٥٢} لم أجد بهذا اللفظ، لعله يشير هذا الحديث: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ». ؛ الأسرار المرفوعة لملا علي القاري، ٣٢٧.

^{٥٣} ق س: يشهدون.

^{٥٤} ق: يشهدون | س- شهدوا.

^{٥٥} ﴿قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾.

^{٥٦} ق: واضبر.

فمن جالس هذه الطائفة ولم يتأذّب معهم سلب الله منه نور الإيمان؛ لأنّ عدم احترام الأولياء سبب لمقت الله تعالى، ومنازعتهم في شيء يتحققون به في أنفسهم يُوجب سوء الخاتمة؛ لأنّ الله يغضب لغضبهم. لأنّ الخير كله في الاعتقاد لأنّه صيغة، والشر كله في الإنكار؛ لأنّه حرمان وهو أصل النفاق.

فما للعاقل إلا التسليم لهم وإلا فاتوه وفاتهم وحُرم فوائدهم. فإذا رأيتَ الفقير لا تبدّاه بالعلم، وأبدّاه بالرفق. فإنّ العلم يُوحّشه، والرفق يُؤنّسه؛ لأنّ الوصول [٣٢] لا يُحصّل إلا باقتنائهم واحترامهم، وأنّ تعامل إخوانك بما تُحبّ أن يُعاملوك به، وترجو لهم من الخير مثل ما ترجوه لنفسك، وترجو لهم قبول التوبة من الذنوب، ولو فعلوا ما فعلوا ما ترجوه لنفسك إذا وقعتَ فيها.

وإذا رأيتَ أحدًا من إخوانك على معصية فاشتره، ما لم يكن متجاهرًا بها. وكُنْ أُولَى به من نفسه كما كان صلى الله عليه وسلم أُولَى بالمؤمنين من أنفسهم. وإنّ لم تر شيئًا ويبلغك ذلك عنه فكذب الناقل ليصنع بعضكم عن بعض؛ لأنّه ينبغي للفقير أن لا يمدّ^{٥٧} على أخيه كلامًا في حال غيظه؛ لأنّ الفقير شأنه التسليم، والذلة، والانكسار، والتواضع. فمن رأى نفسه على إخوانه صار الوجود كله يلعبه، ومن رأى نفسه دون إخوانه صار الوجود كله يمدّه.

انظر يا أخي، كيف وقع إبليس لما رأى نفسه على آدم؟ فمن لم يردد بعلمه وعمله احتقارًا،^{٥٨} وتواضعًا لخلق الله فهو هالك مع الهالكين.

قامت نفسك بالمجاهدة، وعليك بتقليل الأكل، والنوم، والكلام، وقصر الأمل، وفراغ القلب من محبة الدنيا وهي كل ما أشغلك عن ربك، ومخالفة الشيطان؛ لأنّه يدعو إلى الضلالة.

^{٥٧} ق: يمسك.

^{٥٨} ق س + لنفسه.

والنفس تطلب الحظوظ والفرار من الحقوق. فإذا أردت الخلاص من ذلك فقل بأغيات المستغيثين "اغثني"؛
لأنه ما طلب العبد مثل الاضطرار وهو أخض أوصاف العبودية، وتكون بمنزلة الغريق أو الضالّ بتيه الأقفار لا ترى
لِغِيَاثِكَ إِلَّا مَوْلَاكَ، ولا ترجو لنجاتك أحدًا سواه.

وَاسْتَعِنْ وَتَوَسَّلْ بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ لَأَنَّهُ الْمُعَرِّبُ الْأَسْرَارِ ذَاتِ اللَّهِ، والأسرار منه ظهرت. فكل قلب
وروح أَحَبُّهُ من جميع الخلائق إِنْتَلَفَهُ بِالْمَحَبَةِ عَلَى حَبِهِ. فكان أمير الأرواح كلها وسيدها. واجْتَمَعَتْ عَلَى محبته
كَاجْتِمَاعِ النَّحْلِ عَلَى يَغْسُوبِهَا^{٥٩} وهو مَلِكُ الأرواح الجامع لها، الداعي إلى التوحيد في الأولوية لجميع الأرواح، وفي
[٣٢٢] كل زمان. إذ لا يُسَأَلُ بشيء إلا بواسطة روحه صلى الله عليه وسلم؛ لأنّ منه يُسَمَّدُ جميع العوالم. فيجب
على الإنسان أن يكون غائبًا في محبته، مستهلكًا في ذاته حتى يَمْتَزَجَ ذلك بروحه وَيُنْطَبِعُ انطباعًا لا يمكنه إلا الانفكاك
عنه. فَيَشْتَبِكُ فيها اشتباك الحياة بالحي، فتكون حقيقته محمدية. فإذا أَوْصَلَكَ إلى هذا المقام وَصَلَكَ إلى الحضور مع
ربك بقلبك أو روحك أو سرك كل بحسب حاله فيكون مشاهدًا^{٦٠} للذات حتى لا يُذَرَّك شيئًا إلا بها. فيكون فعله بالله
وَشُغْلُهُ لله وَهَمُّهُ الله.

فَيُنْبَغِي للعبد إن ساعده التوفيق عن شهود فعله بشهود فعل مشهوده، وَيَغِيبُ عن شهود وَصْفِهِ بشهود وصف
معبوده، وَيَغِيبُ عن شهود ذاته بشهود وصف معبوده، ويكون المحض العبودية. وعلامة ذلك أن يُطْلِعَكَ الله على
قلبك وأنت لا تريد من الدنيا والآخرة غيره، ولم يكن لك شعور بشيء من الأغيار المحبوبة من المقامات والأحوال
ولا تَطْلُبُ الوصول بشيء؛ لأنّ إن أراد وَصَلَكَ فلا تركن بشيء^{٦١} من ذلك، ولا تَعْتَمِدُ عليه، وفِرَ من كل شيء إلى

^{٥٩} معنى "النحل يَغْسُوبُهَا": هو سيدها ومُقَدِّمُهَا؛ تاج العروس من جواهر القاموس لمرتضى الزبيدي، ٢٣٢/٢.

^{٦٠} ق: شاهدها.

^{٦١} ق س: لشيء.

ربك؛ لأنه الافتقار والعناية مقتربان.^{٦٢} فكل شيء تَعَلَّقَ به العبد حُجْبَهُ عن الذات؛ لأن كل مُدَّعٍ^{٦٣} محجوب بدعواه عن شهود الحق. فَإِنَّ مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا كَانَ لَهُ عَبْدًا وهو لا يُحِبُّ أَنْ تَكُونَ لغيره عبدًا.

[قال الله تعالى] فَإِنْ رَكَنْتَ إِلَى الْعِلْمِ تَتَبَعْنَاهُ عَلَيْكَ، وَإِنْ رَكَنْتَ إِلَى الْعَمَلِ رَدَدْنَاهُ عَلَيْكَ، وَإِنْ رَكَنْتَ إِلَى الْخَلْقِ وَكَلْنَاهُ إِلَيْهِمْ. فَأَيُّ حِيلَةٍ لَكَ وَأَيُّ قُوَّةٍ لَكَ فَارْضَانَا^{٦٤} لَكَ رَبًّا حَتَّى نَرْضَاكَ لَنَا عَبْدًا!

ولا تطلب على عملك عوضًا؛ لأنه المنفرد بخلق الأعمال واختراعها. فكيف يطلب العبد الجزاء على عمل لا مدخل له فيه على الحقيقة؟ فاطلب ميراث فضله، والعفو عنها، والصَّفْحَ عن تقصيرها؛ لأنك مُطَالِبٌ بِالصِّدْقِ فيها. فَإِذَا عَمِلْتَ خَيْرًا وَقَلْتَ "بفضله وإحسانه"، شَكَرَ اللَّهُ لَكَ / [٣٣] ذلك، وَإِنْ قُلْتَ "أَنَا فَعَلْتُهُ" أَعْرَضَ اللَّهُ عَنْكَ، وَإِنْ أَسَأْتَ وَقُلْتَ "يَا رَبِّ أَنْتَ قَدَّرْتَ وَأَنْتَ فَضَيْتَ وَأَنْتَ حَكَمْتَ" غَضِبَ الْمُؤَلَّى عَلَيْكَ، وَإِنْ قُلْتَ "أَنَا ظَلَمْتُ وَأَنَا أَسَأْتُ وَأَنَا جَهَلْتُ" أَقْبَلَ الْمُؤَلَّى عَلَيْكَ لِأَدَبِكَ مَعَ رَبِّكَ.

ولا تتمنى ما أعطاه الله لغيرك من الأمور الدنيوية كالجاه، والمال؛ فَإِنَّهُ يُؤَدِّي إِلَى التَّحَاسُدِ، وَالتَّبَاغُضِ، وَعَدَمِ الرِّضَى بِمَا قَسَمَ اللَّهُ؛ لِأَنَّ تَمَنِيَّ مَا لَمْ يُقَدَّرْ لَكَ مَعَارِضَةٌ لِحُكْمَةِ الْقَدَرِ^{٦٥}، وَالتَّمَنِيَّ مَا قُدِّرَ لَكَ بِكَسْبٍ بَطَالَةٍ وَتَضْيِيعِ الْحِظِّ، وَتَمَنِيَّ مَا قُدِّرَ لَكَ بِغَيْرِ كَسْبٍ ضَائِعٍ لَا مُحَالَةَ.

وذلك داخل في قوله صلى الله عليه وسلم لابن عباس في الحديث: «وَأَعْلَمُ أَنَّ الْأُمَّةَ لَوْ اجْتَمَعَتْ عَلَى أَنْ يَنْفَعُواكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَنْفَعُوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ لَكَ وَلَوْ اجْتَمَعُوا عَلَى أَنْ يَضُرُّوكَ بِشَيْءٍ لَمْ يَضُرُّوكَ إِلَّا بِشَيْءٍ قَدْ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيْكَ رُفِعَتِ الْأَفْلاَمُ وَجَفَّتِ الصُّحُفُ»^{٦٦}.

فإذا هداك الله لذلك، وأدعنت له، وصدقت به كان سببًا لكل خير في الدنيا والآخرة.

^{٦٢} ق: لا يفترقان.

^{٦٣} ق: مُدَّعِي.

^{٦٤} ق: فَارْضَانَا.

^{٦٥} ق: القدرة.

^{٦٦} سنن الترمذي، ٢٥١٦.

فعن زيد ابن ثابت عن النبي صلى الله عليه وسلم:

«مَنْ كَانَتْ هُمُّهُ الْآخِرَةُ جَمَعَ اللَّهُ شَمْلَهُ وَجَعَلَ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ. وَمَنْ كَانَتْ هُمُّهُ الدُّنْيَا فَرَّقَ اللَّهُ أَمْرَهُ وَجَعَلَ فَقْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا كُتِبَ لَهُ.»^{٦٧}

[في بيان الخلوة وشروطها]

فَلَا تَعْتَزْضِ عَلَى اللَّهِ فِي كُلِّ مَا يَزُودُ عَلَيْكَ ضَرًّا كَانَ أَوْ نَفْعًا؛ لِأَنَّهُ رَحِيمٌ بِكَ، وَمَتَعِطَفْ عَلَيْكَ، وَنَاضِرٌ إِلَيْكَ. وَالسَّبَبُ^{٦٨} الْمَوْصِلُ لِهَذَا كُلِّهِ فِي الْخُلُوةِ؛ لِأَنَّ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فِي الْخُلُوةِ عَنِ النَّاسِ. لِأَنَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اخْتَلَى فِي حِرَاءٍ حَتَّى جَاءَهُ الْحَقُّ. وَهِيَ عَلَى قَسَمَيْنِ:

خُلُوةُ الْمُرِيدِينَ بِالْأَجْسَادِ عَنْ مَخَالَطَةِ الْأَغْيَارِ، وَخُلُوةُ الْمُحَقِّقِينَ بِالْقُلُوبِ عَنِ الْأَكْوَانِ.

فَمَنْ دَخَلَهَا بِشُرُوطِهَا نَالَ مُنَاهَا، وَيُنْكَشِفُ لَهَا غِطَاءَ وَالْحُجُبِ، فَعَلَيْكَ بِهَا!

فَهِيَ سَبَبُ السَّعَادَةِ الدُّنْيَوِيَّةِ، وَالْآخِرِيَّةِ. / [٣٣ب] وَيُقْصَدُ بِهَا التَّقَرُّبُ امْتِثَالًا لِلَّهِ مَعَ فَرَاغِ الْقَلْبِ، وَالانْقِطَاعُ عَنِ الْخَلْقِ بِأَنْ يَخْلُوَ عَنْ غَيْرِهِ وَعَنْ نَفْسِهِ بَرَبِهِ. فَيَصِيرُ قَلْبُهُ مُحَلًّا لَوَارِدَاتِ عُلُومِ الْغَيْبِ وَقَالِبِهِ مُحَمَّدًا بِهَا لِمُشَاهَدَةِ مَكُونِهَا.

وَأَقْلُ الْخُلُوةِ ثَلَاثَةُ أَيَّامٍ. وَتَأَمَّلْ مَا لِلثَّلَاثَةِ فِي كُلِّ مِثْلِ مِنَ التَّفَكِيرِ، وَالتَّطَهِيرِ، وَالتَّنْوِيرِ.^{٦٩} وَيَتَوَسَّلُ بِسَيِّدِي مُحَمَّدٍ دَمْرَدَاشٍ؛ فَإِنَّهُ حَصَنٌ ثَابِتٌ شَدِيدٌ، فَعَنَهُ لَا تَحِيدُ!^{٧٠} فَشُرُوطُهَا عَشْرِينَ:

الْأَوَّلُ: أَنْ يُعَوِّدَ نَفْسَهُ تَقْلِيلَ الْأَكْلِ وَالسَّهْرِ قَبْلَ الدَّخُولِ.

الثَّانِي: أَنْ يَكُونَ بِإِذْنِ الشَّيْخِ.

الثَّلَاثُ: أَنْ يَقْصِدَ بِالْدَّخُولِ كَفَ الْأَذَى.

الرَّابِعُ: أَنْ يَدْخُلَ مُتَعَوِّدًا مُبَسِّمًا.

الخَامِسُ: دُخُولُ الشَّيْخِ وَالصَّلَاةُ رَكَعَتَيْنِ وَالِدَعَاءُ لِلْمُرِيدِ بِالرُّشْدِ وَيُعَرِّفُهُ مَا يَقُولُ فِيهَا بَعْدَ صَلَاةِ رَكَعَتَيْنِ.

السَّادِسُ: أَنْ يَعْتَقِدَ أَنَّ اللَّهَ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ.

^{٦٧} مسند أحمد، ٤٦٧/٣٥.

^{٦٨} س: إليك.

^{٦٩} ق+ أن دخلها بأمر إلا يعتقد أنها كالقبر فيودع الدنيا وأهلها ولا يحدث نفسه بالخروج منها حتى يأتي الله لهم ذلك، فضل الله يأتيه من يشاء.

^{٧٠} في هامش ق: في شروط الخلوة.

السابع: أَنْ لَا يُعَلِّقَ الهمة بكرامة تُحْصَل.

الثامن: ترك الاستناد.

التاسع: ملاحظة معنى الذكر.

العاشر: الصوم إذا أتاه الزاد يأكل بِقِلَّةٍ.

الحادي عشر: الظلام الخلوة.

الثاني عشر: الوضوء فورًا.

الثالث عشر: الصمت إلا عن ذكر الله.

الرابع عشر: أَنْ تكون بعيدة بحيث لم يسمع كلام الخلق.

الخامسة عشر: عدم الخروج إلا الوضوء والصلاة وقضاء الحاجة.

السادس عشر: محافظة على صلاة الجماعة والتوسط في المَطْعَم والمَشْرَب.

السابع عشر: أَنْ لَا يشرب الماء إلا ممزوجًا.

الثامن عشر: لَا ينام بِجَنَبَيْهِ.

التاسع عشر: نفي الخواطر.

العشرون: عُلِّقَ الباب وَكَثُمَ رؤيته وَلَا يَقْضُهَا إِلَّا على شيخه وَلَا يزيد وَلَا ينقص وَلَا يطلب لها تَأْوِيلًا، وَلَا يفرح، وَلَا

يحزن. ويلزم على الذكر دائمًا بهمة وحضور، وَلَا ينتظر مدة الخروج.

[في بيان مراتب سلوك الطريقة]

والشيخ لَا يُنْقَلُ المريد من دائرة من الدوائر مع اسمها إِلَّا إذا استحقَّها:

أولها الدائرة النفسية، وذكرها غير مسموع بالحرف والصوت، بل هو مسموع بالحس والحركة في الباطن، والدخول فيها بالاسم الأول وهو "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ".

ثانيها [٣٤] الدائرة القلبية، وذكرها ملاحظة في ضميره من جمال وجلال، والدخول فيها بالاسم الأول المتقدم، والثاني وهو "الله"، والثالث وهو "هُوَ".

ثالثها الدائرة الروحية، وذكرها مشاهدة أنوار تجليات الصفات، والدخول فيها بالاسم الرابع وهو "حَقُّ"، والخامس وهو "حَيٌّ".

رابعها السر، وذكرها المراقبة لمكاشفات الأسرار إلهية، والدخول فيها بالاسم السادس وهو "قِيَوْمٌ"، والاسم السابع هو "فَهَّازٌ".

الخامسة سر السر، وذكرها الغيبة عن الحضور في المذكور، والدخول فيها بالاسم الثامن وهو "وَهَّابٌ" والتاسع وهو "فَتَّاحٌ".

السادسة الخفاء، وذكرها المعاينة أنوار جمال الذات الأحدية، والدخول فيها بالاسم العاشر وهو "وَاحِدٌ".

السابعة خفاء الخفاء، وذكرها النظر إلى حقيقة حق اليقين، والدخول فيها بالاسم الحادي عشر وهو "أَحَدٌ"، والثاني عشر وهو "صَمَدٌ".

[في بيان أوصاف المشايخ]

يُنْقَلُهُ بهمة عليّة إلى المقامات الغلّا إن كان باطنه قابلاً بشرط أن لا يُعَلِّقَ همته بغيره، وإن يكون متدليلاً بين

يديه متأديباً؛ لأنّه مثل الوالد. ولا تأخذ الطريق من مدعي، نَوَامٍ، مكثّر للكلام، قوله مخالف لفعله، ولا مَنْ يعطي

الحق لغير أهله، ولا مَنْ يُؤَثِّرُ الدنيا على الآخرة، ولا مَنْ يريد الفخر والرئاسة، ولا مَنْ يُزَيِّنُ ظاهره بالملبس تاركاً

للباطن، ولا مَنْ يُعْرِضُ عن الفقراء ويُقَدِّمُ الأغنياء، وذلك من هوى النفس المذموم!

لأنه صلى الله عليه وسلم قال: «ثَلَاثٌ مُنْجِيَّاتٌ وَثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ، فَالْمُنْجِيَّاتُ؛ خَشْيَةُ اللَّهِ فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ، وَالْحُكْمُ بِالْعَدْلِ فِي الرِّضَى وَالْغَضَبِ، وَالْاِقْتِصَادُ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى. وَالْمُهْلِكَاتُ؛ شُحُّ مَطَاعٍ، وَهَوَى مُتَّبِعٍ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِرَأْيِهِ.»^{٧١} (رواه البزار عن أنس).

قال صلى الله عليه وسلم: «مَا تَحْتَ ظِلِّ السَّمَاءِ إِلَهٌ يُعْبَدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ هَوَى مُتَّبِعٍ.»^{٧٢} (رواه الطبراني عن أبي أمامة).

وقال صلى الله عليه وسلم: «لَا يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يَكُونَ هَوَاهُ مُتَّبِعًا [٣٤] لِمَا جِئْتُ بِهِ.»^{٧٣}

فَمَنْ غَلَبَ هَوَاهُ الْمَذْمُومُ عَلَى عَقْلِهِ افْتَضَحَ، وَإِنْ عَلَا عَقْلُهُ عَلَى هَوَاهُ فَقَدْ نَجَا.

[في بيان أهمية ملازمة الطريقة الدمرداشية]

فَاتَّبِعْ أَيُّهَا الْمُرِيدُ هَذِهِ الطَّرِيقَةَ بِالْإِخْلَاصِ، وَالْمَحَبَّةِ لِتَعُودَ عَلَيْكَ بَرَكَةٌ،^{٧٤} فَمَنْ لَمْ يَدْخُلْ فِي طَرِيقِهِمْ فَهُوَ

غَيْرُ مَعْدُودٍ مِنْهُمْ، وَلَا يُجِيبُهُ أَحَدًا إِذَا حَزَّكَ^{٧٥} السَّلْسَلَةُ. إِذْ وَرَدَ فِي الْحَدِيثِ: «مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ.»^{٧٦}

^{٧١} - لعله يشير هذا الحديث: «ثَلَاثٌ مُهْلِكَاتٌ، وَثَلَاثٌ مُنْجِيَّاتٌ، وَثَلَاثٌ كَفَارَاتٌ، وَثَلَاثٌ دَرَجَاتٌ. فَأَمَّا الْمُهْلِكَاتُ: فَشُحُّ مَطَاعٍ، وَهَوَى مُتَّبِعٍ، وَإِعْجَابُ الْمَرْءِ بِنَفْسِهِ. وَأَمَّا الْمُنْجِيَّاتُ: فَالْعَدْلُ فِي الْغَضَبِ وَالرِّضَا، وَالْقَصْدُ فِي الْفَقْرِ وَالْغِنَى، وَخَشْيَةُ اللَّهِ تَعَالَى فِي السِّرِّ وَالْعَلَانِيَةِ. وَأَمَّا الْكَفَارَاتُ: فَانْتِظَارُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الصَّلَاةِ، وَإِسْبَاغُ الْوُضُوءِ فِي السَّبَرَاتِ، وَنَقْلُ الْأَقْدَامِ إِلَى الْجَمَاعَاتِ. وَأَمَّا الدَّرَجَاتُ: فَإِطْعَامُ الطَّعَامِ، وَإِفْسَاءُ السَّلَامِ، وَالصَّلَاةُ بِاللَّيْلِ وَالنَّاسِ نِيَامًا.» المعجم الأوسط للطبراني، ٥٧٥٤.

^{٧٢} المعجم الكبير للطبراني، ١٠٣ / ٨.

^{٧٣} سنن ابن أبي عاصم، ١ / ١٢.

^{٧٤} ق س + أهلها.

^{٧٥} س: أحرق.

^{٧٦} سنن أبي داود، لباس ٥.

وانظُرْ يا أخي كيف عادتْ بركة أهل الكهف على كلِّهم لَمَّا تَبِعَهُمْ بدخول الجنة وذكره في القرآن العظيم؟
فكيف بِمَنْ عاش عمره وهو تابعٌ لهؤلاء القوم وهم تابعون لسيد الأولين والآخرين؟ وقد قال صلى الله عليه وسلم:
«مَنْ حَبَّ قَوْمًا حُشِرَ مَعَهُمْ».^{٧٧}

فله الحمد والمنة على إِتِّبَاعِهِمْ ونسأل الله أن يُتِمَّ ذلك بحسن الخاتمة والموت على ذلك.

[في بيان كرامات الشيخ علي البيومي قدس الله سره]

فَمِنْ مَنَّنَ اللهُ عَلَيَّ كرمه وبركة إِتِّبَاعِهِمْ.

أني رأيتُ الشيخ دمرداش في السماء وقال لي: "لا تخف في الدنيا ولا في الآخرة!" وكنتُ أرى النبي صلى الله عليه وسلم في الخلوة في المولد فقال لي في بعض السنين: "لا تَخَفْ في الدنيا ولا في الآخرة!" ورأيتُه يقول لأبي بكر رضي الله عنه: "اسْعَى بنا نَظْلُ"^{٧٨} على زاوية الشيخ دمرداش. وجاء حتى دخلا في الخلوة ووقفا عندي وأنا أقول "الله الله." وحصل لي في الخلوة وَهَمٌّ في رؤية النبي صلى الله عليه وسلم، فرأيتُ الشيخ الكبير يقول لي عند ضريحه: "مُدْ يدك إلى النبي صلى الله عليه وسلم فهو حاضر عندي." ورأيتُ في خلوة الكردي - يعني الشيخ شرف الدين المدفون بالحسينية - بين اليقظة والنوم وأنا جالس، فانتبهتُ فرأيتُ النور قد ملأَ المحل، فخرجت منها هائماً فحاشني بعض من كان في المحل، فوقفت عند الشيخ ولم أقدر على العَوْدَةِ إلى الخلوة من الهيبة إلى آخر الليل، وتبسم في وجهي مرة وأعطاني خاتماً وقال لي: "والذي نفسي بيده في غد يظهر ما كان مني وما كان منك."

ودخلتُ على السيد أحمد البدوي وعنده النبي صلى الله عليه وسلم، فَحَكَمَ فِيَّ وأنا أستغيثُ بالنبي صلى الله عليه وسلم، وكان سبب ذلك التردد في نزول مولده. فأغاثني الله بعد ذلك ببركة النبي صلى الله عليه وسلم.

^{٧٧} المستدرک علی الصحیحین للحاکم، ٢٩٤/٤٣٩.

^{٧٨} ق: نَظْل.

وكان / [٣٥] قبل ألبسني بيده الرُّبِّي الأحمر مرتين؛ مرةً في بركة الحج، ومرةً في مقامه داخل الضريح

وقال: "اذهب إلى الكردي".

قال: "ورأيتُ نفسي مرةً خارج المدينة." وقلت: "لا أدخل حتى أعلمَ رضاه عني والقبول." فأرسل لي إنساناً بمزوّحةٍ يُرَوِّحُ بها عليّ ويقول: "القبول حاصل."

وقد قال صلى الله عليه وسلم: «مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَى الْحَقَّ، إِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتِمَثَّلُ بِي وَمَنْ رَأَى أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ فِي الْمَنَامِ فَقَدْ رَأَاهُ، فَإِنَّ الشَّيْطَانَ لَا يَتِمَثَّلُ بِهِ.»^{٧٩} (رواه الخطيب والديلمي عن الحذيفة).^{٨٠} وعنه عليه الصلاة والسلام: «مَنْ رَأَى فِي الْمَنَامِ لَا يَدْخُلُ النَّارَ.»^{٨١} (رواه ابن عساكر).

ورأيتُه يقول لي: "أنا أحب محادثتك." وأوقفني بين يديه وقال لي: "أَتَغْتَرِضُ عَلَى حَكَمِ الرُّبُوبِيَّةِ؟" فاستيقظتُ وأنا لا أجد أثر ذلك ولم أعرف السبب.

ومن وقف بقبري وسأل الله بحاجته قضاها الله له بِمَنِّهِ وكرمه، وأزال الله كربَه وغمه. وذلك بعد تصحيح النية واليقين ..

ورأيتُه صلى الله عليه وسلم في آخر رمضان ليلة الإثنين سنة سبعة وخمسين ومئة وألف في الطبقة التي بجانب الرواق، وهو مُسْرَعٌ في المشي، فَسَعَيْتُ خلفه وقلت: "لا تُقَتِّلَنِي يَا رَسُولَ اللَّهِ." فوقف في فضاء واسع فأدركته ووقفت بجانبه وقلت لِمَنْ كان حاضراً: "أُنْظُرْ إِلَى لِحْيَتِهِ الشَّرِيفَةِ وَعُدْ مَا فِيهَا مِنَ الشَّعْرَاتِ الْبَيْضِ."

[خاتمة]

وفي هذا القَدَرِ كفاية ﴿لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾^{٨٢} [ق: ٣٧] الآية.

^{٧٩} كنز العمال، ١٦٣/٨.

^{٨٠} لم أجد مصدر هذا الحديث في المصادر التي ذكرها المؤلف؛ انظر، كنز العمال، ١٦٣/٨.

^{٨١} تاريخ مدينة دمشق لابن عساكر، ٣٨٥/٢٣.

^{٨٢} يشير هذه الآية: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ﴾.

فاجتهد أيها الناظر في هذه الرسالة؛ فإنها تكفيك عن جميع الكتب. فلقد جمعت فيها - بفضل الله - ما تحتوي كبار الدواوين وهذا كله من باب النصيحة.

لقله صلى الله عليه وسلم: «الدِّينُ النَّصِيحَةُ، قُلْنَا لِمَنْ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: "لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَيِّمَةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ».^{٨٣}

وقال صلى الله عليه وسلم: «مَنْ نَفَسَ عَنْ مُؤْمِنٍ كُزْبَةً مِنْ كُزْبِ الدُّنْيَا، نَفَسَ اللَّهُ عَنْهُ كُزْبَةً مِنْ كُزْبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ، يَسِّرَ اللَّهُ عَلَيْهِ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، / [٣٥] وَمَنْ سَتَرَ مُسْلِمًا، سَتَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللَّهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ، وَمَنْ سَلَكَ طَرِيقًا يَلْتَمِسُ فِيهِ عِلْمًا، سَهَّلَ اللَّهُ لَهُ بِهِ طَرِيقًا إِلَى الْجَنَّةِ، وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ، يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ، وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ؛ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ، وَغَشِيَتْهُمْ الرَّحْمَةُ، وَحَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ، وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَنْ عِنْدَهُ، وَمَنْ بَطَأَ بِهِ عَمَلُهُ، لَمْ يُسْرِعْ بِهِ نَسَبُهُ».^{٨٤}

فإذا خطر لك خاطر فإن وافق الشرع فهو خير وإلا فهو شر.

وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلم تسليماً كثيراً دائماً إلى يوم الدين والحمد لله رب العالمين.^{٨٥}

/[٣٦]

^{٨٣} صحيح مسلم، ٥٥.

^{٨٤} صحيح مسلم، ٢٦٩٩.

^{٨٥} س+ {تمت بحمد الله وعونه}؛ ق+ {قال المؤلف - نفعنا الله به - كان الفراغ من تأليفها يوم الأحد المبارك سنة ألف ومئة وأربعة وأربعين من الهجرة النبوية، على صاحبها أفضل الصلاة}؛ | وفي هامش ق: {قال الفقير إلى مولاه أحمد بن الشيخ أحمد البجيرمي - من كرامات سيدي علي البيومي - المؤلف التي وقفت لي منه - "إني كنت أتمنع من الاجتماع عليه في الظاهر مع كتم محبته في الباطن حتى رأيت في عالم الرؤيا - وقد كان أصابني ضعف شديد في بدني - أنه نصّب له سلم من الأرض إلى السماء فعرج عليه حتى وصل إلى السماء مُسرَّعاً في العروج. فانفتح له باب من السماء وصار يغدو أو يروح في السماء. وناداني منادي عند ذلك: "يا فلان على صبرك جعلناك من جماعة الشيخ علي البيومي"، فاستيقظت ثم كتبت ذلك، ثم أخذت عنه [العهد] بعد ذلك. والحمد لله على هذه الحالة. وسمعت هاتفاً في المنام، يقول ما معناه: "أن الشيخ علي البيومي أذن له في أن يدعو أهل عصره إلى معرفة الحق سبحانه وتعالى". نفعنا الله بأحبابه وأوليائه وصلى الله على سيدنا محمد خاتم النبيين والمرسلين وعلى آله وصحبه أجمعين. سبحانه ربك رب العزة عما يصفون وسلام على المرسلين والحمد لله رب العالمين}.

المصادر والمراجع

تاريخ مدينة دمشق، وذكر فضلها وتسمية من حلها من الأماثل أو اجتاز بنواحيها من واردتها وأهلها؛

أبو القاسم علي بن الحسن ابن هبة الله بن عبد الله الشافعي المعروف بابن عساكر (ت. ١١٧٥ م / ٥٧١ هـ).

تحقيق: محب الدين أبو سعيد عمر بن غرامة العمروي، دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، ١٤١٥ هـ -

١٩٩٥ م، عدد الأجزاء: ٨٠ (٧٤ و ٦ للفهارس).

جمع الجوامع المعروف بـ «الجامع الكبير»

جلال الدين السيوطي (ت. ١٥٠٥ م / ٩١١ هـ).

تحقيق: مختار إبراهيم الهائج - عبد الحميد محمد ندا - حسن عيسى عبد الظاهر، الأزهر الشريف، القاهرة، الطبعة:

الثانية، ١٤٢٦ هـ - ٢٠٠٥ م، عدد الأجزاء: ٢٥.

الجامع الصغير في أحاديث البشير النذير؛

جلال الدين بن أبي بكر السيوطي (ت. ١٥٠٥ م / ٩١١ هـ).

نشر: محمد علي بيضون، دار الكتب العلمية - بيروت، الطبعة الثانية، ١٤٢٣ هـ / ٢٠٠٣ م.

الدر المنثور في التفسير بالمأثور؛

جلال الدين السيوطي (ت. ١٥٠٥ م / ٩١١ هـ).

تحقيق: د. عبد الله بن عبد المحسن التركي، دار الفكر، بيروت، الطبعة الأولى ١٤٢٣ هـ / ٢٠٠٣ م، عدد الأجزاء: ٨.

الدعوات الكبير؛

أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرُو جَرْدِي الخراساني، أبو بكر البيهقي (ت. ١٠٦٦ م / ٤٥٨ هـ).

تحقيق: بدر بن عبد الله البدر، غراس للنشر والتوزيع، الكويت، الطبعة: الأولى للنسخة الكاملة، ٢٠٠٩ م، عدد الأجزاء: ٢.

سنن أبي داود؛

أبو داود سليمان بن الأشعث الأزدي السجستاني (ت. ٨٨٩ م/٢٢٧ هـ)

تحقيق: شعيب الأرنؤوط محمد كامل قره بللي، دار الرسالة العالمية، بشامون، الطبعة: الأولى، ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م، عدد الأجزاء: ٧.

سنن ابن ماجه؛

ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، وماجة اسم أبيه يزيد (ت. ٨٨٧ م/٢٧٣ هـ).

تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، دار إحياء الكتب العربية - فيصل عيسى البابي الحلبي، القاهرة، عدد الأجزاء: ٢.

سنن الترمذي؛

محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (ت. ٨٩٢ م/٢٧٩ هـ).

تحقيق وتعليق: أحمد محمد شاكر (ج ١، ٢) ومحمد فؤاد عبد الباقي (ج ٣) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (ج ٤، ٥)، شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي - القاهرة، الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م، عدد الأجزاء: ٥ أجزاء.

سنن سعيد بن منصور؛

سعيد بن منصور (ت. ٨٤٢ م/٢٢٧ هـ).

دراسة وتحقيق: د سعد بن عبد الله بن عبد العزيز آل حميد، دار الصميعي للنشر والتوزيع، الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤١٧ هـ - ١٩٩٧ م، عدد الأجزاء: ٥.

شعب الإيمان؛

أبو بكر أحمد بن الحسين البيهقي (ت. ١٠٦٦ م / ٤٥٨ هـ).

تحقيق: د. عبد العلي عبد الحميد حامد، مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية ببومبي بالهند، الرياض، الطبعة: الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣ م، عدد الأجزاء: ١٤.

صحيح البخاري؛

أبو عبد الله محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة بن بردزبة البخاري (ت. ٨٧٠ م / ٢٥٦ هـ).

التحقيق: د. مصطفى ديب البغا، دار ابن كثير، دار اليمامة، دمشق، الطبعة: الخامسة، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م، عدد الأجزاء: ٧ (الأخير فهرس).

صحيح مسلم؛

أبو الحسين مسلم بن الحجاج القشيري النيسابوري (ت. ٨٧٥ / ٢٦١ هـ).

تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي، مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، القاهرة ثم صورته دار إحياء التراث العربي بيروت، وغيرها عام النشر: ١٣٧٤ هـ - ١٩٥٥ م عدد الأجزاء: ٥

طريق الهجرتين وباب السعادتين؛

الإمام أبي عبد الله محمد بن أبي بكر بن أيوب ابن قيم الجوزية (ت. ١٣٥٠ م / ٧٥١ هـ).

تحقيق: محمد أجمل الإصلاحي، دار عطاءات العلم، الرياض - دار ابن حزم، بيروت، الطبعة: الرابعة، ١٤٤٠ هـ - ٢٠١٩ م (الأولى لدار ابن حزم)، عدد الأجزاء: ٢.

الفتوحات المكية؛

محي الدين محمد بن علي بن محمد بن العربي الحاتمي الطائفي الأندلسي (ت. ١٢٤٠ م / ٦٣٨ هـ)

تحقيق: أحمد شمس الدين، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الثالثة ٢٠١١، عدد الأجزاء: ٩.

القول البديع في الصلاة على الحبيب الشفيع؛

شمس الدين أبو الخير محمد بن عبد الرحمن بن محمد السخاوي (ت. ١٤٩٦ م / ٩٠٢ هـ).

تحقيق: محمد عوامة، دار الريان للتراث، مدينة المنورة، الطبعة الأولى ٢٠١١ م.

كشف الخفاء ومزيل الإلباس؛

إسماعيل بن محمد بن عبد الهادي الجراحي العجلوني الدمشقي، أبو الفداء (ت. ١٧١٠ م / ١١٦٢ هـ)

تحقيق: عبد الحميد بن أحمد بن يوسف بن هندawi، المكتبة العصرية، القاهرة، الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م،

عدد الأجزاء: ٢.

الكشف والبيان عن تفسير القرآن؛

أبو إسحاق أحمد بن إبراهيم الثعلبي (ت. ١٠٣٦ م / ٤٢٧ هـ).

تحقيق: رسائل جامعية (غالبها ماجستير) لعدد من الباحثين، دار التفسير، جدة، الطبعة: الأولى، ١٤٣٦ هـ - ٢٠١٥ م،

م، عدد الأجزاء: ٣٣ (آخر ٣ فهارس).

كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال؛

علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان القادري الشاذلي الهندي البرهانفوري ثم المدني فالمكي الشهير

بالمثقي الهندي (ت. ١٥٦٧ م / ٩٧٥ هـ).

نحقيق: بكري حياني - صفوة السقا، مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة الخامسة، ١٤٠١ هـ / ١٩٨١ م.

المستدرک علی الصحیحین؛

أبو عبد الله محمد بن عبد الله الحاكم النيسابوري (ت. ١٠١٤ م / ٤٠٥ هـ).

تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا، دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة الأولى، ١٤١١ - ١٩٩٠ عدد الأجزاء: ٤.

مسند الإمام أحمد بن حنبل؛

الإمام أحمد بن حنبل (ت. ٨٥٥ م / ٢٤١ هـ).

تحقيق: شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد، وآخرون، مؤسسة الرسالة، بيروت، عدد الأجزاء: ٥٠، الطبعة: الأولى،

١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م.

مسند الدارمي؛

أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن الدارمي (ت. ٨٦٩ م / ٢٥٥ هـ).

درسه وضبط نصوصه وحققها: د. مرزوق بن هياس آل مرزوق الزهراني، د.د. (طُبِعَ على نفقة رجل الأعمال الشيخ

جمعان بن حسن الزهراني)، الطبعة الأولى، ١٤٣٦ هـ - ٢٠١٥ م، عدد الأجزاء: ٢.

مسند الشاميين؛

سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (ت. ٩٧٠ م / ٣٦٠ هـ).

تحقيق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٥ - ١٩٨٤، عدد الأجزاء: ٤.

المصنوع في معرفة الحديث الموضوع (الموضوعات الصغرى)؛

علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (ت. ١٦٠٥ م / ١٠١٤ هـ).

تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة، مؤسسة الرسالة، بيروت، الطبعة الثانية، ١٣٩٨ هـ.

المعجم الأوسط؛

أبو القاسم سليمان بن أحمد الطبراني (ت. ٩٧٠ م / ٣٦٠ هـ).

تحقيق: أبو معاذ طارق بن عوض الله بن محمد - أبو الفضل عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، دار الحرمين، القاهرة، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٥ م، عدد الأجزاء: ١٠ (الأخير فهارس).

المعجم الصغير (الروض الداني)؛

سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (ت. ٩٧٠ م / ٣٦٠ هـ).

تحقيق: محمد شكور محمود الحاج أمير، المكتب الإسلامي دار عمار، بيروت، عمان، الطبعة الأولى، ١٤٠٥ - ١٩٨٥، عدد الأجزاء: ٢.

المعجم الكبير؛

سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (ت. ٩٧٠ م / ٣٦٠ هـ).

تحقيق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة الثانية، عدد الأجزاء: ٢٥، (دار الصمعي - الرياض / الطبعة الأولى، ١٤١٥ هـ).

الموضوعات؛

جمال الدين عبد الرحمن بن علي بن محمد الجوزي (ت. ١٢٠١ م / ٥٩٧ هـ).

تحقيق: عبد الرحمن محمد عثمان، محمد عبد المحسن صاحب المكتبة السلفية بالمدينة المنورة، الطبعة الأولى، ١٣٨٦ هـ - ١٩٦٦ م.

النخبة البهية في الأحاديث المكذوبة على خير البرية؛

محمد الأمير الكبير المالكي (ت. ١٨١٣ م / ١٢٢٨ هـ).

تحقيق: زهير الشاويش، المكتب الإسلامي، بيروت، الطبعة الأولى، ١٤٠٩ هـ - ١٩٨٨ م.

نزهة المجالس ومنتخب النفائس؛

عبد الرحمن بن عبد السلام الصفوري (ت. ١٤٨٩ م / ٨٩٤ هـ).

تحقيق: محمد سالم هاشم، دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠١٣ م / ١٤٣٥ هـ، عدد الأجزاء: ٢.

SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye ve dünyada hakkında yeterli düzeyde nitelikli akademik çalışma bulunmayan Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî ve yoluna dair elde edilen veriler ışığında bilimsel bir incelemede bulunmak amaçlanmıştır. Bu hedef çerçevesinde Mısır tasavvufunun önemli temsilcilerinden biri olan Beyyûmî'nin biyografisini, çeşitli ilimlere dair eserlerini, tesis ettiği Beyyûmiyye yolunu ve tasavvuf risâlelerinde mündemiç olan tarikat anlayışını kavramsal zeminde açıklamak bir yandan İslami ilimler tarihi araştırmalarına diğer yandan tasavvuf ve tarikatlar tarihi incelemelerine akademik ve özgün katkılar sunmuştur.

Çalışmamızın sonucunda Beyyûmî'nin sahip olduğu ilmî kimliğin netleştirilmesi amacıyla eğitim süreci ve hocaları hakkında kaynaklarda zikredilen bilgilerin ötesine geçilmeye çalışılmıştır. Beyyûmî bir İslâm âlimi olarak özellikle hadis ve fıkıh alanında Kahire'deki öne çıkan ulemadan dersler almış ve bu alanlarda eser üretmiş bir müelliftir.

Arap Halvetiliğinin Kahire kolu olan ve Rûşeniyye ana kolundan türeyen şubesi Demirtâşîyye'nin 18. Asırdaki mümessillerinden biri olan Hüseyin Âdilî ed-Demirtâşî'ye intisapla tarikat evrenine dâhil olan Beyyûmî, öte yandan Abdurrahman el-Halebî'den hilâfete nâil olarak Bedeviyye yoluna eklenmiş bir mürşiddir. O bu itibarla hem Halvetî-Demirtâşî hem de Bedevî erkânına süreklilik kazandırmakla birlikte içtihat ettiği müstakil yol olan Beyyûmiyye sebebiyle tarikat pîri olarak nitelenir. Beyyûmî, konumu Kahire'deki dönemin âlimleri nezdinde tartışılan bir mürşid olmuştur. Bir kısım ulemâ kendisi hakkında olumsuz bir tavra sahipken bir kısım da onu derin bir âlim ve yüce bir evliya olarak görmüştür. O, devlet yöneticileriyle geliştirdiği sıkı ilişkiler vasıtasıyla payitaht tarafından desteklenen bir kimliğe sahiptir. Beyyûmî'ye atfedilen kerametlerde öne çıkan temaların, sülûk gördüğü tarikatların pîrlerinin kerametleriyle benzerlik içerdiği anlaşılmaktadır.

Tezde Halvetiyye ve Bedeviyye tarikatlarından sülûk gören Beyyûmî'nin şeyhlik süreci, tarikatının esasları ve âdâb-erkânı hakkında kaynaklar dâhilinde olabildiğince ayrıntılı bilgiler verilmeye çalışılmış, tarikatın üzerindeki Halvetiyye ve Bedeviyye etkisi sorgulanmıştır. Bu sorgulama neticesinde Beyyûmiyye'nin, Halvetiyye ile Bedeviyye'nin -bir başka ifadeyle Demirtâşîyye ile Halebiyye'nin- bir sentezi olduğu sonucuna varılmıştır. Derviş çeyizinden olan şemlenin kırmızı renkte olması Bedeviyye'nin, seyrusülûk usulü olarak etvâr-ı seb'a'nın gözetilmesi de Halveti-Demirtâşîyye'nin etki alanı içerisinde olduğunun kanıtlarıdır.

Beyyûmiyye'nin intişâr ettiği coğrafyalar tez çalışmasında gündeme getirilmiş, tarikatın Hicâz'daki yayılış süreci takip edilmiştir. Buna göre Beyyûmî'nin Hicaz'a yaptığı sık seyahatler,

bölgedeki yerel kabilelere yönelik etkili sohbetler, onun yolunun Mısır coğrafyası dışına taşmasına neden olmuş; Mekke, Medine, Cidde, Tâif ve Yanbu'daki yol müntesiplerinin açtığı dergâhlar vasıtasıyla Beyyûmîlik kartografik yayılım sağlamıştır.

Buna ilâve olarak tez incelemesinde; İstanbul dergâhlarında icrâ edilen Beyyûmî zikri, Beyyûmiyye'nin İstanbul'a intikâli ve tarikatın buradaki mevcudiyeti konusu çeşitli vecheleriyle ele alınmış, konu ile ilgili kaynaklar kritik edilerek tatmin edici bir sonuca varılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede İstanbul'da müstakil bir Beyyûmî tekkesinin varlığından söz etmek akademik açıdan pek mümkün gözükmemektedir. Ancak İslâmbey, Ağaçkakan ve Istavroz Bedevi dergâhlarında Beyyûmî zikir türünün icra edildiğini söylemek daha doğru bir tespit olacaktır.

Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî tarikat pîri olma vasfının yanı sıra eser telif eden bir sûfî mütefekkir olarak karşımıza çıkar. Ne var ki, ilgili kaynaklarda eserlerinin içeriği ve detayları hakkında kapsamlı bilgilere ulaşmak zordur. Çalışmamız neticesinde başta İstanbul olmak üzere Kudüs, Kahire, Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa gibi ülkelerin kütüphanelerinde yer alan el yazması hâlindeki eserlere ulaşıp bu eserlerin nüshaları ve içeriği tanıtılmaya gayret edilmiştir. İslami ilimler sahasında yaklaşık yirmi civarında risâle kaleme alan Beyyûmî'nin bu külliyyâtı içerisinde tasavvufa yönelik metinleri külliyyâtın yaklaşık yarısını teşkil eder. Bununla birlikte eserlerin tümünde İslami ilimler birikimi kendisini doğrudan açığa çıkarır. Ayet, hadis ve Ekberî-Şâzelî metinlerdeki mensur ve manzum bilgiler birbirlerini açımlar mahiyete iç içedir.

Beyyûmî başta tasavvuf olmak üzere hadis, fıkıh ve ilm-i havâs alanında birçok eser telif etmiş velûd bir sûfî-müelliftir. O, eserlerinin büyük bir kısmını kendisinden önce yaşamış sûflerin kitaplarından yapılan derlemelerle vücuda getirmiştir. Bununla birlikte bu türden eserlerin anlam örgüsünü usta bir şekilde kurgulaması, okuyucuda bu eserlerin özgün olduğu intibâsı bırakmaktadır.

Beyyûmî'nin eserleri incelendiğinde, tasavvuf düşüncesinin ve tarikat anlayışının vahdet-i vücûd merkezinde şekillendiği görülür. Ancak Beyyûmî'yi yalnızca tasavvufun teorik bahisleri ile ilgilenen sûfî-filozof olarak görmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Eserlerinde vurguladığı tarikat anlayışı -en genel anlamda-, tasavvufun teorik-metafizik bahislerini günlük hayata intikal ettirip müridin seyrüsülûkünü kolaylaştırma gâyesi güden amel merkezli (pratik) sûfilik olarak tanımlanabilir. Bununla birlikte müellifin tarikat anlayışının anahtar kavramları olan; fenâ, bekâ, cem, fark, tevhîd, fakr, yakîn, müşâhede, murâkabe ve salât-ı hakîkî temaları, onu ibâdetlerin zâhirini yerine getirmek sûretiyle yalnızca ameli önceleyen bir zâhid veya âbid olarak nitelemeyi imkânsız kılar.

Müellif, eserlerinde ele aldığı temaları, farklı tasavvufî geleneklerin temel kitapları kaynaklığında inşâ etmiştir. Bu durum Beyyûmî'nin entelektüel birikiminin bir dışa vurumu olarak kabul edilebileceği gibi onun eklektik anlayışa sahip bir sûfî olduğuna da işâret eder.

Beyyûmî'nin eserlerinin ana omurgasını, Ekberî ve Şazelî literatürel gelenek oluşturur. İbn Arabî'nin *el-Emru'l-Muhkem*'i ve *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*'si, Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin *Letâifu'l-A'lâm*'ı ve Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânu'l-Kâmil*'i Beyyûmî'nin telifâtında sıkça faydalanılan Ekberî geleneğe âit eserler olarak karşımıza çıkar. İbn Atâullâh el-İskenderî'nin *el-Hikemu'l-Atâiyye*'si ve Zerrûk'un *Uddetü'l-mürîdi's-sâdik*'ı ise Beyyûmî'nin eser inşasında yararlandığı Şazelî geleneğe âit eserlerdir. Bununla birlikte İbrâhim et-Tâzî ve Ebu'l-Abbâs el-Mûrsî gibi Şazelîlere de atıflara rastlamak mümkündür. Bu iki geleneğin yanı sıra Mutarrîf b. Abdillâh ve Hallâc-ı Mansûr gibi ilk dönem sûfilerinin sözleri de -nâdir olarak- Beyyûmî'nin eserlerinde kullanılır. Beyyûmî'nin tasavvufî temaları ayet ve hadislerin yanı sıra İncil ve Tevrat'ta yer alan sözlerle açıklaması da telif yöntemini anlamak bakımından dikkat çekici bir husustur.

Beyyûmî'nin telif ettiği eserlerin hemen hemen hepsi matbu olmakla beraber, tasavvufa dair *Risâle fî Ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye* ve *Risâletü'l-Edeb mea men ehabbehumulâh* yazma halindedir. İkinci eser, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı, İbn Arabî'nin *el-Emru'l-Muhkem*'i ile büyük oranda benzerlikler içermekte; ikinci kısmı ise *Hâşiyetü'l-Bâcûrî alâ Metni's-Senûsî* adlı Eş'arî akaidine dair risâleden bütünüyle iktibasdır. Bu sebeple *Risâletü'l-Edeb*'i her iki kısmın da matbu olması ve kelam-akaid bilgilerini ihtiva etmesi sebebiyle neşretmedik.

Tez çalışmasının son bölümünde *Risâle fî Ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye* adlı metni gündemimize alarak mevcut nüshalar karşılaştırmasıyla tenkitli neşrini gerçekleştirdik. Beyyûmî silsilesine sahip olan son dönem Osmanlı mutasavvıflarından Harîrîzâde Kemâleddin Efendi *Tıbyân*'ında bu metni Demirtâşîyye başlığı altında derç etmiştir. Bu nüshayla birlikte Süleymaniye kütüphanesinde bulunan *Mecmûatü'l-Beyyûmî* içerisindeki nüsha ile Katar nüshası neşirde karşılaştırmaya tâbi tutulan yazmalar olmuştur. Bu çerçevede *Risâle fî Ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye* metni üç nüsha mukabelesiyle tarafımızca ilk defa akademik yayın dünyasına bir katkı olarak sunulmuştur.

Beyyûmiyye'nin piri tarafından âdâb literatürü bağlamında kaleme alınan *Risâle fî ma'rifeti't-Tarîkati'd-Demirtâşîyye* -kaynaklarda- Demirtâşîyye'ye dâir bir âdâb kitabı olarak nitelendirilse de müellifinin pîr vasfından dolayı aynı zamanda Beyyûmiyye'nin de tarikatnâmesi olarak kabul edilmelidir. Nitekim Beyyûmî bu eseri telif ettiğinde -yaklaşık yirmi yıldır- Halvetiyye'nin yanı sıra Bedeviyye'den de sülûkunu tamamlamış bir şeyh olarak irşad faaliyetlerinde bulunuyordu. Bu târikâtname metni Beyyûmiyye'nin Demirtâşîyye kaynaklı silsilesi, Halvetî-Demirtâşî evrâdının faziletleri, zikir, rıza, fakr, fenâ gibi tasavvufî terimlerin mahiyetini ve müellifinin dilinden kerâmet anlatılarını tertip eden orijinal bir kaynaktır.

Bu tez çalışması vesilesiyle Arap Halvetiyye'sinin ve Bedeviyye yolunun dikkat çeken simalarından biri olan Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'nin sûfî ve tarihi kimliği, ürettiği risâle setinin muhteva ve kaynak analizi ve yolunun eklektik hususiyetleri belirginlik kazanmıştır. Tez incelemesinin Arap-Türk tasavvuf tarihi ve sûfî hareketler alanında yeni akademik araştırmaları motive edici bir nitelikte olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdullah, Abdulhakîm, *eş-Şeyh Muhammed Ebû Halîl: Sîre ve Menâkıb.*, b.y. y.y. 1996.

Abdussamed, Zeynüddîn. *Menâkıbu Seyyidî Ahmed el-Bedevî el-müsemmât bi'l-Cevâhiri's-seniyye ve'l-kerâmâtî'l-Ahmediyye.* thk. Ahmed Abdurrahîm es-Sâih, Tefik Ali Vehbe. Kahire: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2007.

Ali Hasan, Ammâr. *et-Tenşietü's-siyâsiyye li't-turuki's-sûfiyye fî Mısır.* Kahire: Daru'l-ayn li'n-neşr, 2009.

Apak, Adem. *Şihâbeddîn Sühreverdî, Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Attâr, Muhammed b. Hatîriddîn, el-. *el-Cevâhiru'l-hamse; kitâbun yebhasu fî esrâri'l-ibâdeti ve't-talâsîmi ve'l-ahvâli ve'l-makâmâtî ve ma'rifetillâhi teâlâ.* thk. Dr. Asım el-Keyyâlî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Bâişen, Şihâbü'd-dîn Ahmed b. Abdilkâdir. *el-Beyân ve'l-mezîd el-Müştemilu alâ meâni't-tenzîh ve hakâiki't-tevhîd alâ ünsü'l-vahîd ve nüzhetü'l-mürîd,* İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 02801, 1306/1888.

Bannerth, Ernest. *Über den Shifter und Sonderbrauch der Demirdashiya-Sufis in Kairo.* b.y. y.y.,1969.

Baş, Derya. *Seyyid Ahmet El-Bedevî, Tarikatı ve İstanbul'da Bedevilik.* İstanbul: Kitabevi, 2008.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C.DRB., 32/1585. 19 Nisan 1179.

Baydar, Kübra Betül. *Âdâbu's-Sûfiyye Literatürü Açısından İbnü'l-Arabî'nin el-Emru'l-muhkem'i,* İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2017.

Bayhan, A. A.. *Mısırdaki Osmanlı Devri Mimarisi,* Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi. 1997.

Bekrî, Mustafa Kemâleddîn, el-. *Tesliyetü'l-ahzân ve tasliyetü'l-eşcân.* thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2013.

Bekrî, Sıddîkî b. Allân, Muhammed b. Ali b. Muhammed Allân, es-. *Şerhü'l- hikemi'l- gavsıyye li-Şeyhi's- Şuyûh Seyyidî Ebî Medyen et- Tilimsânî el- Mağribî*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Kahire: Dâru'l-âfâkî'l-Arabiyye, 2008.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *el-Müntehab ale'l-mezâhibi'l-erbaa ve yelihi Risâletü'l-fazl ve'l-minne limen veffakahumullâhu ve hedâhu*. thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdî, Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *en-Nûru'l-mübîn alâ metni'l-Erbaîn*, thk. Muhammed Sa'd Abdulma'bûd, Kahire, Daru'l-İhsân, 2021.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *Hidâyâtü'l-Bârî alâ sülâsiyyâtü'l-Buhârî*, thk. Muhammed Sa'd Abdulma'bûd. Kahire: Daru'l-İhsân, 2021.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *Risâle fî ma'rifeti ale't-Tarîkati'd-Demirtâşıyye*. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, nr. 02386-001.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *Şerhu Hikem-i Seyyidî Ebî Medyen el-müsemma el-Esrârü'l-hafıyye el-mûsile ile'l-hadratı'l-aliyye*. thk. Muhammed İbrahim Muhammed Sâlim, Kahire: Silsiletü tecdîdî't-türâs. 2014.

Beyyûmî, Ali b. Hicâzî, el-. *Şerhu'l-hikemi'l-Atâiyye el-müsemma el-Hüde'l-insân ile'l-Kerîmi'l-Mennân ve fî mukaddimetihî el-Fevz ve'l-intibâh fî beyâni men lâ yeltefîtu ilâ mâ sivâhu teâlâ*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrût: Kitâb Nâşirûn, 2019.

Câmî, Abdurrahman, el-. *Nakdu'n-nusûs fî şerhi Nakşi'n-fusûs li's-Şeyhi'l-Ekber Muhyiddîn İbn Arabî el-Hatemî*. thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Cebertî, Abdurrahman b. Hasan, el-. *Acâibü'l-âsâr fî't-terâcim ve'l-ahbâr*. thk. Abdürrahim Abdurrahman Abdürrahim, Kahire: Matbaatü Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye. 1997.

Ceyhan, Semih (ed.). *Türkiye'de tarikatlar: tarih ve kültür*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.

Cîlî, Abdülkerîm, el-. *el-İnsanu'l-kâmil fî ma'rifeti'l-evâhir ve'l-evâil*, thk. Dr. Asım el-Keyyâlî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2016.

Cîzî el- Halvetî el- Mâlikî, Ebu's- Suûd Muhammed Hicâzî, el-. *Şakku'l- cuyûb an maâni'l-ğuyûb ve tecelli'l-mahbûb fî ufuki semâi'l- kulûb*. thk. Dr. Âsım el-Keyyâlî, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2013.

Çağrı, Mustafa. “Şebrâvî”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 38/396-397.

Çelik, İsa. “*Tasavvufî Gelenekte Hazerât-ı Hams veya Tenezzülât-ı Seb’a Anlayışı*”. Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi. 4/10. 159-184. 2003.

Çınar, Nazim. *Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî’nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Doktora Tezi, 2019.

Çınar, Nazim. *Tasavvufta İcâzet Geleneği: “Nakşî Hâlidî Şeyhi Ervâdî Örneği”*. Ağrı İslâmî İlimler Dergisi (AGİİD), Haziran 2020 (6), 63-104.

Çiçek, Yakup. *Harîrîzâde Mehmed Kemâleddîn Hayatı Eserleri ve Tibyânü vesâilî’l-hakâyık fî beyânî selâsili’t-tarâik Muhtevası Kaynakları*, İstanbul: Yüksek İslam Enstitüsü, Öğretim Üyeliği Tezi, 1982.

De Jong, F. *Ṭuruq and Ṭuruq-Linked Institutions in Nineteenth-Century Egypt: A Historical Study in Organizational Dimensions of Islamic Mysticism* (Vol. 9). Brill. (Leiden, E.J Brill, 1978).

Ebi’l-Hadîd, İbn. *Şerhu Nehci’l-belâğa*. thk. Muhammed İbrahim. Bağdat: Dâru’l-Garbî, 2007.

Ebû Zeyd, Sâmî v.d.. *İbnur-Rûmî: kırâe nakdiyye fî şî’rihi*, Amman: Daru Âlemi’s-sekâfe li’n-neşr ve’t-tevzi, 2015.

Efendioğlu, Mehmet. “*Müselşel*”, TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları 32/85. 2006.

Eissa, Manar Farag Mahmoud. *Çağdaş Mısır’da Tasavvuf Araştırmaları ve Ebû’l-Alâ el-Afîfî’nin Katkıları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

Ervâdî, Ahmed b. Süleyman el-. *el-’İkdü’l-ferîd fî uluvvi’l-esânîd*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, nr. 731.

Geoffroy, Eric, (t.y.). “al-Bayyumî, Alî b. Hijâzî”, *Encyclopedia of Islam*, ed. Kate Fleet, Gudrun Kramer, Denis Matringe, John Nawas, Devin J. Stewart.

Halebî, Nüreddîn, el-. *en-Nasîhatü’l-Aleviyye fî beyânî hüsnî Tarîkati’s-Sâdeti’l-Ahmediyye*, İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yahya Tevfik Koleksiyonu, No: 192-0001.

Harîrîzâde, Mehmed Kemâleddîn, *Tibyânü vesâilî’l-hakâik fî beyânî selâsili’t-tarâik*. İstanbul: Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nr. 430.

Hâşim, Abdülhafız. *Ahbâru'l-Hallâc ve't-Tavâsîn ve mecmua min şî'rihî*. Cîze: Vekâletü's-sahâfeti'l-Arabiyye, 2021.

Hulvânî, Abdüsselâm, el-. *es-Siratü'l-Halîliyye*. Kahire: el-Matbaatu'l-vataniyye, 1921.

İbn Arabî, Muhyiddîn, el-. *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli. İstanbul: Litera Yayıncılık, 18. Cilt, 2008.

İbn Arabî, Muhyiddîn, el-. *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemseddîn, Beyrut: Darul'Kütübi'l-İlmiyye, 9. Cilt, 2008.

İbn Arabî, Muhyiddîn, el-. *Fususü'l-Hikem tercüme ve şerhi (tıpkıbasım); tercüme ve şerh Ahmed Avni Konuk*. haz. M. Nedim Tan, Ercan Alkan, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2. Cilt, 2017.

İlgürel, Mücteba. “*Mustafa Paşa, Köse*”, TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 31/345-346.

İskenderî, İbn Atâullah, el-. *Miftâhu'l-felâh ve Misbâhu'l-ervâh fî zikrillâhi'l-Kerîmi'l-Fettâh*. thk. Muhammed Abdüsselâm İbrâhim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001).

İsmail Paşa, Bağdatlı. *Hediyyetü'l-ârifîn esmâü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. Beyrut: Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1993.

İyişenyürek, Orhan. *Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, Doktora Tezi, 2019.

Kahtânî, Abdülmuhsin Ferrâc, el-. *Mansûr b. İsmâîl el-Fakîh: Hayâtuhû ve şî'ruhû*. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1981.

Kara, Mustafa. “*Bedeviyye*”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları. 5/318.

Kâşânî, Feyz-i. *Tefsîru's-sâfî fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. Muhsin el-Hüseynî el-Emînî. Tahran: Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 7. Cilt, 1998.

Katz, Marion Holmes. *Mevlid: İslam Dünyasında İbadetler ve Dindarlık*. trc. Firdevs Bulut. İstanbul: Açılım Yayınları, 2014.

Kayserî, Dâvûd, el-. *Matla' u husûsi 'l-kilem fî meânî 'l-Fusûsi 'l-Hikem*. thk. Asım İbrahim el-Keyyâlî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

Kettânî, Abdülhay b. Abdilkebîr, el-. *Fihrisu'l-fehâris ve'l-isbât ve mu'cemu'l-meâcim ve'l-müselâlat*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Daru'l-garbi'l-İslâmî, 1982.

Khalidi, W.A.S. “*Bayyûmiyya*”, The Encyclopaedia of Islam (new edition), I-XI, Leiden:, I/1151-1. 1954-2002.

Koparman, Kâzım Yaşar. “*Ali Paşa Mübarek*”, TDV İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları. 2/ 433-434.

Kûmî, Saîd, el-. *et-Ta'lika ale'l-fevâidi'r-Rıdaviyye*. nşr. Müessesetü Tanzîm ve Neşr Âsârî'l-İmâmî'l-Humeynî. Tahran: Matbaatü Müessesetü'l-Urûc, 1955.

Kureyşî, Abdülkâdir Suûd-Süleyman, el-. *Dîvânu Ebî Medyen Şuayb el-Gavs*, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2011.

Kuveysinî, Hasan Dervîş, el-. *Şerhu'l-Kuveysinî alâ metni's-Süllem fî'l-mantık*, thk. Muhammed el-Îzârî. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.

La'rac, Mehdî. *Dîvânu İbrâhîm et-Tâzî*, Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2013.

Le Chatelier, Alfred. *Les confréries musulmanes du Hedjaz*, Paris: Ernest Leroux Editeur, 1887.

Luka, (2001). *Kutsal Kitap*, Yeni Çeviri.

Mohammed, A. M. A., Ali, A. K., & Abdullah, L. B. *Al-Bayoumi—His Academic Endeavours And Authorship Method*: al-Qanatir: International Journal of Islamic Studies, 18(1), 2021.

Muhammed Mücâhid, Zekî. *Menâkıbu'l-Beyyûmî: Müessisu't-Tarîkati'l-Beyyûmiyye*. Kahire: Mektebetu'l-Kahire, 1964.

Mübarek, Ali Paşa, el-. *el-Hitatü't-Tevfikiyyetü'l-cedide*, Kahire: Matbaatü'l-Kübrâ el-Emîriyye, 1888.

Münâvî, Abdurraûf, el-. *ed- Dürerü'l- cevheriyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*. thk. Âsım İbrahim el-Keyyâlî. Beyrut: Kitâb Nâşirûn, 2021.

N. Ronart, Stephan. “*Baiyûmiyah*”, Amsterdam: Concise Encyclopaedia of Arabic Civilisation, 1959.

Revnakoğlu, Cemaleddin Server. *İstanbul Tekkeleri Notları*, Divan Edebiyatı Müzesi, Arşiv B, Zrf no: 36.

Rezuk, Muhammed. “*İdrîs I*”. TDV İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV Yayınları. 2000.

Rundî, İbn Abbâd, er-. *Gaysü'l- mevâhibi'l- aliyye fî şerhi'l- Hikemi'l- Atâiyye*, thk. Abdullah Selim el-Muhtâr. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2007.

Sağır, Yasin. “*Köse Mustafa Paşa'nın Vakıf Eserleri*”, Vakıflar Dergisi 40, (Aralık 2013).

Selek, Salim. “*Mısır ve Arabistan'da Yayılan Beyyûmîlik Türk Hudutlarına Sızamamıştı*”, Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, Zrf no: 142/160.

Serkîs, Yusuf İlyân. *Mu'cemü'l-maṭbû'âtî'l-Arabiyye ve'l-mu'arreb*, Kahire: Matbûat-ı Serkîs. 1928.

Seyyid Celyend, Muhammed. “*Muhammed Demirtâşî*”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları, 30/516.

Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali, eş-. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. y.y. t.s. t.s, 2 cilt, Mısır.

Şâfiî, Ahmed el-Kebîr Muhammed Muhammed Ebû Halîl, el-. *en-Nefehâtu'l-Halîliyye min'el-atâati'l-ledünniyye*. Kahire: Matbaatu's-Şemerlî, 1979.

Şattî, Muhammed Cemil, el-. *Muhtasaru Tabakâti'l-Hanâbile*, nşr. Fevvâz ez-Zemerlî, Beyrut: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1982.

Şeybî, Mustafa Kâmil, eş-. *Şerhu Dîvânî'l-Hallâc: Ebi'l-Muğîs el-Hasen b. Mansûr*. Beyrut: Mektebetü'n-Nahda, 1974.

Tankuş, Emine. *Müsel sel Hadis*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Tanman, M. Baha. *İstanbul Tekkelerinin Mimari ve Süsleme Özellikleri Tipoloji Denemeleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1990.

Trimingham, J Spencer, *The Sufi Orders in Islam*, Oxford: Oxford University Press, 1971.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı [TTV]. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul: Ana Basım A.Ş. 1993.

Uludağ, Süleyman. “*Kâşânî, Abdürrezzâk*.”. TDV İslam Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları. 25/5-6.

Uludağ, Süleyman. “*Mahv ve İsbat*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: TDV Yayınları. 2003. 27/395-396.

Ulupınar, Hamide. *Ebû Medyen el-Mağribî, Hayâtı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri ve Medyeniyye Tarikatı*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.

Waugh, Earle, H. *Visioners of Silence: The Reformist Sufi Order of the Demirdashiya al-Khalwatiya in Cairo*. Kahire: The American University in Cairo Press. 2007.

Yılmaz, Hasan Kâmil. “*Beyyûmî*”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul: TDV Yayınları. 6/99.

Yiğit, Fevzi. “*İbn Arabî’de Ontolojik Açıdan İnsan*”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2016/1 (Temmuz).

Zerrûk, Ahmed. *Şerhu Hikemi’l-Atâiyye*. thk. Abdülhalîm Mahmûd, Kahire: Daru’ş-şuab, 1980.

Zerrûk, Ahmed. *Uddetü’l-mürîdi’s-sâdık*. thk. Sâdık b. Abdîrahmân el-Giryânî, Beyrut: Daru İbn Hazm, 2016.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A’lâm: Kāmûsü terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-‘Arab ve’l-müsta’rebîn ve’l-müsteşrikin*. Beyrut: Daru’l-ilm li’l-Melâyîn. 1997.